ޑްޖިޓާއިވަ ޑަޖީސާ

އިބްރާހީމް ނާޒިމް

ފިހުރިސްތު

ތައާރަފް 7

ހެކީގެ ވައްތަރުތައް 10

ހެކި 10

ސީދާ ހެކި 10

ނުސީދާ ހެކި 11

ގަރީނާ 12

ހެކި ވަޒަންކުރުމުގައި ވިސްނަންޖެހޭ ކަންކަން 14

ގަރީނާއެއްގައި ފުރިހަމަވާން ޖެހޭ ޝަރުތުތައް 14

އެކަމުގެ ވައްކަން ބުރަވެވޭ ފައްދުލުފައިވާ ކަމެއް ނުވަތަ އަދާލަތުގެ އުސޫލް 14

ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑު 15

ބޭރު ބުރަވެވޭ ގޮތް ކަނޑައެޅުމުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ ހަމަތައް 16

ހެކި ނެތި ވާޤިޢާއެއް ސާބިތުވެފައިވާކަމަށް ނިންމިދާނެތޯ؟ 18

ފައްދުލުފައިވާ ކަންތައް، ވަންހަނާކޮށްފައިވާ ކަމާއި، ދުލުވައިލާ ހަރުދަނާ ދުލުމާއި އޮޅުން 19

ވާޤިޢާތައް ދުލުކަމަން ނުވަތަ ދުލިފައިވާކަން ބަޔާން މިންގަނޑު 19

ވާޤިޢާތަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތު (derive) ކުރުން 20

ގާނޫނީ ގަރީނާ 22

ވާޤިޢީ ގަރީނާ..23

ވާޤިޢާތުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގެ ހަމަތައް 24

އާންމު ހަމަތައް..24

ހާލަތުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރުވޭކަންކަން...30

ވަރައިގެންވާ ހާލަތު 31

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުޙައްމަދު ނިޔާޒް (2018) 31

ކާކުކަން އެނގޭނެ މައުލޫމާތު..32

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. ޙަސަން އިލްޔާސް (2019) 33

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. ޢަބްދުﷲ ޖަމީލް (2021)...34

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުޙައްމަދު (2021) 34

ޤާބިލުކަން 35

މަޤްޞަދު 36

މުޙައްމަދު ނިޔާޒް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021) 36

ރޫވާ ތަޢާރުޟުވުން..37

ފާޠިމަތު ހަނާ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2013)...37

ފުރުސަތު..39

މުޙައްމަދު ނިޔާޒް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021) 39

ދުރިގެންވާ ހާލަތު..40

ދޫގެ ހެދުން ނުވަތަ ހެޔި ނުދެއްކުން..41

މުޙައްމަދު ނަޒާހު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020)..42

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. އިބްރާހީމް ޝާހިދު (2020)..43

އިޢުލާނާ ދުލުވެއިލާ ގަރީނާގައި ހުރުހަނާވުން..44

އާދަމް ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2009)..44

އަމުގެ ފިހާރަތަކުގައި އެއްކޮށް އަދިގެން ބަޔާންކޮށް ނުދެވުން..45

މުޙައްމަދު ފާރިސް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2014) 45

މަރުވި މީހާ ދިރިހުރެއްޖެ އެންމެ ފަހުން ފެނުނު ވަގުތު މަރުވިކަމާއި ހަމަ މީހާގެ ނަޖިހުރުމާ...................46

މުޙައްމަދު ނަޒާހު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020)..46

ރަޙުމު..47

މުޙައްމަދު ނިޒާމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021) 48

ހަބީބުން ނޫން މީހުން ފޮނުވުނާ ރަޙުމު..49

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުޙައްމަދު (2020) 50

އިބްތިދާއީގެ އުސޫލު 52

ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލު...56

ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމުން...58

ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ގޮތުގައި ގަރީނާ ބޭނުންކުރުން 60

ގަރީނާ ބޭނުންކުރުން މައްސަލައިގެ ހާލަތުގެ މައްޗަށް ބިނާވުން..62

ކާޑީ ހުރި ލިބިފައިވާ ހާލަތު..........62

ކާޑީ ހުރި ނުވާ ނަމަވެސް ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ހުރި ލިބިފައިވާ ހާލަތު..........63

ހުރި ނެތި ހަމައެކަނި ގަރުނާވެއް ހުންނަ ހާލަތު..........64

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

ދީނާއި މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމަކީ އެއީ ފަސޭހަކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ގިނަ މަސައްކަތްތެރިން އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ސަޢުޔު ކުރައްވައިފިއެވެ، މައްސަލަތަކުގައި އިންސާފު ގާއިމުކުރުން ވަރަށް މުހިންމުކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ. މިކަމަށް އެކު އެކި ފޮތް ދުރަހަކާ، އިންސާފު ގާއިމުކުރަން ބޭނުންވާ މިންވަރަށް ހަރު ނުލިބެއެވެ.

މައްސަލަތައް ބަޔާންކޮށްދޭ ފޮތް ހޯދުމަކީ، ދީނީ ތަރަހަތަށް އަމާޒު ހިފެހެއްޓި ނުނުނުނި ސީދާ ހަދި ހޯދުމެވެ. މައްސަލާގައި ކަންތައްތައް އާދޭ ސަރުކާރު އެއްޗެހި ހަދި ހޯދުމެވެ. ދައުލަތުގެ ފޮތް ވިސްނުން ގެނބުމުގެ މި ފޮތުގެ ބޭނުންތެރިކަމެވެ. މި ފޮތުގެ ހަދާ ޢިލްމުވެރިން ދަރުމަވަންތަ ބޭނުން ނުކުރާ ވަރަކަށް ނުނުވެ. މައްސަލާގައި ގޮތަށް ކަނޑައެޅުމުގައި ކާބިލްކަން ފޮތް ދިނި ވަރަށް ބޭނުންކުރަނީ ސީދާ ހަށިކަމެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ބަޔާން މަޝްވަރާކުރުމާ، ދައުލަތް ކަމާ މަޝްވަރާގައި ބޭނުންކުރާ މިންވަރަށް ޢިލްމީ، ޝަރީޢަތުގައި ހަދި ވަރުގަދަ ބަޔާނުގެ ބޭނުންކުރަން ފަރަގަތްކުރެވޭނެއެވެ. ފަހަރެއްގައި އެކަށީގެން ނުނުވެ. ފޮތުގެ އުސޫލުން ވާހަކަ ފޮތް މުއްވެ.

ދީނާއި މައްސަލަތަކުގައި ހާޖަ ޢިލްމުން ގަވާއިދާއި ބޭނުންކުރުމަށް، އިހުސާން ވެރި ހާމަކަ ސަލާމަތްކުރުމާއި ދިނުން ދެނެގަތެވެ. ޚިދުމަތްދެނީއަށް އަދި ގަވާއިދާއި ވަޒީފާ، ޝަރީޢަތުގެ މަޝްވަރާގައި ބޭނުންކުރަން ދަރުމަވަންތަ ދައުލަތުގައި ތަރުޖަމާކުރުމަކީ، އެންމެ ފަރުދަކާ އަޅުގަނޑު ފިޔަވަޅެވެ. ދައުލަތު މަޝްވަރާކުރުމާ ދަރުމަވަނީ މަޝްވަރާކުރެވެ. އެހެން، ހަދި ނުޑުމުގެ ސަލާމަތް އިންސާފު ގާއިމުކުރުން އެކި ގޮތްތަކުން، ހަރުދަނާކޮށް ފަސޭހަކަމާ ގަވާއިދެވެ. ހަދާ އިޖުތިމާޢީ ގަވާއިދުތަކުގެ އެހީގައި މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުން އަދި ހިފެހެއްޓުމަށް، ކަމުގައި ޢިބާދާ ފިލުވުން ފުރުސަތު ބޭކަރުދަން ގަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ހެއްކާބެހޭ ގަވާއިދު ހަދާ ގޮތުގައި ގަވާއިދުތަކާ ބޭނުންކުރުމަށް މިއަދު މިވަނީ އިޖުތި ފުރުސަތުދީފައި ދަރަފަސްކުރެވިފައެވެ. ހަދި ފަހުކުރުމުގެ ޖަމާނީ ހަމަތަކާއި އުސޫލުތަކާ، ޤާއިދާގެ ގަވާއިދު ނިޔާމުގެ ތަޢާރަފް މިއަދު މިވަނީ ދަރަޖަފުރާކުރެވި، ގަވާއިދު ހަމަޖެއްސުމަށް ލިބިދިއެވެ.

މި ލިޔުމުގެ މައިގަނޑު ބޭނުމަކީ، 'ގަރީނާއަކީ ކޮބައިކަން އޮޅުން ފިލުވައިދިނުމެވެ. ހެޔޮ ގޮތުގައި ގަރީނާތައް ބޭނުންކުރުމުގައި ސަމާލުވާންވީ ކަންކަމަކީ ކޮބައިކަން ސާފުކޮށްދިނުމެވެ. މީގެއިތުރުން، ގަރީނާތައް ބޭނުންކޮށްގެން ހެކިތައް ވަޒަންކޮށް، ރާއްޖޭގެ ޝަރުޢީ ނިޒާމުގައި ނިންމާފައިހުރި މައްސަލަތަކުގައި، ފަނޑިޔާރުން ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައި ހުރި ދަރުސްތައް، ހުއްޖަތްތަކުގައި ބަހުސްކުރައްވާފައިވާ ގޮތް ވެސް މި ލިޔުމުގެ އަމާޒެކެވެ. ގަރީނާއަކީ ކޮބައިކަން އިލްމީ ހަމައަކުން އަދި ވަކި ތަޢުރީފުތަކުން ދެނެގަނެ، މިކަމާދޭތެރޭ ވިސްނާ، މަސައްކަތުގެ ދާއިރާގެ ތެރޭގައި މި މަޢުލޫމާތު ބޭނުންތެރި، މަސައްކަތުގައި ކާމިޔާބު ހޯދުމަށް މަގުފަހިކުރުމަށް ވެސް، މި ލިޔުމުން ހާސިލުކުރަން ބޭނުންވާ މަގުސަދުތަކެވެ.

ގަރީނާއަކީ ކޮބައިކަމާ މީގެ ހަމަތައް ދެނެގަތުމަށް ކޮންމެ މީހެއްގެ ނިސްބަތުން، މި ލިޔުމަކީ މުހިންމު ރެފަރެންސެއް ދުންގެކުން އެހީތެރިވެދޭނެއެވެ. ގާނޫނީ ދާއިރާއިން ކިޔަވާ ދަރިވަރުންނަށް، މި ލިޔުން ކިޔަވައިދިނުމުގައި މަގުފުރުސަތުތައް ރަނގަޅަށް ފުރިހަމަކުރުމަށް ބޭނުންވާނެ، އަސާސީ މައުލޫމާތު ހިމެނުމަށް ހާއްސަ ސަމާލުކަމެއް ދެވިފައިވާނެއެވެ. ގާނޫނީ ދާއިރާގެ ތެރޭގައި އަދި މަސައްކަތްކުރަން ފުރާ ނަގާފަ ހެޔޮ ވަޒަންކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި އަދި ހަރަކާތްތެރިވާ ފަރާތްތަކަށް އަމާޒުކޮށްގެން، އެ ފަރާތްތަކުގެ މަސައްކަތުގެ ތެރޭގައި، ގަރީނާތައް ބޭނުންކުރުމަށް ބާރުއަޅައި، އެހީތެރިވެދިނުމަށް މި ލިޔުން ލިޔުނުއިރު ވިސްނާފައިވާނެއެވެ.

އަޅުގަނޑުގެ ދުޢާއަކީ އަޅުގަނޑުގެ މި މަސައްކަތަކީ، ކާމިޔާބު މަސައްކަތެއްކަމުގައި ލައްވަވާ، މީއިން މީސްތަކުންނަށް މަންފާއެއް ލިބޭށެވެ......................امين

ތަޢާރަފް

މުއްތަހަމަކީ ކުށްވެރިއެއް ނޫނެވެ. އަދި ކުށްވެރިއެއް ކަމަށް ބަލައިގެން ވެސް ނުވާނެއެވެ. ކޯޓުން މިހާ ވެސް ކުރުން ބަރީއަ، މައުސޫމު މީހެއްކަމަށް ބެލުމުގެ ގާއިދާގެ އަސާސަކީ މިއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ކުށް ކުރިކަން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވެއްޖެ ނަމަ އެ މީހާއަކީ، މައުސޫމު މީހެއްކަމަށް ދެން ނުބެލެވޭނެއެވެ.[1] ކުށް ކުރިކަން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުކޮށްދޭނޭ ވަސީލަތަކީ ހެކިއެވެ. ހެކިތަކަކީ ގާނޫނުގެ އިޞްތިލާޙުގައި ހެކީގެ ތަފާތު ބާވަތްތަކަށް ކިޔައެވެ. އެއް ބާވަތަކީ ސީދާ ހެކިއެވެ. އަނެއް ބާވަތަކީ ނުސީދާ ހެކިއެވެ.[2] ގަރީނާއެވެ.

ޖިނާއީ ކުށެއްގެ ދައުވާ އުފުލާ [illegible] ފަހަރަށް، ކުށުގެ ރުކުންތައް ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި، ސީދާ ހެކި ހުށަހެޅުމަކީ ދަތިކަމެކެވެ. ބަޔާން ހިފެހެއްޓުމަކީ ލިޔުން ހާމަކުރުމަކީ ކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ގަރީނާއަށް ހުރިހާ މައްސަލަ ނިންމުމުގައި، އެ ހެކިކަން ރިޢާޔަތްކުރާ މައްސަލަތަކުގައި އިންސާފު ގާއިމުކުރުމަށް، ފަރިޔާދުގެ ޖިނާޔަތެކެވެ.[3]

ތަހުގީގު ހިންގުމަކީ މި ޖިނާއީ އަދާލަތުގައިވާ، ތަހުގީގީ އިދާރާތަކުން މައްސަލަ ތަހުގީގުކުރުމުގައި ސީދާ ހެކީގެ އިތުރުން ގަރީނާތައް ހޯދައިގެންނެވެ.[4] ތަހުގީގުގައި މިކަން ހިންގުމަށް، ޕްރޮސިކިއުޝަނުން ތަހުގީގު ހިންގުމުގެ ބާރު

---

[1] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ގާނޫނުއަސާސީ (2008) ގެ 51 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އަދި ގާނޫނު ނަންބަރު: 9/2014 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުލް އުޤޫބާތު) ގެ 15 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ).

Bloy and Parry’s (2000) <u>Principle of Criminal Law</u>: 04 th edition. Page: 18

Solomon E. Salako (2014) <u>Evidence, Proof and Justice</u>: 01 st edition. Page: 19-33

*މުއްތަހަމު: ޖިނާއީ ކުށެއް ކުރިކަމުގެ ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ.

*ގަރީނާ: قرينة البراءة ނުވަތަ Presumption Of Innocence

[2] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެކިބަހުގެ ގާނޫނު) ގެ 8 ވަނަ މާއްދާއާ، 30 ވަނަ މާއްދާ އަދި 31 ވަނަ މާއްދާ.

Jefferson L. Ingram (2009) <u>Criminal Evidence</u>: 10 th edition. Page: 24-25

*ހެކީގެ ބާވަތްތައް: ސީދާ ހެކި (Direct Evidence) އަދި ނުސީދާ ހެކި (Circumstantial Evidence)

*ވާގިއާ: ފެކްޓްސް

[3] ގާނޫނު ނަންބަރު: 13/2010 (ދިވެހިރާއްޖޭގެ [illegible] ގާނޫނު) ގެ 04 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އާ، 05 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އަދި (ށ) ގެ 01 ވަނަ ނަންބަރު. އަދި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 ގަޟިއްޔާގެ 33 ވަނަ ޕެރެގްރާފު. ސަފްހާ: 26

*ރުކުންތައް: އަމަލީ ރުކުން (Actus reus) އަދި ނިޔަތުގެ ރުކުން (Mens rea)

[4] ގާނޫނު ނަންބަރު: 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ގާނޫނު) ގެ 05 ވަނަ މާއްދާއާ، 03 ވަނަ ބާބާ، 04 ވަނަ ބާބާ، 05 ވަނަ ބާބާ، 08 ވަނަ ބާބު އަދި 77 ވަނަ މާއްދާ.

*ތަހުގީގު ހިންގުމުގެ ބާރު އަދި ހެކި ހޯދުމުގެ ބާރުތައް އޮތީ ތަހުގީގީ އިދާރާތަކަށް.

އިދާރާއަށް ލަފާއާއި އިރުޝާދު ދިނުމެވެ. ފާރަވެރިވެވޭނެވެ. ދައުލަތުގެ ޕްރޮސިކިއުޝަން ހިމާޔަތް ކުރަނަށާއިރު، ފަރުވާތެރިވުން ވަރަށް މުހިންމެވެ.

މިގޮތުން، މައްސަލައިގެ ޝަރީޢަތުގެ ކޯޓުގެ މަރުޙަލާއެއްގައި ވެ، ހިސާބުތަކުގެ ހުށަހެޅިފައިވާ ހިސާބުތަކުގެ ހާލަތު ދެނެގަންނަންވާނެއެވެ. ހިސާބުތަކުގެ ހާލަތު ބަލަހައްޓާނެ ނަމަ، ޕްރޮސިކިއުޝަން ދެން ކުރިއަށް ދިއުން ރައްކާތެރި ދެވަނަ މަގު ތަސްދީގު ކުރާނެ ޖެހެއެވެ. ހިސާބަށް ވަޒަންކުރާ މަރުޙަލާގައި، ހުރި ވަޒަންކުރާއިރު ހިސާބުތަކުން ފުރިހަމަ ދެފަރާތަށް ނުރުކުރި ފަހިވާނަށް ބާރުންކުރަނީ ވާނެއެވެ. ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ވާގިއާއަށް ފަހިވާނަށް ބުނެދިނުމުގައި، ގަޑިތަކަށް ހުރިހަމަ އެ ހިސާބު ދުވަހު، ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ވާގިއާއަށް އެ ހުރި ބާރުދަނި ކުރިއައްކަން ފަހިވާނަށް ތަބްރީރުކުރަނީ ވާނެއެވެ.[5] އިސްލާ ބާރުންކުރުފައިވާ ކަންކަން ކުރުމުގައި ޕްރޮސިކިއުޝަން ފުރުޞަތުދޭ ފަރާތެއް، ގަޑިތަކަށް ވަޒަންކުރާ މައްސަލާގައި އިންސާފު ހޯދައިދޭން ފަހިވާނުންކަން ވަރަށް ފަހަރުވަނީއެވެ.

ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކުގެ ގޮތުގައި ގަޑިތަ ބާރުންކުރުމަކީ ފަހަރުކަމެއް ނުނެވެ. އެއީ، ތުހުމަތު ގޯސްކުރުމަށް ދިނަ ބޭނުމަކޮށްފައެވެ. ކޮންމެވެސް ނުކުރާނެ ގޮތުގައި އަދުދުން ކުރުޖެން ކަމެއް ވެސް ނުނެވެ. ސަބަބަކީ، 'ގަޑިތަ' މި މައްސަލައަކީ އޭގެ ޖާގައިގައި ފަހިވާނަ ދެނެގަންނަން ފަހިވާ މައްސަލައަކަށް ވުމެވެ. އަދި ހިސާބު ގުޅުމަށް، ހެކި އަންނައްޔަކަށް އަމަލުން ގޮތުން ދެނެގަތުމުގައި އިންތިހާއަށް ވިސްނުމުގެ ހަރަކާތް ކުރަންޖެހެއެވެ. ހިސާބު ވަޒަންކުރާ ނަޒާހަތާ ހަމައަށް ވަސީލަތްތަކުން، ނާއިންސާފުވާނެ ފަދަ ފުރުޞަތު ދިނައެވެ. އިންސާފުން ބަލައިގެ ބާރުންކުރާ ނަޒާހާ ނުރުކުން

---

[5] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ (2008) ގެ 223 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ)، (ށ)، (ރ) އާއި، ޤާނޫނު ނަންބަރު: 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) ގެ 83 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާއި، 145 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އާއި، 147 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އަދި (ރ) އަދި 150 ވަނަ މާއްދާ.

*ބަލަހައްޓާނެ ހިސާބު ނުހިނގާ ގޮތް ބަލައި ކަންކަން ހަރުދަނާކުރުމުގެ ޖިނާ އޮތީ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްއަށް. ދައުލަތުގައި ހިސާބު ވަޒަންކުރާ ހުރި ކުރަނުގެ ބާރު އޮތީ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްއަށް. ޝަރީޢަތުން ކުރަނާ ހުއްދަތަކުން ދިފާއުގެ ކުރުމުގެ ބާރު ފަހިވާނަށް ލިބިގެން ނުވޭ.

*ތަބްރީރުކުރުން: ޖަސްޓިފައިކުރުން

ނޫންނާތީއެވެ. ބޭނުންވާ މިންވަރަށް ލާރި ނެތީގެންނެވެ. ލާރި ހުރިނަމަވެސް [illegible] ބަލިކަށިކަމުންނެވެ. ގުޅުވަންޖެހޭ [illegible] ބެލުމަށް ނުގުޅުވިގެންނެވެ.

އެހެންނަމަވެސް، ގަރީނާއަށް ބޭނުންކޮށްގެން ލާރި ވަޒަންކުރުމަކީ، އޭގެ [illegible] އުސޫލަށް ދުވަސް ދަސްކޮށްގެން ކުރެވިދާނެކަމެވެ. ލާރި ވަޒަންކުރުމުގައި މި އުސޫލު ބޭނުންކުރުމުގައި ސާބިތުވެ، ހުނަރުވެރިކަމާއެކު [illegible] ނަމަ [illegible] ހެދުނުއެވެ. ނަތީޖާ ނުކުތުނީއެވެ. މިކަން ކުރެވުނީ [illegible] ހަމައިން [illegible]، މައްސަލަގައި ހުކުމްކުރުމާއި [illegible] [illegible] ހަމައިން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

އެހެންކަމުން، މި ލިޔުމުގައި އަލިއަޅުވައިލާނީ، ގަރީނާއަށް ކޮބައިކަމާއި، ގަރީނާއަށް ބޭނުންކޮށްގެން ލާރި ވަޒަންކުރުމުގައި [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ގަރީނާއަށް [illegible] [illegible] ވަޒަންކުރުމުގައި [illegible] [illegible]. [illegible] 'ގަރީނާ' މި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ހެކީގެ ވައްތަރުތައް

ހެކި

ހެކިއަކީ، ހައްގު ފާޅުކޮށް ބަޔާންކުރުމަށް ކޮށްދޭ އެއްޗެކެވެ. މާނައަކީ ކަމެއްގެ ހަގީގަތް ސާބިތުކުރުމަށް ނުވަތަ ސާބިތުނުކުރުމަށް ކޮށްދޭ އެއްޗެކެވެ.[6] އެހެންކަމުން، މައްސަލައެއްގައި ޚުޞޫމަތު އުފެދިފައިވާ ވާހަކައެއްގެ އަސްލު ނުވަތަ ކަމުގެ ހަގީގަތް، އެ އޮޅުންފިލުވާ ކަށަވަރުކޮށްދޭ، މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ހުރިހާ އެއްޗެކެވެ. ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނުގެ އިތުރުގައި ހެކިއަކީ ކޮބައިކަން ދެނެގަންނަނީ، ހެކި ތަފާތު ގޮތްގޮތަށް ބައިކޮށްގެންނެވެ. ހެކީގެ ދަރަޖައަށް ބަލައިގެން ހެކި މައިގަނޑު 02 (ދޭއް) ގިންތިއަކަށް ބައިކުރެވިދާނެއެވެ.[7] އެއީ، ސީދާ ހެކިއާ ނުސީދާ ހެކިއެވެ.

ސީދާ ހެކި

ސީދާ ހެކިއަކީ ވަކި ވާހަކައެއް ފަރުދުގައި އެހެން ސީދާގޮތުގައި ސާބިތުކުރާ ހެކިއެވެ. މިގޮތުގެ ގަބޫލުގައި މުހިންމުކަމުގެ އިޢުތިރާފާއި، ހެކިބަސް ތަޙްޤީޤުކުރުމުގެ ފަރާތުން ދީ ހެކިބަހާއި، އަދި ވަކިކަމެއް ސާބިތުކުރާ އެއްޗެހި ދައްކާ ހެކި ހިމެނެއެވެ.[8] މިސާލަކަށް، ކުށް ކުރިކަމުގެ ނިޔާއާއި ކުށުގެ އަމަލު ހިނގިކަމުގެ މުއްދަތު ޝަރީޢަތުގައި އެއްބަސްވެދާނެއެވެ. މި ހާލަތުގައި މި ހެކިން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާކަންތައް، ސާބިތުވެދަނީ ސީދާކޮށެވެ.

ހަމައެފަދައިން، މުދަލުގެ ރަޖިސްޓްރީން އޭގެ ވެރިފަރާތަކީ ކޮބައިކަން އެނގެން އޮތުމެވެ. އެހެންކަމުން، މުދަލާގުޅޭ ކުރާ މައްސަލަތަކުގައި ވެރިފަރާތަކީ، ކޮބައިކަން ރަޖިސްޓްރީން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ވާހަކައަކީ ފެނޭ ސީދާ ގޮތުގައި ސާބިތުވާ ވާހަކައެވެ. މިހެންވުމުން، މިއާއިގެ އަސްލުގައި މަސްއޫލިއްޔަތަކީ ހުއްޖަ ފުދޭނަމަ ހެކިބަސް ދީފައެވެ. މި

[6] ޑރ. އަބްދުއްސަލާމް އަބްދުއްރަހްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ޗާޕު. ސަފްހާ: 54 އަދި ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 8 ވަނަ މާއްދާ.

[7] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 38 ވަނަ މާއްދާ.

* ޚުޞޫމަތު: ދެބަސްވުން

[8] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 39 ވަނަ މާއްދާ އަދި މި ލިޔުމުގެ "ފުޓް ނޯޓް 02"

ހާލަތުގައި ޝަރީޢަތުގައި އެކަމާއި ގުޅިގެން ދުށްމީހާ ދީފައިވާ ހެކިބަހަކީ ސީދާ ހެއްކެކެވެ. ހަމައެހެންމެ، މަރުގެ މައްސަލައެއްގައި ހާދިސާގެ މަންޒަރު ނުފެނުނުކަމުގައި ވިޔަސްވެސް، ބައެއްގެ ދުވަހު ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތު، އިތުރު އަޑުތަކާ ގުޅިގެން ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބަސްދޭ މީހާގެ ހެކި ބަހަކީ ވެސް ސީދާ ހެއްކެކެވެ.

ނުސީދާ ހެކި

ނުސީދާ ހެއްކަކީ، ވަކި ވާހަކައެއް ވުޖޫދުގައި އޮތަކަސް ސީދާގޮތުގައި ސާބިތު ނުކުރޭ، އެހެންނަމަވެސް ސާބިތުކުރުމަށް އެހީތެރިވޭ ހެއްކެވެ. މިޒާތުގެ ހެއްކަށް ކިޔާ އަނެއް ނަމަކީ، ގުޅިފައިވާ ގަރީނާއެވެ.[9] ހެކީގެ މި ބާވަތް މި ފޮތުގައި ތަފްސީލުކޮށް ބަޔާންކޮށްދޭނަން ގަސްދުކުރަނީ، ނުސީދާ ހެއްކަށް ކިޔާ ދެވަނަ ނަމެއްގެ ގޮތަކު ނޫނެވެ. މިއާއިއެކު ނުސީދާ ހެކީގެ ބާވަތްތައްގެ ގޮތުގައެވެ.[10] ނުސީދާ ހެކީގެ މިސާލުތަކަށް ބަލާއިރު، ގަސްދުކުރަނީ، ގަރީނާއަކީ ކޮބައިކަން އޮޅުންފިލުވައި ދިނުމުގެ ޓަކައެވެ.

[9] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ 40 ވަނަ މާއްދާ އަދި މި ލިޔުމުގެ "ފުޓު ނޯޓު 02"

*ގުޅިފައިވާ ގަރީނާ: Circumstantial Evidence

[10] ސަބަބަކީ، ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުގެ އިބާރާތުގައި ނުސީދާ ހެއްކަކީވެސް، ތަފާތު ބައިތަކަށް ބެހިގެން ކުރާވާ އެއްކަލަކުރުވަސް. ގުޅިފައިވާ ގަރީނާ އަކީ، ހަމައެކަނި ނުސީދާ ހެކި ކަމަށް ފަހުމުކުރެވިދާނެތީ، ފެނުން މިބާވަތުގެ ޢިބާރާތަކުން އެކަމާބެހޭ ގަބޫލުކުރެވޭތީއެވެ. އެ ފުރުސަތު ނުދިނުމަށެވެ.

ގަރީނާ

ބަހުގެ ގޮތުން ބަލާއިރު ގަރީނާގެ މާނައަކީ، ގުޅުވައިލުމެވެ. އެއްޗެއް އަނެއްޗާ ގުޅުވައިލުމެވެ. އިސްތިލާހީ ގޮތުން ބަލާއިރު، ގަރީނާއަކީ ވަންހަނާވެ ފޮރުވިފައިވާ އެއްޗަކާ ގުޅުވައިލެވިފައިވާ، އެއަށް އިޝާރާތްކޮށްދޭ ފެންނަން ހުންނަ ނުވަތަ ފާޅުވެފައިވާ ޢަލާމާތެވެ.[11] އެހެން އިބާރާތަކުން ދަންނަވާނަމަ، ސާބިތުކޮށް އެނގި ފެންނަން އޮތް ކަމަކާ، ވަކިކަމެއް ނުވަތަ ވަކި ހާލަތެއް ގުޅުވައިލުމުން، ހުރިން ފެންނަން ނެތް އަދި ހަމަގައިމު ފާޅުކޮށްނުދޭ ކަމެއް ނުވަތަ އެއްޗެއް ގަރީނާއިން ދެނެނެގެނެއެވެ.

މުހައްމަދު ނަޒީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020) ގައި، ކޯޓުން އިސްތިއުނާފުގައި ގަރީނާއަކީ ކޮބައިކަން ދެނެގަންނަން ފަސޭހަވާނެ، ވަރަށް ފުރިހަމަ ތަފްޞީލެއް ފަނޑިޔާރު ހުސްނުއްސުޢޫދު ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން ފަނޑިޔާރު ލިޔުއްވާފައި؛

> "ގަރީނާ އަކީ ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ މައްސަލާ ވާގިއާ ހިނގައިދިޔަކަން ނުވަތަ ނުހިނގާކަން، އެ ވާގިއާއާ ގުޅުންހުރި އެހެން ވާގިއާ އަކުން ނުވަތަ ވާގިއާތަކަކުން ދޭހަކޮށްދެއެވެ. ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ގުޅުންހުރި ވާގިއާތަކުގެ ތެދުކަން ޔަގީން ވުމުން، އެ ވާގިއާތަކުގެ ޒަރީއާއިން ވަކި ކަމެއްގެ ހަގީގަތް ނުވަތަ ނިކުންނާނެ ނަތީޖާއަކީ ކޮބައިކަން ދޭހަކޮށްދެއެވެ. އެހެންކަމުން، ގަރީނާއަކީ، ދުރުހޯދާގައި ކަނޑައެޅޭ އާދައިގެ ގޮތުން ވަކިކަމެއް ވުމުން، އަދި ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން ވަކިކަމެއް ހިނގާފައިވާނޭ ކަމަށް ގަބޫލުކުރުވާ ހާލަތެއްކަމެވެ."[12]

މިސާލަކަށް، ހެކިވެރިޔަކު ހެކިބަސް ދެމުން، ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތު އެސަރަހައްދުގައި އުޅުނު މީހުން ތިބީ ފިނިސާރަ ތެމި ތައްގަނޑުވެފައިވެއެވެ. އަދި އެ ސަރަހައްދުގައި އުޅުނު ބައެއް މީހުންގެ ބޯތަކުން ފެންތިކި ތިލަވެފައިވާކަން ފެނުނު ކަމަށް ބުނެއެވެ. މި ހެކިބަހުން ގަރީނާ (Infer) ކުރެވޭ ކަމަކީ، އެ ވަގުތު ވާރޭ ވެހެމުންދިޔަކަމެވެ. ހެކިވެރިޔާ ވާރޭ ވެހެމުންދިޔަކަން

[11] ޑރ. އަބްދުއްސައްތާރު އަބްދުއްރަހްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ޗާޕު. ސަފްހާ: 420-422

[12] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 މައްސަލާގެ 18 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްހާ: 09

ސޮފްޓްވެއަރ ނުބައި ނަމަވެސް، ހެކިވެރިޔާގެ ބަހުން ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކުން ފައުޖުދާރީން ގަރީނާއަކީ، އެ ވަގުތަކީ ވާރޭ ވެހެމުންދިޔަ ވަގުތެއްކަމެވެ. ނުވަތަ އެ ދުވަހަކީ ވިއްސާރަ ދުވަހެއްކަމެވެ.

އެހެން މިސާލަކަށް ބަލާއިރު، މާރާމާރީއެއް ހިނގުމުގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާކަމަށް ބެލެވޭ ހަތިޔާރެއް، ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ ދިރިއުޅޭ ކޮޓަރިން ފެނިފައިވާކަން ސީން އޮފް ކްރައިމް އޮފިސަރސް ރިޕޯޓުން ސާބިތުވެއެވެ. އަދި އެ ހަތިޔާރު ތަޙުލީލުކުރިއިރު، އޭގެން އަނިޔާވި މީހާގެ ލޭ ފެނުނެވެ. މާނައަކީ އެ ހަތިޔާރުން ލިބުން އަނިޔާ މީހާގެ ޑީ.އެން.އޭ ލިބިފައިވާކަން ޑީ.އެން.އޭ އެނާލިސިސް ރިޕޯޓުން ސާބިތުވެއެވެ. މީގެއިތުރުން، އެ ވަޅިގެ މުށްގަނޑުން ނަގާ ފިންގަރޕްރިންޓް، ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާގެ ފިންގަރ ޕްރިންޓާއި ދިމާވާކަމަށް، ފިންގަރ ޕްރިންޓް އެނާލިސިސް ރިޕޯޓުން ކަށަވަރުކޮށްދެއެވެ. މާރާމާރީ ހިނގި ވަގުތާއި ފުރުސަތުކަމަށް ސީދާ ގޮތުގައި ހެއްކެއް ނުލިބެއެވެ. ނަމަވެސް، ތަޙުލީލުތަކުން ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކަށް، ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ މި މާރާމާރީ ހިނގުމުގައި ވާކަމަށް ދަލާލަތުކޮށްދޭ ނުވަތަ ބޭރުން ގަރީނާތަކެވެ. އެއީ ނުސީދާ ހެއްކެކެވެ.

ހެކި ވަޒަންކުރުމުގައި ވިސްނަންޖެހޭ ކަންކަން

ގަރީނާއްގައި ފުރިހަމަވުން ލާޒިމު ޝަރުތުތައް

ކުރިންވެސް ދެންނެވުނު ފަދައިން، ގަރީނާއަކީ ސާބިތުކޮށް އެނގޭ ފެންނަން އޮތް ކަމަކާ ވިޔަކެއް ނުވަތަ ވަކި ހާލަތެއް ދުވަހަކުރުން، ފެންނަން ނެތް މުޅިން އަދު ހަޤީޤަތެއް ނުވަތަ ހާލަތެއް ފައުޅުކުރާނެ ކަމުގެ އެއްކޮށްލެވޭ. ނުވަތަ ކަމުގެ ވާގިއާއެކެވެ. އެހެންކަމުން ގަރީނާގައި މައިގަނޑު 02 (ދޭއް) ޝަރުތެއް ފުރިހަމަވާން ޖެހެއެވެ. އެ ޝަރުތުތަކަކީ؛

- އެކަމުގެ މައްޗަށް ބޭރަށްވޭ ފައުޅުވެފައިވާ ކަމެއް ނުވަތަ އަލާމާތެއް އޮތުން.
- ފައުޅުވެފައިވާ ކަންތައް ވަންހަނާވެފައިވާ ކަމާއި، ދުވަހުގެ ހަރުދަނާ ގުޅުމެއް އޮތުން.

އެކަމުގެ މައްޗަށް ބޭރަށްވޭ ފައުޅުވެފައިވާ ކަމެއް ނުވަތަ އަލާމާތެއް އޮތުން

ގަރީނާއްގައި ފުރިހަމަވާންޖެހޭ ފުރަތަމަ ޝަރުތަކީ، ހިޔާލުން ސާބިތުވެފައިވާ ވާޤިޢާތަކުން އިސްތިދުލާލުކުރުން (ނަތީޖާ ނުވަތަ ފައުޅުކުރުން) އަލާމާތްތަކެއް ހުރުމެވެ.[13] އެހެންކަމުން، ފުރަތަމަކަމަކަށް ހިނގި މައްސަލަ ފުރިހަމަ ވާޤިޢާއް ސާބިތުވެފައި އޮންނަންވާނެއެވެ. ކޮންމެ ކަމަކުން ރިޢާޔަތްކުރާނީ، ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ގޮތުން ބޭރުން ހުށަހެޅޭ ހެކިތަކުން ސާބިތުކުރެވިފައިވާ ވާޤިޢާތަކެވެ.[14] މިގޮ ހުރިހާ ކަމަކީ ސާބިތުވެފައިވާ ވާޤިޢާއް ނޫން ގަރީނާއެއް

---

[13] ޑރ.އަބްދުއްސަމަދު އަބްދުއްރަހްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ޗާޕް. ސަފުހާ: 423

[14] R. v. McIver, [1964] O.J. No. 835 (H.C.J.) (QL) (para 17) & R. v. Paul, 1975 CanLII 185 (SCC), [1977] 1 SCR 181 & R. v. Brodeur, 2014 NBCA 44 (CanLII) (para 15)

“The rule makes it clear that the case is to be decided on the facts, that is facts proved in evidence, and the conclusions alternative to the guilt of the accused must be rational conclusions based on inferences drawn from proven facts. No conclusion can be a rational conclusion that is not founded on evidence. Such a conclusion would be a speculative, imaginative conclusion, not a rational one.”

އުފަންކުރެވެން ނެތުމެއް ނޫނެވެ.[15] އިންސާނީ ތަޖުރިބާއާއި، ފިކުރީ ގޮތުން ބެއްލި ގަބޫލުކުރާ ހަމަތަކަކީ ގާނޫނީ ގޮތުން ސަބަބަ ގަރީނާތައް އުފަންކުރުމުގެ އަސާސެއްކަމެވެ.[16] ސުވާލަކީ ވާޤިޢާއް ސާބިތުވެފައިވާކަމަށް ބަލާނީ ކޮން މިންގަނޑަކުން ތޯއެވެ؟

ވާޤިޢާއް ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑު

ވާޤިޢާއް ސާބިތުކުރާ މިންގަނޑަކީ، އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންގަނޑެއް ނޫނެވެ. ވާޤިޢާއް ސާބިތުވެފައި ވާކަމަށް އެކަށީގެންވާ ގޮތުގައި، ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހުށަހެޅުމުން ފުދޭނެއެވެ. އެހެނީ، ޝަރުމީލާ ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2014) ގައި ފަނޑިޔާރު އާއިޝާ ޝުޖޫން މުޙައްމަދު ކުރުގެ ޙުކުމްގައި ސާބިތުކުރާ މިންގަނޑާއި، އެ ޖުރުމް ސާބިތުކުރުމުގައި ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި ގާއިމުކުރާ (Establish) ވަކިވަކި ވާޤިޢާތައް ނުވަތަ ހާދިސާތައް ނުވަތަ ހަޤީޤަތްތައް ސާބިތުވާކަމަށް ކަނޑައަޅާ މިންގަނޑުގައި ތަފާތުތަކެއް ގެންގުޅުއްވާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން ފަނޑިޔާރު ވިދާޅުވެފައިވަނީ؛

> "މީހެއްގެ ވައްކަން ކުށެއް ސާބިތުކުރުމުގެ މިންގަނޑާއި، އެ ކުށެއްގައި ހިމެނޭ އެކި ބައިތައް ނުވަތަ ޢުނުސުރުތައް ފުރިހަމަ ވެފައިވާކަން ނުވަތަ ނޫންކަން، އަދި ކުށުގެ އަމަލާއިގެން ކުށްކުރިކަން ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާ ކަންކޮށްފައިވާ ގޮތުގެ ހަޤީޤަތްތައް (facts) ސާބިތުކުރާ މިންގަނޑަކީ އެއް މިންގަނޑެއް ނޫނެވެ. އެގޮތުން، ކުށުގެ އަމަލާ ގުޅިގެން ކުށްކުރިކަން ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ ކަންކޮށްފައިވާ ގޮތް ބަޔާންކުރާ ޝަރީޢަތަށް ގަބޫލުކުރެވޭ އެކަށީގެންވާ

[15] R. *v.* Villaroman, 2016 SCC 33, [2016] 1 S.C.R. 1000

"[36] I agree with the respondent's position that a reasonable doubt, or theory alternative to guilt, is not rendered "speculative" by the mere fact that it arises from a lack of evidence. As stated by this Court in *Lifchus*, a reasonable doubt "is a doubt based on reason and common sense which must be logically based upon the evidence or lack of evidence…"

[16] R. v. JC, 2021 ONCA 131 (CanLII)

"[59] To be clear, there is no bar on relying upon common-sense or human experience to identify inferences that arise from the evidence…

[60] Nor is there any absolute bar on using human experience of human behavior to draw inferences from the evidence..."

މިންވަރަކަށް (reasonable satisfaction) ހުށަހެޅިއްޖެ ނަމަ، އެ ޙަޤީޤަތެއް އޮތީ އެގޮތުގައި ކަމަށް ބެލިދާނެއެވެ." މިފަދައިންނެވެ.[17]

ބޭރު ޝަރީޢަތް ގެނެ ކަނޑައެޅުމުގައި ބޭނުންކުރެވިދާނެ ހެކިތައް

ކަމެއްގެ ހަގީގަތް ފަނޑިޔާރަށް ގަބޫލުކުރެވޭ މިންވަރަށް ހުށަހެޅޭ ހިނދު، ހެކިތަކުން ނެރޭ ނަތީޖާއަކީ ވެސް ހަމަ ތަސައްވުރު ދަޢުވާގެ ތަފްސީލުތަކާ އެކަށީގެންވާ ކަމެއްކަމެވެ. އެހެންކަމުން، ސިވިލް ދަޢުވާ ފިޔަވައި ކުށެއް ކަނޑައެޅުމުގައި، ފަނޑިޔާރަށް ބޭރު ޝަރީޢަތުން ނަގާފައިވާ ހެކި ޤަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ. މިގޮތުން، ކޮން ހިނގާދިޔަ ގޮތެއްކަމެއް ބެލި ދީ ގޮތް ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި އޮތުމަށް، އެއިން އެއްގޮތަކަށް ފެނޭ ގޮތެއް ކަމަށް ފާހަގަ ކުރާ ގޮތަކީ ކޮން ހިނދު ގޮތަކަށް ފަނޑިޔާރު ނިންމިދާނެއެވެ.

ހަމައެހެންމެ، ކޮން ހިނގާދިޔަ ގޮތެއްކަމެއް ބެލި ދީ ގޮތް ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި އޮތުމަށް، އެއިން އެއްގޮތް ގޮތަށް މުސްތަޤްބަލު ގޮތެއްކަމަށް ނިޒާމީ ގޮތުން ފާހަގަކުރާ ގޮތް މުޅިފެހިފުންނެވެ. މި ހާލަތުގައި އެކަށީގެން އެއްގޮތަށް، ކޮން ހިނގުން ފާރުގ ގޮތްކަމަކަށް ފަނޑިޔާރަށް ކަނޑައެޅުން އޮތުމަށް އެގޮތަށް ކަނޑައެޅިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން، ދިން ބޭ އޮތް ގޮތެއް، ކޮން ހިނގާދިޔަކަމަށް ބޭރު ޝަރީޢަތް ގޮތަކަށް ނިންމިދާނެއެވެ.[18]

މިގޮތުން، ކަމެއް ހިނގާފައި އޮތްދާނެކަމަށް ބެލޭ އެކަށް ގޮތެއް ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތިން ހުށަހެޅުމުގައި އޮތްދާނެއެވެ. މި ހާލަތުގައި އެ ހުރި ގޮތެއްކަން ފަނޑިޔާރު ވަޒަންކޮށް ގޮތް ނިންމާނީއެވެ. މިގޮތުން، ކޮން ހިނގުން އެންމެ ގާތް ގޮތަކަށް ބެލޭ ކަންކަން ތަރުތީބުން އަޅައިލުމަށްފަހުއެވެ. އަދި މިގޮތަށް ތަރުތީބު ކުރުމުގައި ބޭރު ޝަރީޢަތް ގާތް

---

[17] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނިންމުން: 2014/SC-A/19 ޤަޟިއްޔާގެ 14 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްޙާ: 16-17

[18] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނިންމުން: 2018/SC-A/49 ގަޟިއްޔާގެ 39-43 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްޙާ: 19-22

*ފަނޑިޔާރު ދުސްތޫރުގެ ގަޟިއްޔާގައި ޖިނާއީ ދަޢުވާތަކުގެ ބޭރުގެ ނަތީޖާ ބޭނުންކުރުމާ ގުޅޭ ގޮތުން ފާހަގައެވެ. ސަބަބަކީ، މިންވަރާއި ދަޢުވާ ބަޔާންކުރުމަށް ގަސްތުގައި ކުރީ ނަމަ، ފަނޑިޔާރު ޖިނާއީ ދަޢުވާ ތަކުރާރު ކުރުމުން ދަރަޖަ ފިޔަވައި ފަރާތަށް ހުށަހެޅިފައެވެ.

ފަނޑިޔާރަށް އިޖުތިހާދުކުރެވޭނެއެވެ.[19] އެއީ، ކަން ހިނގުން އެންމެ ގާތް ގޮތަކަށް ބެލޭނީ ގޮތުގެ ތަރުތީބުން އިސްލާހުކުރެވެން އޮތް ކަންތަކެވެ.

މިގޮތަށް ތަޙްސީލުކުރައްވާ އިރުޝާދުތައް ބައިނަލްއަޤުވާމީ މަރުކަޒުތަކުން، ބޭނުން ދަރަޖައެއްގެ ގޮތުގެ މިސާލުތަކަކަށް އަޑިއަހާލާފައިވާ ތަޖްރިބާތަކުގެ، ފަނޑިޔާރު ޖުސްޓިސް އެސް ސުޖާތާ ވިދާޅުވާ؛

"...މިސާލަކަށް، މާލޭގެ އާބާދީ ބޮޑުވުން ހިނގާފައި ދިޔައީ ކުރީގައެވެ ކަމަށް ގަބޫލުކުރަންވީ އާބާދީ ބޮޑުވުން ހިނގާފައި ދިޔައީ ބޭރުގައެވެ ކަމަށް ބޭނުން ގަބޫލުކުރަންވީއެވެ. އެގޮތަށް ބޭނުން ގަބޫލުކުރަން ސަބަބަކީ މާލޭގައި ކުރީގެ ނުއުޅޭތީ އެވެ. ގެއަކުން ވެއްޓިފައި އެއްގެ ދުވަސް ވަރު މިހާރަށްވުރެ އެގޮތް ފުރުމަތިން ފުނޑާލައިގެން އެގޮތަށް ވަން މިހާރަށް ބޭނުން ގަބޫލުކުރަންވީއެވެ. ސަބަބަކީ ދުވަސް ވަރު މިހާ އެގޮތަށް ވަނީ ދުވަހުގައި ހުރި ތަކެތި ފުރަސްކޮޅު ޖަހައިގެން ނުވަތަ ބަލިޖެހައިގެން ގެއަށް ވަނުމުގެ ހުއްޓަ އެވެގެން ކަމަށް ދުރަށްވާފައި އާއި ފުރުމަތިން ފުނޑާލައިގެން އަ ގެއަށް ވަން މިހާރަށް އެގޮތަށް ވަނުމުގެ ހުއްޓަ އެކަމަށް ދުރަށް ނުވާފައިއެވެ."[20]

ދި ގޮތުންނުވާ ބޭނުން ގަބޫލުވާ ގޮތް ވަޒަންކުރުމުގައި، ހުރުމަތް ތަފާސްކުރުމުގެ ދުވަހުގައި ބޭރުގައި ގަބޫލުކުރުމުގެ މައްސަލަ ފިޔަ ފަނޑިޔާރު ދިރާސާ ކުރަންޖެހެއެވެ. ފަނޑިޔާރުގެ ހުރިހިސާބައި އޮތީ، ކަން ހިނގި ގަޑި ގޮތް ކަމަށްވާގޮތުގެ ފުރުސަތު އޮތް ދި ތަފާތު ކަމަށްވާފައި، އެ މައްސަލައިގައި އެއީ އެންމެ އެކަށީގެންވާ ގޮތް ކަމުގައި ވާނަމަ، ބޭނުން ގަބޫލުވާނީ ދި ތަފާތުކަން ކުރީގެ ސިފައަށް ތަފާތުކުރުމުގެ ކުރީ އަދި ހިނގުމުގެ ފުރުސަތު ކުޅަދާނަކަމެވެ. އަ ދި ގޮތުންނުވާ ސިފައަށް ތަފާތުކުރުމުގެ އަދި ހިނގާފައިވާ ކަމަށް ބޭނުން ނުވަތަ އެކަށައަޅާ ގުޅިފައި ވަނީ ގަރީނާތަކުން ޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، މަކަރާއި ހިލަފު ހުރިހާ އަމަލުތަކެއް ހިނގާފައިވާ ކަމަށް ބޭނުން ގަބޫލުކުރަނީ އެކަން ހިނގާފައިވީ މުއްދަތުގެ ފުރާ ހެކިތަކުން ކަމަށް

---

[19] އިބިދ.

[20] އިބިދ.

ކަމެއް ހިނގި އެކްސިޑެންޓަކުން ބުރަވާންޖެހޭނީ ބޮޑެން ވުޖޫދު އަނިޔާކުރިކަމަށް މީހަކަށް ގަސްތުގައި ތުހުމަތުގެ. ކުރެވޭ
ކަމަށް ކުރެވޭ ތުހުމަތުގެ.[21]

ހެކި ނެތި ވާގިޢާއެއް ސާބިތުވެފައިވާކަމަށް ނިންމިދާނެތޯ؟

ހެކި ހުށަހަޅައިގެން ވާގިޢާއެއް ސާބިތުކޮށްދިނުން ލާޒިމުކުރަނީ ވާގިޢީ ގަރީނާތަކާއި ގުޅިގެންނެވެ. ގާނޫނީ ގަރީނާތަކާއި ގުޅިގެން ހުރިހާ ހާލަތްތަކުގައި ހެކީގެ މައްސަލަ ވާގިޢާއެއް ސާބިތުކޮށްދިނުން ނުޖެހޭނެއެވެ.[22] ހަމައެހެންމެ، އެކަމަކާއި ގުޅިގެން ހަސްބުނާގެ ގޮތުގައި ހުސްނުވަހުދު ނޮތްކަންތަކާއި ގުޅިގެންވެސް ހެކި ހުށަހަޅަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

އެހެންކަމުން، ހަސްތުގެ ގޮތުގައި ދެބަސްވުމެއް ނުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ހެކީގެ އެހީގައި ނުވަތަ ގާނޫނު ގަބޫލުކުރާ ގޮތުގެ އެހީގައި، ސާބިތުވެފައިވާ ވާގިޢާއިން އޮތުމުން ފުދޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، ގަރީނާގެ ފުރަތަމަ ޝަރުތާއި ގުޅިގެން އަސާސީ ގޮތުން ފުރިހަމަވާނެގޮތް އޮންނަ ފުރަތަމަ ކަނޑައެޅެއެވެ. މިއާއި ވިދިގެން ދުށް މުނުދުވަނީ، ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވި ވާގިޢާއިން އިސްތިދުލާލުކުރުން (ނުކުތާ ނުވަތަ ފަހުމްކުރުން) އަދާކުރުމަކީ ހުކުމެވެ. މިސާލަކަށް، ކުރީން ފެންނަން ނެތް، އެހެންނަމަވެސް ސާބިތުވި ވާގިޢާގެ އެހީގައި އަޅާން ކުރިއަށްދިޔުން ކަނޑައެޅުމަކަށް ފެންނަން ނިންމިދާނެއެވެ. ނުވަތަ ނުކު ބަލާކުރެވޭނެ ވާނެއެވެ.

[21] އިބިދ.

[22] *ގާނޫނީ ގަރީނާ: ގާނޫނުން އިލްތިޒާމްކޮށްދޭ ގަރީނާ (Presumption of law) *ވާގިޢީ ގަރީނާ: ހަގީގަތާ ގުޅޭ ވިސްނުމަކުން ލިބޭ ބުއްދީގެ ހަމަތަކުން އުފެއްދިދާނެ ގަރީނާ (Presumption of fact) *ފިގުހީ ގޮތުން ބުއްދި ގަބޫލުކުރާ ހަމަ: (Common Sense)

ފައުޅުވެފައިވާ ކަންތައް ވަންހަނާވެފައިވާ ކަމާއި، ގުޅުވައިލެވޭ ހަރުދަނާ ގުޅުމެއް އޮތުން

ގަރީނާއެއްގައި ފުރިހަމަވާންޖެހޭ ދެވަނަ ޝަރުތަކީ، ފައުޅުވެފައިވާ ކަންތައް ވަންހަނާވެފައިވާ ކަމާއި ގުޅުވައިލެވޭ ހަރުދަނާ ގުޅުމެއް އޮތުމެވެ. މާނައަކީ، ހެކިތަކުން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުކުރާ އެނގި ފުންނަން އެއް ކަންތައް، އަދިން އުފެންކުރާ (ކުރިން ފާރުވެފައި އެއް) ހަމަގޮތުގައި ނުވަތަ ވާޤިޢާއި ސިފަތަކެއްގައި ގުޅިފައި އޮންނަންވާނެއެވެ. ނުވަތަ ގުޅުވައިލެވޭނެވާނެއެވެ.[23] ސުވާލަކީ ވަކިއާކަމަށް ގުޅިފައިވާކަމަށް ބަލާނެ މިންގަނޑަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟

ވާޤިޢާއެއް ގުޅިދާކަމަށް ނުވަތަ ގުޅިފައިވާކަމަށް ބަލާނެ މިންގަނޑު

ވާޤިޢާއެއް ގުޅިދާކަމަށް ނުވަތަ ގުޅިފައިވާކަމަށް ބަލާނެ މިންގަނޑު ގޮތުގައި ނަޒާރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021) ގައި ފަނޑިޔާރު ހުސްނުއްސުޢޫދު ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތެވެ. ފަނޑިޔާރު ވިދާޅުވަނީ، ކޯޓުން ބޮޑަށް ނިންމަން ޖެހިފައިވާ ވާޤިޢާ، ސާބިތުވުމާއި ނުވަތަ ކަންހިނގާގޮތް މިންވަރުކުރުމަށް ބޮޑުވަރަކަށް ގުޅިގެންދާ ކަންތައް ވާޤިޢާއަކީ، ގުޅުން ހުރި ވާޤިޢާއެއް ކަމަށްވެ.[24] އެހެންކަމުން، މައްސަލައެއްގައި ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާޤިޢާއަށް ކުރި ގުޅިގެންދާ ވާޤިޢާއިން، ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާޤިޢާ ސާބިތުވާކަމުގެ މައްޗަށް ކަންކޮޅުން ދެއްކޭ މިންވަރަކަށް ބޮޑުވާނަމަ، ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާޤިޢާ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމޭނެއެވެ. މިއާ، ގަރީނާގެ ދެވަނަ ޝަރުތުކަމުގައިވާ ފައުޅުވެފައިވާ ކަންތައް ވަންހަނާވެފައިވާ ކަންތައްކާއި ގުޅިފައި އޮތްކަން ވަޒަންކުރަނީ، މަތިގައި ބަޔާންކުރެވުނު މިންގަނޑުން ނިންމޭނެއެވެ. އެހެން، ގަރީނާ އުފެއްދުނީ، ފުންނަން އެއް ވާޤިޢާ އާއި އަނެއް ފުންނަން ވާޤިޢާއާ، މި ދެ ވާޤިޢާ ގުޅުވާލުމުގެ ތަރުތީބެއްގައިކަން ވާނެއެވެ.

މިސާލަކަށް، މުއްދަތުގެ މައްޗަކުން ކުރުވާ ތުހުމަތެއް، އެހެން ހުރި ހަމަލާދިނުމުގެ ގަސްދުގައި މީހެއްގެ ކައިރަށް ވަދެ ހުރިކަމުގެ ތުހުމަތެވެ. މައްސަލާގައި ހިނގާފައިވާ ދުވި ހާދިސާއަކީ މުއްތަހަމު އެއްބަސްވެއެވެ. ނަމަވެސް، އަނިޔާ ލިބުނު

---

[23] ޑރ. އަޙްމަދު ސައްޔިދު އަޙްމަދު ޙަސަން. (2019). މައްސަލަތަކުގެ ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކާއި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލިގައި: ފުރަތަމަ ބައި. ޞަފްޙާ: 423

[24] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 ގަޟިއްޔާގެ 29 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ޞަފްޙާ: 23

* މައްސަލައެއްގައި ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާޤިޢާ ނުވަތަ ކޯޓުން ބޮޑަށް ނިންމަން ޖެހިފައިވާ ވާޤިޢާ: Facts in issue or Disputed fact

ވީހާގެ ކަރަން ވަގި ހިޔީ ގަސްތުގައިކަމަށް ފުއްތަރަފު އިސްހާރުކުރުއްވެ. ވީނާ ބުނަނީ، ތާރީން އުޅުމުގެ ތޮރާގައި، އަނިހާ ފިޔުން ވީނާ ތޮޅިގަތުމުގެ ސަބަބުން ވަގި ހިފިނީކަމަށް. އެހެންކަމުން ސޯރިއަތުގެ ކުރިމަތީގައި ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާގޮތަކީ، 'ފުއްތަރަފު ވަގި ހިޔީ ނުވަތަ ހިފިނީތޯ؟' މި ވާގޮތެވެ. ސޯރިއަތުން ގޮތުގެ ނިންމަންޖެހެނީ އެއް ވާގޮތަކީ މިއެވެ. ފުއްތަރަފު ހިރާސާ ހިނގިކަމަށް އިގުރާރު އިރު ބުނެފައިވަނީ، "ކަލޯއަކުން ވަގި ހިފިމަށް ފާރު، އެ ވަގި ޖެހި ފަރުމާތީން ތާނުގޮސްފައި ވާނުކަމަށް." އެހެންކަމުން، ތުރުމުގެ އަމަލު ހިންގުމުގެ ގޮތުން ވަގި ހިފިނަމަށްތާ، ތާރީން އުޅުމުގެ ތޮރާގައި، އެއްވެސް ހިރާސާއެއް ހިނގައިގެން ވަގިން ހަމަހާ ދަށްޖެހިދާނެކަމަށްބަހައި ވަގި ތުނުކޮށްކަމަށް ގަރީނާ ފިބައެވެ. މި ގަރީނާއަކީ، ކަބުން ގޮތުގެ ނިންމަން ޖެހިފައި އެއް ވާގޮ ސާބިތުކުރަމަށް ކަށަވަރުކޮށް މިންވަރަކަށް ބުރުދާ ގަރީނާއެކެވެ. އެހެންކަމުން، މިވާގޮތުގެ ސަބަބުން (ވަގި ތުނުކޮށްފައިވާތީ) އަދި މި ވާގޮތާ ސުވާލު އުފެދިފައިވާ ވާގޮތާ (ގަސްތުގައި ވަގި ހިޔަކަން) ދުވިފައި ތުރުމުގެ ސަބަބުން، ސުވާލުއުފެދިފައިވާ ވާގޮތާ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމާނެއެވެ.

ވާގޮތަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތު (derive) ކުރުން

މި ލިޔުމުގައި ކުރިންވެސް ބަޔާންކުރި ފަދައިން، ހިޔި ދަރަޖަ ކުރުމުގެ ސިސްޓަމުން ގަރީނާ ހިމެނޭނީ، ނުސީދާ ހިޔެގެ ގެންދިޔައެވެ. މިކަން މިހެން އޮތުމުގެ ގަރީނާތަށް އުފެއްދޭގެން އަންނަނީ، ހަމައެކަނި ނުސީދާ ހިޔެގެ ބަޔާނުންކަމަށް ދޭހަވެގެން ނުވާނެއެވެ.[25] މިސާލަކަށް، ގަރީނާތައް ސޯރިއަތުގެ ކުރިމަތީގައި ފައުޅުވެގެންދާނީ، ހަމައެކަނި ނުސީދާ ހިޔެގެ ގޮތުގައި ހުށަހެޅޭ ހިޔެތެއް ނުކުރެވިގެން ނޫނެވެ.

[25] ހައްގާބަހާ ގާނޫނުގެ ދިރާސާގައި، ހައްގަލީ ކޮބައިކަން ދެނެގަތުމަށްޓަކައި ހިޔި ވަރަށްދެރަ ޖެހެޖެހޭ ބައިކޮށް ދިނުމުގެ ކަރުދާސް. އެއީ އިނގިރޭސި ގާނޫނުގައި މަތީފަރާތުގެ ދެނެގަތުން ފާސްކުރެވިފައިވާ ކަރުދާހެކެވެ. އަދި ގާނޫނީ ބައިވަރު ނިޒާމުތަކުގައި ދެނެގަތުން ކަމާއިބެހޭ ކަރުދާހުގެ ނުވަތަ ވިސްނުން ދާއިރާގައި ދިރާސާކުރެވެއެވެ. މިހާރުގެ ކުރިމަތީގައި ހައްގާ ބޭނުން ބަހާނަ އިނގިރޭސި ގާނޫނުގައި ހަމައެއާއެކު ނުސީދާ ހިޔެތިކަމަށް ހަމައެއާއެކު ގާނޫނީ ހިޔެތި ގޮތުގައި ބަލާކަމަށް ބަޔާންކުރެއެވެ. ސާބިތު ހައްގާއެއްގެ ހިޔެތެއް ސާބިތުވާ ހައްގާ ޤަބޫލުކުރެވިފައިވާ ގޮތުން ގޮތް ދެނެގަތުމަށް ކޮށްފައިވެއެވެ. ހިޔެގެ ބަޔާން ގޮތުގެ ބައިވަރު ގޮތްތަކުގެ ހިޔި ވަގުތަކީ ނުސީދާ ހިޔިވެސް މިސާލަކަށް ހިޔެގެ ބަޔާނުގެ ނުސީދާ ހިޔެއްގެ ގޮތުގައި ބަލާނެކަމަށް ބަހާ ހިޔެ ބުނުއްވައި ގާނޫނުގެ ހައްގާ ބަޔާނުގެ ސަނަދު ބާވަތުގެ ނުސީދާ ހިޔެއް ބަލާނެއެވެ. ހައްގާބަހާ ގާނޫނު ހިއްސާކުރާ އިސްތިޤުރާރު މިކަން ބައިވަރު ބައިވަރުކޮށް ދެނެގަތުމަށް ކަމާއިބެހޭ ނުސީދާ ހިޔެގެ ބަޔާނުގައި ހިމެނެއެވެ.

ބައެއް ހާލަތްތަކުގައި ސީދާ ހެކީގެ ގޮތުގައި ހުށަހެޅިފައި ހުންނަ ހެކިތަކުން، ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކުން ޤަރީނާތައް ޒާހިރުވެދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ގަސްތުގައި މީހަކު މަރާލުމުގެ މައްސަލަތަކުގައި، ޖުރުމުގެ ގަސްދު އޮތްކަން ސީދާ ހެއްކަކަށް ބުނެ ނުދެވޭނެއެވެ. އެހެނީ، ނިޔަތަކީ އިންސާނާގެ ސިކުނޑީގައި ފޮރުވިފައި އޮންނަ ކަމަކަށްވާތީއެވެ. މި ހާލަތުގައި، ނިޔަތް ދެނެގަންނަނީ ހަމަލާދިނުމަށް ބޭނުންކުރި ހަތިޔާރާއި، ހަރަކާތްތަކާއި، ދުރުމިނުން ބަލައިގެންނެވެ. އެހެންކަމުން، ހަމަލާދޭ ގޮތާއި ހަމަލާދިނުމުގައި ބޭނުންކުރި ތަކެތި ބަލައި، ނިޔަތާ މެދު ހުކުމްކުރަން ބޮޑުވުމަށް، މި ހާލަތުގައި ފަސޭހަކަމާ ޤަރީނާއަކުން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުކުރެވޭނީ ގަސްދު ހުރިކަން ޤަރީނާގެ ގޮތުގައެވެ.

ބައެއް އެހެން ހާލަތްތަކުގައި ނުސީދާ ހެކީގެ ގޮތުގައި ހުށަހެޅިފައި ހުންނަ ހެކިތަކުން، ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކުން ޤަރީނާތައް ޒާހިރުވެދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް، ގެއެއްގެ ތަޅުދޮރު ފަޅާލައިގެން ހަތިޔާރާއެކު ފިލައިދާ މީހަކު ފެނުމުން އެ ފެނުނު މީހާ ވަގަށް ނެގި ކަމުގެ ޤަރީނާއެއް ކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. މި ހާލަތުގައި، ސާބިތުވާ ވާޤިޢާއިން ޤަރީނާ ނެރެވޭނެއެވެ. ކަމަކީ، ޤަރީނާއަކީ އެ ވާޤިޢާއިން ނެރެވޭ ނަތީޖާއެވެ.

މިގޮތުން، ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ އެއް ވާޤިޢާއަކުން ވެސް ގިނަ ވާޤިޢާތައް ދެނެގަނެ ދިއުމުގެ ސަބަބުން ޤަރީނާތައް ޒާހިރުވެދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް، ދެމީހެއްގެ ގޮތް ބޮޑުކަމުގައި، ޤަރީނާއަކީ ހިތާވެރިކަމާ ބެހޭ ފިކުރުތަކުގެ ހަރަކާތެއް ކަމުގައި ސިފަ ކުރެވެއެވެ. އަދި ސާބިތުކުރެވިފައިވާ ނިޔަތާ ޖަރީމާ ހަރަކާތްތަކުގެ ސިލްސިލާ ގުޅިގެން ބަލައިގަނެވެއެވެ. ޤަރީނާއަކީ ހިތްހަމަޖެހޭ ދަލީލެއް ކަމުގައި ދެކެވޭ ވާޤިޢާއެއް ކަމުގައި ބެލެވިދާނެއެވެ. މި ހާލަތުތަކުގައި ގެއްލުން ލިބުނު މީހާގެ ހަރަކާތް، ޤަރީނާއަކީ ދެ ހުއްދަ ތަކެތި މެދުވެރި ކަމަކަށް އެކުލެވޭ އެއްޗެއްކަމުގައި ވާތީއެވެ. ހާލަތު ނިސްބަތާ މާލިކު ވަގުތީ ޤަރީނާ ނުވަތަ އިޤުރާރު، ޤަރީނާއަކީ ގޮތް މަސައްކަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ފާހަގަކުރެވޭ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން، މިކަމާއި، ކުރިން ފާހަގަކޮށްފައިވާ ފަދައިން ޤަރީނާ ޖިނާއީ މައްސަލަތަކުގައި ދެނެގަތުމުގެ އުސޫލުތަކެއް ދޭހަވާ ގޮތަށް ބަޔާންކުރެވެއެވެ. މި ހާލަތުގައި ހާލަތު ހިނގި ވަގުތު ޤަރީނާ އުސޫލުތަކުން ފާހަގަކުރެވޭ ޤަރީނާގެ ހުރިހާ ކަމެއް ފެންނަން، ޤަރީނާތަކުގެ ހަމަޖެހިފައިވާ އިތުބާރު ބެލޭނެ ގޮތްތަކެއް ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ.

އެހެންކަމުން، ހެކި ވަޒަންކުރުމުގެ ޒިންމާ އޮތީ ކޯޓުގެ މިހެއްގެ މަސްއޫލިއްޔަތަކަށް، ހެކިތަކާއިމެދު ފުންކޮށް ވިސްނާ ގަރީނާތައް ދެނެގަތުމެވެ. އަދި އެއް ގަރީނާ އަނެއް ގަރީނާ އާއި ނުވަތަ އެއް ހެކި އަނެއް ހެއްކާ ގުޅުވައިގެން ގަރީނާތައް ބަދަހި ކުރުމެވެ. އަދި ތުރުގަތުކުރުވޭ ކަން މުއްތަހަމު ކުރިޔަކަން ބެލުވާ ހާލަތްތަކެއް ހުރިތޯ ބެލުމެވެ. އަދި މިގޮތުން ހެކިތައް ވަޒަންކުރުމުގައި މުއްތަހަމުގެ މައުސޫމުކަމަށް އިސްތިރާރުކުރާ ގަރީނާތަކާ ހުރިތޯ ބަލަންވާނެއެވެ. އެހެނީ، އަސްލަކީ މުއްތަހަމަކީ ކުށް ނުކުރާ މީހެއްކަމުގައި ބެލުމެވެ.

ވީއާތަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގެ ހަމަތަކާއި، އުސޫލުތަކުގެ ތަފުސީލަށް ދިއުމުގެ ކުރިން ޤާނޫނީ ގަރީނާއާއި، ވާޤިޢީ ގަރީނާއަކީ ކޮބައިތޯ ބަލައިލުން މުހިންމުކަމަށް ފެނެއެވެ. މިގޮތުން؛

ޤާނޫނީ ގަރީނާ

ޤާނޫނީ ގަރީނާއަކީ، ޤާނޫނުން ކުރަހައިދީ ބަޔާންކޮށްދޭ ގަރީނާއެވެ. މިސާލަކަށް، ވަކި ކަމަކާ ނުވަތަ ހާލަތަކާއި ގުޅިގެން ޤާނޫނު ވަކި ގޮތަކަށް ގަބޫލުކުރާނަމަ އެއީ ޤާނޫނީ ގަރީނާއެވެ.[26] މިސާލަކަށް، ކުށް ސާބިތުވުމާ ހިނދަކު މުއްތަހަމަކީ ކުށްވެރިއެއް ނޫންކަމަށް ބަލަންޖެހެނީ ޤާނޫނުއަސާސީން އެކަން އިލްތިޒާމްކޮށްދީފައިވާތީއެވެ. އެހެން މިސާލަކަށް ބަލާއިރު، މީހެއްގެ ޙިޔާޒަތުން މަސްތުވާތަކެތި ފެންނަ ހާލަތުގައި އެމީހާގެ ޙިޔާޒަތުގައި ހުރިކަމަށް ޤާނޫނު ގަބޫލުކުރާ ގޮތަކީ ޤާނޫނީ ގަރީނާއެކެވެ. މިގޮތުން ބަލާއިރު، މީހެއްގެ ދަބަހަކުން މަސްތުވާތަކެތި ފެނިފައިވާކަން ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އެތަކެތި އެހުރީ އެ މީހާގެ އަތުގައިކަމަށް ޤާނޫނުން އިފްތިރާޟްކުރެއެވެ.[27] ހަމައެހެންމެ، މީހެއްގެ ޙިޔާޒަތުގައި 14 ގްރާމަށް ވުރެއް ގިނައިން ކެނަބިސް ހުރިކަން ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އެ ހާލަތުގައި އެ އެއްޗަކީ އެ މީހާގެ އަތުގައި ބަހައްޓާފައި އެހުރީ ޓްރެފިކުކުރުމުގެ ބޭނުމުގައި ކަމަށް ޤާނޫނުން އިފްތިރާޟްކުރެއެވެ.[28] ޤާނޫނީ ގަރީނާތަކަކީ، ހެކި ވަޒަންކުރުމުގެ ޒިންމާ އޮތީ ކޯޓުގެ

[26] Jefferson L. Ingram (2009) Criminal Evidence: 10 th edition. Page: 146-147

*ޤާނޫނީ ގަރީނާ: ޤާނޫނުން އިފްތިރާޟްކުރާ ގަރީނާ (Presumption of law)

[27] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 17/2011 (މަސްތުވާތަކެއްޗާ ބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ 143 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ)

[28] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 17/2011 (މަސްތުވާތަކެއްޗާ ބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ 138 ވަނަ މާއްދާގެ (ބ)

މިހެން މި ބޭނުންކުރުން ލާޒިމު ގަރީނާތަކެކެވެ.[29] ގާނޫނު ތަންފީޒުކުރާ އިދާރާތަކުންނާއި، ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކުން ގާނޫނަށް ތަބާވުމަކީ، ލާޒިމުކަމަކަށް ވާނީއެވެ.

ވާގިއީ ގަރީނާ

ވާގިއީ ގަރީނާއަކީ، ހުކުމެއްގައިވާ ހެކިތަކުން ފާޅުކޮށްދީ ބަޔާންކޮށްދޭ ގަރީނާތަކެވެ. ގާނޫނީ ގަރީނާއާ ޚިލާފަށް މިޒާޖެއްގެ ގަރީނާ އުފެދެންކުރުވަނީ، ހެކި ހުށަހަޅައިގެން ވާގިއާތަށް ސާބިތުކޮށްދީގެންނެވެ. އަދި ވާގިއީ ގަރީނާތަކަކީ، ވާގިއާތަކާއި ދުރު ވިސްނުމަށް ފަހު، ބުއްދީގެ ހަމަތަކުން ނުވަތަ ބައާސްކޮށްދިނުމުގެ އެއްޗެކެވެ. މަންތިޤީ (Logic) ހަމަތައް ބޭނުންކޮށްގެންނެވެ.[30] ވާގިއީ ގަރީނާތައް ބޭނުންކުރުން ހުރިހާ ހާލަތެއްގައި ލާޒިމެއް ނުވާނެއެވެ.[31] މި ޤާނޫނުގައި ތަފްސީލުކޮށް ބަޔާންކުރާނީ، ވާގިއީ ގަރީނާ ދެކިގެންނެވެ.

[29] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2011/SC-A/23 މައްސަލާގެ 04 ވަނަ ނުކުތާ. ސަފްހާ: 05
"4- ...ގާނޫނީ ގަރީނާ... ...ވިދާޅުވި، ވަކި ހެކިތަކަކަށް ނުވަތަ ދަލީލުތަކަކަށް ބަރޯސާވުން ފަސޭހަކުރާނޭ މައްސަލަތަކަށް ލާޒިމުވެގެން ނުވާކަމެއް..."

[30] Jefferson L. Ingram (2009) Criminal Evidence: 10 th edition. Page: 147-148

*ވާގިއީ ގަރީނާ: ހެކިތަކާ ދުރު ވިސްނުމަށް ފަހު ބުއްދީގެ ހަމަތަކުން އުފެއްދެންޖެހޭ ގަރީނާ (Presumption of fact)

[31] މި ޤާނޫނުގެ "ފުޅު ނަންބަރު 28"

ވާޤިޢާތަކުން ޤަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގެ ހަމަތައް

އާންމު ހަމަތައް

ޤަރީނާއަކީ، ކުރިން ފެންނަން ނެތް ވާޤިޢާއެއް، ހާލަތުން ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކުން ނަތީޖާގެން އުފެއްދާ ހެއްކެކެވެ. ނުވަތަ އުފެންނަކަށް އަރާ ވާޤިޢާއެކެވެ. އެހެންކަމުން، ވާޤިޢާއެއް ޘާބިތުކޮށް ނުވަތަ ނެތިކޮށް ކަނޑައަޅާ ހަމައިން ހާލަތު ވަޒަންކޮށްގެން ނޫނީ ޤަރީނާތައް ޤަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[32] ހާލަތު ވަޒަންކުރުން ހާލަތުތަކުން ދިރާސާކޮށް ނުކުމެވޭ ފެނޭޓާރުގެ އިޚްތިޔާރީ ޙިސާބެކެވެ. އަދި ހާލަތުތަކާއި ގުޅިގެން ވާހަކަދައްކާ މުޤައްރިރުގެއި، އިންސާފު އެއްކޮށް ހާލަތުތަކުން ނުކުމެވޭން ކުރި ދިރާސާތަކުން ފެނޭޓާރު ބަޔާންކޮށްދިނުމަކީ، ހަސްފުސްނަން ލިބިގެންވާ ހައްގެކެވެ. ހާލަތު ވަޒަންކުރުމުގައި، ހާލަތުތަކުން ވާޤިޢާތަކުގެ ހަވާލާއިން ދާއިރާގެ ޤަރީނާތައް[33] ބޭނުންކުރުމުން، ޤަރީނާތައް ނުކުމެ ހަމަޖެއްސުން އަދި ބާރަންކުރުން ފަސޭހަވާނެއެވެ. މިސާލަކީ، ހާލަތުން ނުކުމެ ދިރާސާތައް ނުކުތް އަތުރާލައި، މަންތިޤީ ހަމަތަކުން ވަރަށް ބަސޭހަވާނެއެވެ. ސާބިތުވާ ވާޤިޢާތަކާއި އޭގެ ފުރި ހަމަކޮށް ތަސައްވުރުކުރުން ވިސްނާފައިން ޖެހޭނެއެވެ.[34]

---

[32] R v Wheyee, 2019 ABQB 548 (CanLII) & R. v. Munoz, 2006 CanLII 3269 (ON SC)

“[24]…An inference is a deduction of fact… …drawn from another fact or group of facts… …established in the proceedings. It is a conclusion that may, not must, be drawn in the circumstances.”

[33] *ادراك القرائن (Perception of inference)

[34] Jefferson L. Ingram (2009) Criminal Evidence: 10 th edition. Page: 147-148

“To say this differently, presumptions do not create their own foundations. Presumptions of fact are derived from circumstances in a particular case, by using ordinary logic and reasoning.”

& R v Wheyee, 2019 ABQB 548 (CanLII)

“[99]… The second step is to make an inference from the proven facts that is reasonable, rational and logical.”

ހެކިބަހުން ސާބިތުވި ވާގިއާތަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި، މުއްތަހަމު އަމަލުކުރި ގޮތް ތަސައްވުރުކުރައްވަމުން ފަނޑިޔާރު ހުސްނުއްސުޢޫދު ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

"...އަދި އެކޮޓަރީގެ ފާހާނާ ތަރީގެ މަތިން ފުށުން ބިއްލޫރި ތަރީގައި ކޮންމެވެސް ވަރަކަށް ފުން ހުރުމުންނާއި އެ ތަރީގެ ބޭރުން އުމަރު ފައިސަލުގެ ވާތްއަތުގެ ފިންގަރޕްރިންޓު ފެނުމުން އެ ތަރީގައި ވައްތުން ހިފައިގެން ކަނާއަތުން ދޮޅުން ނުވަތަ ކަނާއަތުން އިސްކުރު ދޮކޮށް ވައްތުން ތަރި ހިފައިގެން ހުރެ އެ ތައްޓަން އިސްކުރުން ފެން އެދި އުމަރު ފައިސަލުކަން ދޭހަވާތީ.."[35]

މިފަދައިންނެވެ.

މިގޮތުގައި ނަކަލުކޮށްފައިވާ އިބާރާތުން ސާފުވަނީ، ހެކިބަހުން ގަރީނާތަކެއް ނެރުމުގައި، އެ ގަރީނާތަކާއި އެކު މައްސަލާގައި ކަން ހިނގާފައި އޮތް ގޮތް ތަސައްވުރުކުރެވޭ ވިސްނުމަކީ، ގަރީނާތައް ވަޒަންކުރުމުގައި ފަނޑިޔާރުން ގެންގުޅޭ ހަމައެއްކަމެވެ. މީގެ ބޭނުމަކީ ގަރީނާތަކުގެ ހަރުދަނާކަން ވަޒަންކުރުމުގައިކަން ގަބޫލުކުރެވޭތީއެވެ. ކޯޓުން ގޮތެއް ނިންމަވަންޖެހޭނީ ވާގިއާއި އެ ގަރީނާ ގުޅިގެންދާ ގޮތް ބަލާނިންމުމުން، ހުއްޖަތްތަކުގެ ވަޒަންކުރުމުގެ ބޭނުމުގައި ވެސް ކަމެވެ.

މިގޮތުގައި ނަކަލުކޮށްފައިވާ މިސާލަށް ބަލާއިރު، ކަމެއް ވެފައި އޮތްގޮތާބެހޭ އަސާސަކީ ނުވަތަ ހިތުކުރާއިރު ފަނޑިޔާރު ކުރެއްވިކަމަށް ތަސައްވުރުކުރެވެނީއެވެ. ނަމަވެސް، ފަނޑިޔާރު އެފަދަ ތަފާތު ކުރެއްވިކަމަށް ނިންމަވާނީ ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތިކުރެވޭ ހުށަހެޅޭ ހެކިބަހުން ސާބިތުވި ވާގިއާތަކުން، އަދި ހެކިބަސް ދިނުމުގައި ބަލަމުން ނިންމަވައިގެންނެވެ ރައުޔު (opinion) ތަޙްލީލް ބޭނުންކުރައްވާ، އިންސާނީ ތަޖުރިބާގެ އަލީގައި އެ ބައްލަވައިގެންވާ ހެކިބަހުން ފުއްދުވާ ގަރީނާއެވެ. އެ ގަރީނާތަކާއި އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ބުނުމުން ބޭރުމީހުންނަށް، މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމަވަން ޖެހުނު ވާގިއާ ސާބިތުވާކަން ނިންމަވާފައި އޮތީކަން، ފަނޑިޔާރު ހެކިބަހެއް ވަޒަންކުރުމުގައި ގޮތް ނަގާބަލައި އެކަށީގެން ފާހަގަކުރުން އެނގެއެވެ.

[35] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 ގަޟިއްޔާގެ 22 ވަނަ ޕެރެގްރާފުގެ (ހ). ޞަފްޙާ: 17-18

މަޖިލީގައި ބަހާސްކޮށްފައިވާ މިސާލަކީ، އަޅުގަނޑުމެން ވަރަށް ބޮޑު ފިޔަވަޅުތަކެވެ. އެހެން މި މިސާލުގެ އަލިގައި، ގަރާރުތައް ވަޒަންކުރުމުގައި މުއްތަރަމު އަމަލުކުރާނީ ގޮތް ތަސައްވުރުކުރުމުގެ ވިސްނުން ދީބަސްތަ. އަދި އަދަދީ މަސައްކަތްތަކުގައި ގަރާރަށް ވަޒަންކުރުމުގައި ކަނޑައަޅާ ތަސައްވުރުކުރުމުން ގެންދިޔައީމެވެ. މިގޮތުން ކުރުވުން މަސައްކަތްތަކުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކުރުވުން ތަރުތީބުއެއް ހިއްސާކޮށްދިނުމެވެ.

އަޅުގަނޑުގެ އަތްގައި އެ ދުވަހު އޮތް މަސައްކަތަކީ ވަރަކަށް މަސައްކަތްތެވެ. ސީން އޮތް ކުރައިން އޮފީސަރުން ރިޕޯޓަށް ބަލައިލުމުން، އޮފީހުގެ ބޭރު ދޮރުގެ ދޮރުފުޅުން ޕާލަމެންޓުގެ ނަމްބަރުވެއިކަމުގެ ސަރަޙައްދުން، އެ ދޮރުގައި ބާރަށް ހުރިފަދަ ހުރިކަން ފާހަގަކޮށްލައިފިއެވެ. އަދި އެ އޮފީހުގެ އޮފިސަރުގައި، ތަފްސީލުތަކެއް ނުހުރިކަމާއި އޮފީސް ކުރުމުގެ ފާރަވެރިކަން ތުރުއަދުލުވާ މިފަދަ ފިކުރުތަކާއި ބަލާކަށް ފިޔަވަޅުތަކެއް ފިކުރުތަކާއި ރިޕޯޓުން ކަނަވަރުކުރާ ބާރެއްވެ. ސީން އޮތް ކުރައިން އޮފީސަރުން ރިޕޯޓްގައި ހުރި ދޮރުތަކުގެ ބަލައިލުމުން، ކުރިން ދޮރުފުރުން ފިކުރުތަކާއި ފިޔަވަޅު އެ އެއްވަރަކަށް ނުފޫދު ކުރުވުން ފާރަވެރިވެ އޮތް އޮފީސް ތަތްކަމައި ހުރި މެޖިކަލް ދުރުގެ ދޮރު ކުރިމަތީ ތަނެއްކަމީގައެވެ.

އަޅުގަނޑު ވިސްނަމުން ދިޔައީ، ދޮރުފުޅުގައި ހުރި ބާރުގެ ފުރިހަމަކަން، އޮފީސް ފަރުވާގައި މިހާ ދުއްތުރުކަން ފެނިއްޖެތަން ބޮޑުވިސްނަމުން. އެކަން ތަސައްވުރުކުރުމުގެ ދަތިކަމުން. މިގޮތުން ރިޕޯޓުތަކާއި، ހުރިހާ ހުރިތަން ބަލައި ވިސްނުމުގެ ފާހަގަކުރެވުނީ؛

1. ދޮރުފުޅުން ނަގައިލި ފާރަވެރި ނަގާއިރުވީ، ދޫން ސަލާމަތް އެއްފަދަ އާދަޔާއި ބައިނަލްއަގްވާމީ ބޭނުންކުރަމުން ސާފު ރިޕޯޓުގައި ފާހަގަކުރައްވާކަން (އިސްލާހު އަސާސީ ކަނޑަނެޅި ފަދަ އާދަޔާއި ބައިނަލްއަގްވާމީ ނިސްބަތްވާ، ދޮރުން ނަގައިލި ފާރަވެރި ދޮރުގައި ހުރިކަމަށެވެ. އަދި އެއްވަރުން ފާރަވެރި މަސައްކަތް ނަގާފައިވާކަމަށް ބޭނުންކުރަމުން ސާފު ހުރިބަސް ދެމުން ބޭނުންވާކަން).

2. މުއްތަރަމު ވަޒަންކުރުމުގެ މަސައްކަތްތަކާ ދިމާކަމަށް މިނާ ސަރުކާރުގައި އިޖުރާއާތްވާކަން.

3. މުއްތަރަމު ހަމައެކަނި ގޮސްދީ ހަމަސްކުރަމުގައި ހުރިކަމާއި، އެކަމަށް އިސްލާހު އަސާސީ ކަނޑަނެޅުއި، މަޖިލީހާއި، އެއްބަޔަކު މަތިން ގެނބުނު ޗާޓުގެ ދަށުދިރުގެއް ފާރަވެރިވާކަމާއި، މި ބަޔާކައި މުއްތަރަމުކަމާ

ވަޒީފާގެ މަސައްކަތްގައި ބޭނުންކުރުމަށް، މިސާލަކަށް ގެންގުޅޭ ތަކެތިކަމަށް މުއްތަރަދު ފުދުނުން ގޮތް ބުނެފައިވާކަމަށް، ހަމައެކަނި އިނގިރޭސި ނިޝާނެއް ނުފެނުނުކަމަށް ދީފައިވާކަން.

4. ފިންގަރ ޕްރިންޓް ރިޕޯޓް ތައްޔާރުކުރި ފަރާތާ ޝަރީޢަތުގައި ސުވާލުކުރި އިރު، ފިންގަރ ޕްރިންޓާ ގުޅެން ފުރަގަސް ހެއްސަކަމެއް ކޮބައިތޯ ސުވާލުކުރުމުން، ފިންގަރ ޕްރިންޓާއި، ހަމައެކަނި އިނގިރޭސި ނިޝާން ނުފެނުނުކަމާއި، އެއީ މުޅި އަތް ތިލާގެ ނިޝާންތަކަށް ބުނެފައިވާކަމާ، ރިޕޯޓުގެ ސާފުކަމާއި ފުރިހަމަކަން ބަލާއިރު ނިޝާން ސާފުކަމަށް ބެލެވުނީ ކަރީނާއޯ ސުވާލުކުރުމުން، ރިޕޯޓުގެ ސަފްހާގައި ވަރަށް ބޮޑަށް ސާފުކަމުގައި، ރިޕޯޓުގައި އެހާ ސާފުވެސް، ފޮރެންސިކްގައި މުޢާމަލާތުގެ އެއީ ރަނގަޅަށް ބަލާފައިވާ ފިންގަރ ޕްރިންޓްގައި ނުފެނުނުކަމަށް ދީފައިވާކަން.

މަތީގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހާދިސާތަކަން ބަލާއިރު، ފިންގަރ ޕްރިންޓް އެ އެއްޗެއްގައި ނުފެނުން ކަރުދާސް ފިރިހެނާ އެ އާދޭސް ވެރިކަމުގައި ހުރި މިސާލު ރަށުގެ ދަރަނި ކުރިމަތިލާ ތަފާތުގޮތަކަށް. ފިރިހެނުން ނުދެން އަދި ނިޝާން އެއް ސާފުފައިވެސް، އެ ފިރިހެނުގެ ހިތްފައި ހުރިހާ ބަލައިގަތުމަކަށް އެނގޭނެ. މި ވަގުތީގާ ދަރަނި ވިއްސައިގެ، އެ ކަރުދާސް ފިރިހެނާ، ސިފައިގެ ބަރު ދަރުގެ ފިލާވެރި މަސައްކަތުގައި ކުރިއަށް ފެސް، ބިނާކުރި ބައްލަވާ އެއް ކުރެވިގެން ދަރަނިއެވެ. އަދި ބިނާކުރީ އެ ފިރިހެނާ ބެއްލެވުން ފަހު، ގުޅިފައިވާ އެ ފިރިހެނުގެ މަސައްކަތް ތިރިވިކަމާއި، އަދި ތިރިވިވެގެން ނިވަލަ ތެރިވެގެން އެ ފިރިހެނުގައި އަދި އެހެން އެބަރަފައިވާކަން ދަރަނިވެއެވެ.

މިގޮތުން، ދުރުފާޅި ފިލާވެރިގައި ހުރި ނިޝާންތަކަން ބަލާއިރު، މުއްސަނދިގެ ހިއްސާވަނީ (possession) ގޮތުން ވަޒީފާގެ އާޚިރަތަކަކީ، ދުރުފާޅިގެ ފިލާވެރި މަސައްކަތް މުއްސަނދި ބޭނުންކުރި އާޚިރަތަކަށް ސާފުވެއެވެ. އަދި މުއްސަނދިކަމަކީ، ވަޒީފާގެ މަސައްކަތް ކުރާ މިއައްކަތަން މިސާ އިޖުރާއާތުން، ދުރުފާޅިން ފިލާވެރި ނައްޓާފައިވެސް، އެ ފިލާވެރި ދުރުފާޅިގައި ހުރުކުރި މިއާރަން ފެސް އެނގޭނެ ފުރަހިން، އެ ފިލާވެރި ނައްޓާލަމަން

ފަސާދަވާނެ ހިސާބަށް ސީދާ އަމާޒުކޮށް ގެއްލުން ދިނުމަކަށް ސާފުވާނީ، ދަރަޖަތުގައި ހުރި ބޭނުން ވުޖޫދުކުރުން، އެހެނަސް ވަދެފައިވާ މިހާރު ކުއްލިއަކަށް ޔަޤީންކުރެވުނެވެ. ދެވިފައިވާ ހަރުދަނާ ގަރީނާތަކުންނެވެ. މި މައްސަލަ ބެއްލެވި ޤާޟީ މައްސަލަ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމަވިއެވެ.[36]

ހާލަތުން ވާގޮތް ގަރީނާތައް ނަތީޖާގެ ނުވަތަ އިސްތިންބާތު ކުރުމުގެ ހަމައަކީ، 'އިންޑަކްޓިވް ރީޒަނިންގ'ގެ ހަމައިގެ މައްޗަށް ބިނާވެފައި އޮންނަނީކަމުގައެވެ.[37] މިސާލަކަށް، ކަމެއް އަދި ތަކުރާރުކުރަން ބަދަލުވަމުން ބާރުއަޅާ ހާލަތުތަކުގެ ހުރުމުން، އެ ހާލަތެއްގެ އެއްކޮށް ގުޅުވައި މަންތިޤީގެ ހަމަތަކުން ވަކިއެއްޗެއް ސާބިތުވުމުން، ވަކިކަމެއްގެ ހަރަކާތް ކޮބައިކަން ދެނެގަނެވޭ ހަމައިގެ މައްޗަށް ބިނާވެފައި އޮންނަނީކަމުގައެވެ. މި ހަމަ ބޭނުންކުރެވުމުގައި، ވިސްނުން ދެނެގަނެވޭނީ ސަބަބު ވެސް އިންސާނުންގެ ވިސްނުމުގެ ހަމައިންނެވެ. އިންސާނީ ތަޖުރިބާތައް ބޭނުންކުރެވޭނެއެވެ. އަދި މަންތިޤީގެ އުސޫލުތަކުގެ އަލީގައި ހަމަ ދެއްކޭއިގެންނެވެ.[38]

އެމެރިކާގެ އިންޑިއާނާ މިޒޫރީ ކޯޓު އޮފް އެޕީލްސް ނިންމާފައިވާ، ދައުލަތު ޗާޒު އެދުވަރުގެ State v Florez (2020) ގެ 18 ވަނަ ނުކުތާގައި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މުއްތަހަމުގެ ނިޔަތް ދެނެގަތުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރަންވާނެ ކަންކަމާއި ހަމަތައް ބުނެދެމުން ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ؛

> *"...Indeed, we have made clear that intent "need not be proved by direct evidence but may be* ***inferred*** *from the* ***actions*** *of the defendant or from* ***surrounding*** *circumstances," and "can be inferred from conduct and attendant circumstances* ***in the light of*** *human behavior and experience.. .....When the mental*

[36] ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 283/Cr-C/2021 ޤަޟިއްޔާ.

[37] R v Wheyee, 2019 ABQB 548 (CanLII) & R. v. Munoz, 2006 CanLII 3269 (ON SC)

[23]… the process of inference drawing involves inductive reasoning…"

[38] Jefferson L. Ingram (2009) Criminal Evidence: 10 th edition. Page: 147-148 & R v Wheyee, 2019 ABQB 548 (CanLII) & R. v. Munoz, 2006 CanLII 3269 (ON SC)

"[24]…An inference… …may logically and reasonably be drawn from another fact… …[23]…which derives conclusions based on the uniformity of prior human experience. "

<u>state is proven by circumstantial evidence</u>, we examine… …whether the <u>inferences that can be drawn from</u> that evidence have a <u>basis in logic and reasonable human experience</u> sufficient to prove that the defendant possessed the requisite intent."[39]

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު އިބާރާތުން ދޭހަވަނީ، މައްސަލައިގެ ވަޤައިގެ ޢުންޞުރާ ކަންކަމުން ލިބޭނީ ގަރީނާތަކުން މުއްތަހަމުގެ ނިޔަތް ދެނެގަނެވިދާނެކަމެވެ. މިގޮތުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތު ކުރުމުގައި މުއްތަހަމު ކުރި އަމަލުގެ ސުލޫކާއި އޭގެ ތަބީޢަތާއި، މުއްތަހަމު ކުރުގެ އަމަލު ހިންގި ވަގުތުގައި ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތަށް ރިޢާޔަތްކުރާކަށެވެ. އަދި ހެކި ވަޒަންކުރައިރު، މަންތިޤީގެ ހަމައިންނާއި، ސަބަބުވެރި އިންސާނާގެ ވިސްނުމާއި ތަޖުރިބާގެ އަލީގައި ގަރީނާތައް ނެގު ހަމަޖެއްސުނުކަން އެނގެއެވެ.

ޢާންމު އުސޫލެއްގެ ގޮތުން، ހެކި ނެތި ޖިނާއީ ޙުކުމް ހަމައެކަނި ގަރީނާގެ ހެއްކެއްގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ގަރީނާތައް އުފެއްދުމާ ގަރީނާތުން ދެވިދާނެއެވެ.[40] ހެކި ނެތި އުފެއްދުމާ ވަކިއާލާއި، ގަރީނާތަކީ އެއްވެސް ބައިވެރިވެއް ނެތް ހިތްކަމެވެ.[41] ބައްޔަންކުރުމުން ހަމަތަކާ ޔާއްޖޭގެ ސަލާމަތް ނިޒާމުގެ ތެރޭގައިވެސް ބަލައިގަތުވިޔާ ހަމަތަކެވެ. އެހެން، ގަރީނާތުން ހެކިތައް ވަޒަންކުރި ކަންކަން ނިންމުމުގައި ކަންކުރަނީ ގޮތް ބައްޔަންކުރެއްވުމުން، ސަރުޙީ ސަރީޙު ވ. ބްރޯޑިއުރ ޤަޟިއްޔާގެ އެޕީލް (2014) ގައި ގަރީނާތަކު ޖަވާބާ ސުވާލުން މުޤައްރަރު ވިދާޅުވަނީ؛

"...އެހެންނަމަވެސް، އެކަނިގޮތާ މިންވަރުކަން އެ ޒަރޫރީ ހަރަކާތެއްޖެހުން ސަރީޙު<u>ބައިން</u> <u>ގަބޫލުކުރަނީ</u> މައްސަލަ ބާވާ <u>ގަރީނާތުން ދޭކަ ޙާލަތުގެ</u> މައްކަން ނުވަތަ ހިލާ <u>ހިލާފުގެ</u> މައްކަން ކުރުވާ ގަބޫލުކުރުމުގެ ކަމުގައި ވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެކަނިގޮތާ މިންވަރުކަން އެ ޒަރޫރީ ހަރަކާތެއްޖެހުން ސަރީޙުބައިން ގަބޫލުކުރަނީވެސް ހަރަކާތްތަކާ ހެއްކާއި ގަރީނާގެ އަލީގައި، އެ ހެއްކާއި <u>ގަރީނާއިން ކަން ހިނގައިވާގޮތައި</u> <u>ތަރުތީބަން ބަޔާއި</u>، ކުރުވާ ތަރުމަތުގެ

---

[39] State v. Florez, 465 P.3d 307, 2020 UT App. 76 (Utah Ct. App. 2020)
[40] R. v. JC, 2021 ONCA 131 (CanLII)

[41] R. v. McIver, [1964] O.J. No. 835 (H.C.J.) (QL) (para 17) & R. v. Paul, 1975 CanLII 185 (SCC), [1977] 1 SCR 181 & R. v. Brodeur, 2014 NBCA 44 (CanLII) (para 15)

ކުޑަބޮޑުމިނަކާއި، އެކަމެއް އުފަދައިން ހިނގުމުގެ ފުރުސަތު އޮތް ނެތް މިންވަރެއް ވަޒަންކޮށް، އަދި އެކަމުގެ ނަތީޖާއަށް ރިޢާޔަތްތެރިކަމެއް ދީގެންނެވެ."[42] މިފަދައިންނެވެ.

ޖޫރީއަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިޢުމާލުކުރުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރަންވީ ކަންކަން

ޖޫރީއަކުން ނުވަތަ ފަނޑިޔާރަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިޢުމާލުކުރުމުގައި ތަފާތު ކަންކަމަށް ބަލާނެއެވެ. މިގޮތުން ގަރީނާތައް އިސްތިޢުމާލުކުރުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރަންވީ، ހަމައެކަނި ވަކި ކަންތައްތަކެއް ނޫނެވެ. ދަޢުވާގައި ބައްދަލުކުރެވުނު ގޮތުން، އާއްމު އާދައިގެ އިންސާނެއްގެ ވިސްނުމާއި ތަޖުރިބާގެ ތެރެއިން ވިސްނުމަކަށްވުރެ، ހަމަކަށަވަރުން ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމުގެ ކަމަކަށް ރިޢާޔަތްކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ގަރީނާ ބިނާކުރެވުނު، މައްސަލަތަކުގައި ގޮތެއް ނިންމުމަށް ޖެހިފައިވާ ފަރާތުން ބާރުދޭނަމަ މައްސަލައިގައި ގޮތެއް ނިންމުމުގައި އެކަމަކަށް (އެ ގަރީނާއަކަށް) ރިޢާޔަތްކުރެވިދާނެއެވެ.

ވާޤިޢާތަކުން ގަރީނާތައް އިސްތިޢުމާލުކުރުމުގައި ރިޢާޔަތްކުރާ ކަންކަން ބަޔާންވެފައި އޮންނަނީ، މައްސަލައިގެ ޙާލަތާއި ބާވަތުގެ މައްސަލަތަކެވެ. އަދި އެ މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާތަކާއި ޙާލަތުގެ މައްޗަށް ވެސް ބަލާނެއެވެ. މިގޮތުން ގަރީނާތައް ނެރޭ އުފެއްދުމުގައި ގެނެސްދޭ ބައެއް ހަމަހަމަކަން އަލިއަޅުވާލާނެއެވެ. އަދި މިދެކަމުން ކޯޓުތަކުން ނިންމާފައިވާ ބައެއް ނިންމުންތައް ނަމޫނާއެއްގެ ގޮތުގައި ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ. އަދި މީގެއިތުރުން، ބޭރުގެ ޤައުމުތަކުގެ ކޯޓުތަކުން ބިނާކުރާ ގޮތްތައް ވަކިވަކިން ބަލާލާނަމެވެ.

[42] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2014/SC-A/19 ޤަޟިއްޔާގެ 14 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްޙާ: 16-17

ވަށައިގެންވާ ހާލަތު

ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި ކޯޓުތަކުން އަންނަ ގިނައިން ދިރާސާކުރާ އެއްކަމަކީ، މައްސަލައިގެ ވަށައިގެންވާ ހާލަތެވެ. މިގޮތުން މުއްތަހަމު ކުރި އަމަލުގެ ސަބަބާއި އޭގެ ޓައިމިންގ، މުއްތަހަމު ކުށުގެ އަމަލު ހިންގި ވަގުތުގައި ކަން ކަންހިނގައިވާ ގޮތަށް ބަލައިގެން ވަށައިގެންވާ ހާލަތު ދެނެގަނެވިދާނެއެވެ. ކުށުގެ އަމަލު ހިންގުމުގެ ކުރިންނާއި، އޭގެ ފަހުން މުއްތަހަމުގެ އަމަލުތައް ހުރިގޮތަށް ވެސް ބަލައިދާނެއެވެ.[43]

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުހައްމަދު ނިޔާޒް (2018)

މި މައްސަލައަކީ ގަސްދުގައި މީހަކު މަރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ޝަރީޢަތުން ގޮތުގައި ނިސްބަތްކުރުން އެއް ކަމަކީ، މުއްތަހަމު ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވުނު އަމަލު މީނާ ހިންގާފައިވީ، ނިޔާވިމީހާ މަރުމުގެ ގަސްދު އޮތްކަން ސާބިތުނުވާކަމަށް ބުނެފައެވެ.

ހައިކޯޓުން ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމް ޖަވާބުދާރީ މައްސަލަ ނިންމަވަމުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ، ގަސްދު އޮޅޭގޮތަށް ބެލުމުގައި ގަސްދުކުރެވުން ބޭނުންކުރެވޭނީ ހާލަތުން ބެލުމަށް ފުރުސަތުދީގެން އިސްލާމް ދިރާސާވާކަމަށް، "މިޢަދާލަތުގައި މީހުން ގަސްދުގެ ވަށައިގެންވާ އިތުރު ފުރާވައިވާ މިހާރު ގަސްދުގެ ބޭނުންކުރި ވަސީލަތާއި އިތުރުން ހާލަތާއި ވަށައިގެންވާ އެހެނިހެން ކަންކަމަށް ވެސް ބަލަންޖެހޭނެ" ކަމަށެވެ.[44] އަދި މައްސަލާގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި، ވަށައިގެންވާ ހާލަތު ބެއްލެވުމުގެ ގޮތުން ހުކުމަށް ވަޒަންކުރައްވާ ފަސޭހަ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވަނީ؛

"...އަދި ޝަރީޢަތަށް މުހައްމަދު ނިޔާޒް ހަމަޖެހިފައިވާ ވަކިއަދުވަސްކަމެވެ. އެއީ ޓަކާގައި
ގާތްގަނޑަކަށް 26 އިންޗި ދިގުމިން... ...ހުރި ވަކިއަށްކަމެވެ. ހަމަޖެހި ދިޔަ ޖަދީ ޝަރީޢަތުން

[43] State v. Florez, 465 P.3d 307, 2020 UT App. 76 (Utah Ct. App. 2020) &
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2018/HC-JC/04 ގަޟިއްޔާ އަދި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2013/HC-A/11 ގަޟިއްޔާ އަދި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 ގަޟިއްޔާ.

* ވަށައިގެންވާ ހާލަތު: Surrounding Circumstances

[44] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2018/HC-JC/04 ގަޟިއްޔާގެ 32 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ޞަފްހާ: 17

މުޖައްދަދު ނިޒާމުގެ ހިމާޔަތުގައި އުފެދިފައި އޮތް ނަޒަރިއްޔާއީ ރޫޙެއް ދެމެހެއްޓުމެވެ، އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައިވަނީ ޤާނޫނުއަސާސީއަށް ވަފާތެރިވާ ގޮތުގެ ތެރެއިން ކަމުގެ މަތިންނެވެ. އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައިވަނީ މުޖައްދަދު ނިޒާމުގެ ބައްޓަން ކުރުމުގެ ގޮތުގައި ވެސް، އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތަކީ މުޖައްދަދު ނިޒާމް ބަދަލުވެފައިވާ ގޮތެވެ. އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައި ވެސް ތަމްރީނު ކުރުމަށް ޒިންމާ ދެވިފައިވާ ހިސާބުގެ ތެރެއިން އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތުން ނުކުތް ގޮތަކުން ބަދަލު ގެނެވޭ ޤަވާޢިދު ސިޔާސަތު ވެއްޖެނަމަ ގޮތުގެ ސަބަބުން އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހުމާއި މުޖައްދަދު ނިޒާމް އަދި ސިޔާސަތު ތަމްރީނު ވަކިވެފައި ހުރި ގޮތަކަށް ގެނެވޭ ބަދަލު ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތެވެ.

"... ވަކިވެފައި ވީހާ މަތިފުރޭ ހިމާޔަތްކުރެވޭ ގޮތަކަށެވެ."[45]

ޤާނޫނުގެ ހިމާޔަތް ލިބިގެންވާ ގޮތްތަކުގެ ތެރެއިން ނިޒާމު އުފެދިފައި ވާގޮތުން ގޮތްތައް، "ޤާނޫނު"، ބަލާއިރު ހުރިހާ ރައްޔިތުންނަށް ހަމަހަމަ ގޮތުގައި ސިޔާސަތު ޚިޔާލުތަކަށް ވެސް އަދި ސިޔާސަތު ބަދަލުވުމުގެ ޤަވާޢިދު ހިނގަމުން ގެނެސް، މުޖައްދަދު ނިޒާމް، އަދި ސިޔާސަތު ހަމަޖެހިފައި ސިޔާސަތު ގެނެވުނު ގޮތުގެ ތެރެއިން އެނގޭ "ކަމަށެވެ".[46]

ކާކުކަން އެނގޭނެ ދައުރުތައް

ގަރާރަށް އިސްތިޢުމާލުކުރެވުނުގައި އޮތް ގޮތް ކޯޓުތަކުން ބަޔާންކޮށް އަންނަކަމެވެ، ކޯޓުގެ ވެރިންނާއި މުއައްސަސާގެ ހިތްވަރު ދޭނެ މައްޗަށް ރައްޔިތުން ސާބިތުވާ ވިސްނުމެއްގެ އެހީގައި، ކޯޓުގެ އަމަލު ހިންގުމުގައި ކާކުކަން ދެނެގަތުމުގެ އުސޫލެވެ. އޮތް ގޮތްގައި މަތީ ރައްޔިތުން ސާބިތުވާ ވިސްނުމެއް ދެކެވޭ އަންނަނީ، މުއައްސަސާގެ ކާކުކަން އަންގައިދޭ މައުލޫމާތުތަކެވެ. މިގޮތުގައި އަމިއްލަ މުއައްސަސާގެ ސަރުކާރު، މުއައްސަސާގެ ހުރިހާ ނުވާ ސަރުކާރުތަކާ، ކޯޓުގެ ވެރިން

ނުވާ ފިންގަރ ޕްރިންޓާ، ފުޓް ޕްރިންޓާ، ޑުއްތަރުގެ އަޑުއި، އާންމު ހަރަކާތްތަކާއި، މީހާގެ ސިފަތައް ފަދަ ކަންކަން ހިމެނެއެވެ.[47]

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. ހަސަން އިބްރާހީމް (2019)

މި މައްސަލައަކީ، ކެނަބިސް ޖަރީމާއެއްކުރުމުގައި ބައިވެރިވުމުގެ ކުށުގެ ދަށުން ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ޝަރީޢަތުގެ ކުރިމަތީގައި އޮތް ސުވާލަކީ، ފެނިފައިވާ މަސްތުވާތަކެތީގައި ދައުވާލިބިފައިވާ މީހާގެ ދުލިފުލިފަރާތުގެ ފިންގަރޕްރިންޓް ހުއްޓާ އެބައޮތްތޯއެވެ. އަދި ހެއްކަކަށް ބެލުމަށްވެސް ހުށަހަޅާފައިވާ އިންކިޝާފެވެ. މި މައްސަލާގައި މަސްތުވާތަކެތީގައި ދައުވާލިބިފައިވާ ހުއްޓާ، ފިންގަރ ޕްރިންޓް ހުއްޓެވެ. އިނގިލީގެ ނިޝާނެވެ. މިހެއްކާ ދުވިފައިވާ މައްސަލައިގެ ނިންމުމުގައި ފަނޑިޔާރު ހުސައިން މަޖީދު ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވަނީ؛

"އެއްޗަކުން ނުވަތަ ތަނަކުން މިހެއްގެ ފިންގަރޕްރިންޓް ފެނި، ދެނީގައެއްގެ ޗެކުގައި ޕްރޮސިކިއުޝަން ޝަރީޢަތަށް ހުށަހަޅައިދީ ނަމަ، އެ ހެކި ބަލައިގަތުމުގެ ގޮތުން އާއްމު އުސޫލަކީ އެ ފިންގަރޕްރިންޓް ފެނުނުގެ މައްޗަށް މަގުބޫލު ސަބަބު ދައްކާލުމަށް ފަރާތުން ދައުލަތުގެ....ނުދުއްވާލެއްޖެނަމަ އެއީ ދައްކާލުމަށް ފެހެމާ ދުވާލަން ބޭނުންކުރެވިދާނެ ދެނީގައެއްގެ. ހަސަން އިބްރާހީމްގެ ފިންގަރޕްރިންޓް މަސްތުވާތަކެތި ހުރި ތަކެތީގެ ދެލިބުން ފެނިފައިވާކަމުގެ، ބޭރުލާފައިވާ ހަސަން އިބްރާހީމް ވަނީ ހަރު ހުކުރުވެއެވެ. ...އެހެންނަމަވެސް މަސްތުވާތަކެތި ހުރި ތަކެތީގެ ދެލިބުން ފެނިފައިވާ ހަސަން އިބްރާހީމްގެ ފިންގަރޕްރިންޓަކީ އޭނާގެ ފުރިހަމަ ބެހެއްޓުމެއް ދެލިބުން އެއްޗެއްކުރުމުގައި އިތުބާރާއި މަސްއޫލިއްޔަތުގައި ބެލެވިދާނެ"[48] ކަމަށެވެ.

[47] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition. Page: 14

*ކާކުކަން އެނގޭނެ މައުލޫމާތު: Identity

[48] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2019/HC-A/360 ޤަޟިއްޔާގެ ނުކުތާ 22. ޞަފްޙާ: 17

މި މައްސަލައިން އެނގެނީ، ފިންގަރ ޕްރިންޓްއިން ލިބުނު ގަރީނާއަކީ، މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ވާގިއާ ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭނެ ހެއްކެއްކަމަށެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. އަބްދުﷲ ޒަމީލް (2021)

މި މައްސަލައަކީ، ވައްކަމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ވައްކަމުގެ ހާދިސާއާ ގުޅޭ ވީޑިއޯއެއް ހުށަހަޅާފައިވެއެވެ. އަދި މި ވީޑިއޯގެ 'ވީޑިއޯ އެނބެ އިމޭޖް އެންހޭންސް ރިޕޯޓް' ތައްޔާރުކޮށް ހެކިން ހުށަހެޅުމުގެ ގޮތުގައި ހުށަހަޅާފައިވެއެވެ. ބައްޓަމަށް، ވީޑިއޯ އިން ފެންނަ މީހާއަކީ ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާކަން ސާބިތުކުރުމަށް ދިނުމެވެ. ކޯޓު މި ހެކިން ވަޒަންކުރުމުގައި ގެނެސް ސަބަބެއް ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

> "ކަމުގެ އެސްޓިމޭޓްގެ ނަތީޖާއަށް، ވީޑިއޯ އިން ފެންނަ ފަރާތަކީ، ތުހުމަތުކުރެވޭ އަބްދުﷲ ޒަމީލްއާ އެއްގޮތް ފަރާތެއް ކަމުގެ ސިފަ ހިމެނޭކަމަށް، އާދަމާއި އެހެން ސިފަތަކާއި ބުނެވޭ (ވަކި މީހަކަށް ނިސްބަތް) ސިފަތައް ހިމެނޭކަމަށެވެ. ބައެއްގެ ނިންމުމަކީ ވީޑިއޯއިން ފެންނަ ފަރާތަކީ، އަބްދުﷲ ޒަމީލްކަމުގައެވެ."[49]

މި މައްސަލައަށް ބަލާއިރު، ވީޑިއޯއިން ފެންނަ މީހާގެ ސިފަތައް އެނގެވޭނެ ވަރަށް ޖެހިފައިވާ ގޮތުން ފެނިގެން ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާއާ ވައްކަމުގެ ބައިވެރިވުމެއްކަން ދެނެގަތުމަށް، ކޯޓަށް ކަށަވަރުވެއްޖެކަން ސާބިތުވެއެވެ.

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުޙައްމަދު (2021)

މި މައްސަލައަކީ، މަސްތުވާތަކެތީގެ ކުށުގެ ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލައިގައި ކުރެވުނު ބަލައިލުމުގައި، މިޖާޒުގެ މައްސަލައެއްގައި ޑީ.އެން.އޭ ހެކި ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ގޮތް ދެނެގަތުމަށް ކުރެވުނު ބަލައިލުމެވެ. މި މައްސަލައިގައި ޑީ.އެން.އޭ ހެކި ގަބޫލުކުރުމުގައި ބޭނުންކުރެވުނު ގޮތާއި ފަރާތް ޝަރީޢަތުން ނިންމާފައެވެ. ފަރާތުގެ ނިންމުމުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

[49] ކްރިމިނަލް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 757/Cr-C/2021 ފައިސަލާގެ ނުކުތާ 25. ޞަފްޙާ: 15

"...ޖިނާކުރިކަމަށް އިންކާރުކުރި ނަމަވެސް ތަހުޤީޤު ...ވިޔަފައިވާ އަންހެން ކުއްޖާއަކީ...
...މުޙައްމަދު... ...އާއެކު ބަދުއަޚުލާޤީ އަމަލު ހިންގައި ޖިންސީގުޅުމުގެ ސަބަބުން ލިބިފައިވާ ކުއްޖެއް
ކަމަށް ތަހުޤީޤު... ...ބުނާމީ އާއި މި ކުއްޖާގެ ޑީ.އެން.އޭ އާއި މުޙައްމަދު... ...ގެ ޑީ.އެން.އޭ
އާއި ދިމާވާތީ... ...މުޙައްމަދު... ...ގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުވާކަމަށް ދެކެމެވެ."[50] މިފަދައިންނެވެ.

ޑީ.އެން.އޭ ހެކިން ލިބުނު ގަރީނާއަކީ، ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ ކަށަވަރުކޮށްދިނުމަށް ބޮޑު ހިއްސާއެއްގެ ގޮތުގައި ކޯޓުން ބަލައިގަނެވޭ ހެކިބަހެއްކަން ބަޔާންކޮށްދެއްވުން މައްސަލައިން ސާފުވެއެވެ.

ޤާބިލުކަން

ގަރީނާތައް އިސްތިންބާޠުކުރުމުގައި، މުއްތަހަމުގެ ޖިސްމާނީގޮތުންނާއި، ނަފްސާނީ ގޮތުން ކުރުގެ އަމަލު ހިންގުމުގެ ޤާބިލުކަން ހުރި މިޒާޖު ބަލައި މިކަމަށް ރިޢާޔަތްކޮށްގެން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާޠުކުރެވިދާނެއެވެ. ޖިސްމާނީގޮތުންނާއި، ނަފްސާނީގޮތުން ކުޑަކުދިންނަކަށް ލިބިގެންވާކަން އެނގޭނީ ހުރިނަމަ، އެއީ މުއްތަހަމު ކަން ކަންތައްތަކުގައިވާކަމަށް ނިންމުމަކަށް ބުރުއަގެންނަކަދެކެވެ.[51] ނަމަވެސް ޤާބިލުކަމުގެ ނިޔަނަމަ، މުއްތަހަމުން ކަންކަން ނިސްބަތްކުރުމުގައި ހުރަސްތަކެއް ކުރިމަތިވާނެއެވެ. މި ޒަމާނުގައި މުއްތަހަމުގެ ޤާބިލުކަން ހުރިތޯ ބެލުމުގައި، މުއްތަހަމަކަށް ލިބިފައިވާ އިލްމާއި، ހުނަރާއި، މަސައްކަތްތެރިކަމާއި އަދި ތަޖުރިބާއަށް ބެލުން މުހިންމެވެ. މާލީ ފުދުންތެރިކަމާއި، ލިބިފައި ހުރި ވަސީލަތްތަކަށް (ސާމާނާއި އާލާތް) ބެލުން މުހިންމެވެ. މުއްތަހަމުގެ ޤާބިލުކަމަށް ބަލައިގެން ގަރީނާއަށް އިސްތިންބާޠުކުރެވިދާނެ ގޮތުގެ މިސާލެއް މި ލިޔުމުގެ 26 އަދި 27 ވަނަ ސަފުހާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ.

[50] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/18 ގަޟިއްޔާގެ ނުކުތާ 30. ސަފްހާ: 18

[51] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition. Page: 13

*ޤާބިލުކަން: Capacity

މަގުސަދު

ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި ކޮޖެތަކުން ރިޔާއަތްކުރާ އަނެއްކަމަކީ، ކުރުކުރި މިޔާގެ މަގުސަދު ދެނެގަތުމެވެ. މިގޮތުން، މުއްތަހަމު ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލު އެ ހިންގަންޖެހުނު ފަދަ އެއްވެސް ސަބަބެއް އޮތްތޯ ބެލުމަށެވެ. އާންމު ގޮތެއްގައި މަގުސަދަކީ ނުއި އިސްބާނަކު ކަމެއް ނުކުރާނެއެވެ. އިސްބާތުގެ އަދި ޢާންމުން ކޮންމެ ދުވަހެއްގައި ކަމުގައި ހާސިލްކުރުމުގެ މައްސަލަ ބޮޑުވެއެވެ. މުއްތަހަމުގެ މަގުސަދު ދެނެގަތުމަކީ، ފަދަ އަދަލެއް މުއްތަހަމު ކުރިކަމަށް ފަރާތަށް ބެލުން ބުރުމަ ބާރުއަޅަންކަމެކެވެ. ހަމައެއާއެކު، ތުހުމަތުކުރެވޭ ކަން މުއްތަހަމު ކުރުމުގެ އެއްވެސް މަގުސަދެއް ނުވަތަ ބާރުލެވޭ ނިޔާކަން ހަމަވެއްޖެނަމަ، މި ހާލަތުގައި މުއްތަހަމު ކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލާ މުއްތަހަމު ކުރި އަދާލަތް ނުންކަމަށް ބެލުމަށް ބާރުއަޅާނެއެވެ.[52]

މުޙައްމަދު ނިޔާޒް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ މައްސަލަ (2021)

މި މައްސަލައަކީ ޤަތުލުކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ފުރާނަ ގެއްލުނު ދައުވާލިބޭ މީހާގެ ޕީ.އެސް.އޭ ފޯނުގައިވާއެވެ. ސަރީރައިން ގޮތުގެ ނިސްބަތްވާނަމަ ދެއް ކަމަށް، ޕީ.އެސް.އޭ ހުރިގެ (ގަރީނާގެ) މައްސަލަ ބިނާކުރި ދައުވާލިބޭ މީހާގެ މައްސަލަ ކުރި ސާބިތުކުރުވިދާނެ ނުވަތަ ދޫނުކުރެވޭނެއެވެ.

ފަސޭހާތުގެ ހުސްނުއްސަބީލު ނިޔާވެ، ޕީ.އެސް.އޭ ހުރި ކުރަބްޖެއް ކުރުމަށް، ކުރި ކުރުމުގެ ފުރުޞަތު މުއްތަހަމަކަށް ލިބިފައިވާކަމުގެ ގަރީނާއަށް، މޯބައިލް އެއްކަލް ދައުކަމުގެ ގަރީނާފަދަ ގަރީނާތައް ހުރިނަމަ، ޕީ.އެސް.އޭ ހުރިގެ މައްސަލަ ދައުވާ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމިދާނެކަމަށެވެ.[53] އަދި ފަސޭހާތުގެ ހުރިތައް ވެޖްނުކުރެއްވުމަށްފަހު ގޮތުގެ ނިންމަވާފުން އިތުރަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވަނީ؛

[52] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition· Page: 13

*މަގުސަދު: Motive

[53] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 މައްސަލާގެ 28-29 ވަނަ ޕެރެގްރާފު. ބައްލަވާ: 22-23

"...ކޮށުން ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ރޭވުމާ އަދި ތައްޔާރުވުމާއި ކުށުގެ މަރުޙަލާ ދަސްކަރު ނުވަތަ އެންގުމާއި ކަންކުރު ފާޑަކަށް ކޮށްފައި ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ފާޑަކަށް އަދި ދެފުށުން ފާޑަކަށް. އެކަން ކުރުން، މުޅިއަކުރު ނިޔާޖެ އެ ކޮށްފައި ސާފުކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި ފުރުޤާނާ ކުރިފައި ފުދުގެ ސަބަބުން، އަނިޔާލިބުން ފަރާތް އެކަމުގެ ޝަކުވާ މުސްތަޤްބަލްގައި ގެންގުޅުމުން ގެންގުޅުމަށް ހޯދަލަން ކޮށްދެވި ގުދާދެއް ފާޑަކަށް. އެކަން ކުރުން އެ ފާޑަކަށް އަދި އަނިޔާލިބުން ފުރާނަޔާއި ފުރުޤާނާ ތަރުއީބު ފުރިހަމަ މުޅިއަކުރު ނިޔާޖެ ޖީސާއާ ހުރި ކުރުޤާނާ ކުރިފައި (ބަލަދެނި) ގަރީނާއެކެވެ."[54]

ރޭވުމާ ތައްޔާރުވުން

ގަރީނާތައް އިސްތިދުލާލުކުރުމުގައި ކޮށުމަކުން ރިޢާޔަތްކުރާ އަސާސްކަމަކީ، ކުށް ކުރުމަށް މުއްތަހަމު ތައްޔާރުވެފައިވާކަން އެނގެން ހުރި ހެކިތަށް ބެލުމެވެ. ނުވަތަ ކުށް ކުރުމަށް ރާވާފައި އޮތޯ ބެލުމެވެ. މުއްތަހަމު ކުށުގެ އަމަލުކުރުމަށް ރާވާ، ކުށުގެ އަމަލު ހިންގުމަށް ބޭނުންވާ ތަކެތި ފޯރުކޮށްދީފައިވާނަމަ، މިކަމަކީ ތައްޔާރުވުމުގެ ބޭނުންވާ ހިނގުމަށް ކުރިޔަކަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލު، މުއްތަހަމު ކުށް ކުރުމަށް ތައްޔާރުވެފައިވާ އަމަލެއްކަމުގައި ނިންމިދާނެއެވެ. ނުވަތަ މުއްތަހަމުގެ ނިޔަތުގައި ކުށް ކުރުމުގެ ނިޔަތް އޮތްކަމަށް ނިންމިދާނެއެވެ.[55]

ފާލިމަތު ހަނާ ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2013)

މި މައްސަލައަކީ ގެސްޓްހައުސް މިހާރު ޖެހުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރުމުން މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ނިޔާވި މީހާ މަރުވުމުގެ ގެސްޓް ދައުވާލިބޭ މީހާގެ ކޮޓަރިގައި ނޮވެމްބަރ މީހާ ބޭސްމުން ކުޑައެވެ. ޖެހުމުގެ ގެސްޓް މުއްސަނދި ކޮޓަރިގައި

---

54 އިބްނު.

55 Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition ·Page: 13

*ރޭވުމާ ތައްޔާރުވުން: Plans and preparatory act

އޮތްކަން ނުވަތަ ނޫންކަން ބެއްލެވުމަށް، މައްސަލަ ބެއްލެވި ފަނޑިޔާރުން ބަހުސާވި ހުކުރެވިފައި ހުރި ހާލަތުތަކުން ތައުގީދުވާ ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް. މި މައްސަލަ ނިންމަވަމުން، ފަނޑިޔާރުން ފާހަގަކުރައްވާފައި ވަނީ؛

"...އަޙްމަދު ނަޖީބް މަރާލުމުގެ ޤަސްދުގައި ނިސްބަތްކަމާއި، ހަމައެކަނި އޮތީ އަޙްމަދު ނަޖީބުގެ އަތުން ފައިސާ އަތުލުމަށްޓަކައި ގާބިލުކަން ހަނގާގެ ފަރާތުން ބޮޑުފައިބަނދަވެސް... ...އާއި ދިރިއުޅޭ ގެއަށްގޮސް އާދައާއެކު ފައިސާ ހޯދުމަށްފަހު، ޖެހިގެންދިޔަކަން ނޫނީ ހާސްކޮށް މަރާލުމަށް އަބަދު ދުއްކަޅުއާއި ފާރުމަތީ ހަޅުއި ދޮރުން ރަތަރިގެން، 01 ޖުލައި 2012 ގެ ގޮތުގެކަން މަޑުއާ ތިވަސްކުރިން އަޙްމަދު ނަޖީބު ދިރިއުޅޭ ގެއަށް ވަދެފައިވާކަމާއި، ނަމަވެސް އެގެއަށް ވަދެ އުޅޭކަމުގެ އެއްޗެއް ތެރޭގައި ފެނިގަތުމުން، ތިލައިން އަތުން ނިސްބަތްކުރަމުން... ...އާއި ފަރުނޑުވެސް ފައިސާ ހޯދަން އިތުރު ގެއަށް ގުރާބު އަޙްމަދު ދޮށުދޮށު އާއި ފާރުމަތީ ހަލުއާއި ތިލައިން ވަރަށްތިއްސާ މަސައްކަތްކުރިކަމާއި، ނަމަވެސް އަޙްމަދު ނަޖީބު އަތުން ފައިސާ ހޯދަމުންފަހުން ހޭކަ ޖަރީމަތުން ފިއްތައި އިދުރު އެއްވެސްގޮތެއް އެދިރިހުނަން ވެސްނުފައިސާވާކަން ފާރުމަތީ ހަލުގެ ފަރާތުން ތަޅުގަނޑުއި ދިރިއުޅޭ ބޭރުތަކުގައި ބާކޮށްގެ ގެތެރެ އޮތްކަމުން، މިގޮތަށް ފާރުމަތީ ހަލުގެ ފަރާތުން އެއިސްޓޭބަލް ބާކީ ހަމަޖެހުމާ ތަށްކުރަން ސާބިތުވާ ކަމަށް އަދި މިއަހަރުގެ ބައިވެރިވާ ދުވަހު ފާރުމަތީ ހަލުގެ އަޙްމަދު ދުއްކަޅުގެ ބަރުން އެނގެން އޮންނަކަމާއި... ...މިގެ އިތުރުން އަޙްމަދު ނަޖީބު މަރުވެދަނީ، އެކަން ސިއްރުކުރުމުގެ ގޮތުން އަޙްމަދު ނަޖީބުގެ ހަށިގަނޑު ފުރުވުމުގައިވެސް ފާރުމަތީ ހަލުގެ ބަދަލުގޮތުން ބައިވެރިވެފައިވާކަން އެނގެނީތީ... ...އިސްލާމް ބޭނުވުން ވާޖިބުތަކާ ފާރުމަތީ ހަލުގެ ބަދަލުތަކުން... ...އިންސާނަކު މަރާލުމަކީ ޖިނާއީ ޖަރީމާއެކެން...“56 އެނގެނެވެ.

56 ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2013/HC-A/11 (ފާރުމަތީ ހަސަ ވ. ޖުމްހޫރިއްޔާ ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް) ޖުޑިޝަލް ގެޒެޓް، ޝަރީޢަތުން ފާހަގަކުރެވުނު ނުކުތާތަކުގެ 03 ވަނަ ނަންބަރުގެ (ވ) ސަފުހާ: 19-21

ފުރުޞަތު

ގަރީނާއެއް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި، މުއްތަހަމުކަން ކުރުގެ އަމަލު ހިންގުމުގެ ފުރުޞަތު އޮތްކަން އެނގުން ވާގިއާތަކާއި ގުޅިގެން ބެލިދާނެއެވެ. މުއްތަހަމު ކުށްކުރިކަމަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލު ހިންގި ތަނގައި، ހާދިސާ ހިނގި ވަގުތު މުއްތަހަމު ހުރިކަން އެނގޭނެ ހެކި ހުރިނަމަ، ކުށުގެ އަމަލު މުއްތަހަމު ކުރިކަމަށް ނިންމުމަށް ބާރުއަޅާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ، ފުރުޞަތު އޮތްކަން އެނގޭނެ ހެއްކެއް ނެތްނަމަ، ކުށުގެ އަމަލު މުއްތަހަމު ހިންގާފައި ނުވާކަމަށް ނިންމުމަށް ބާރުއަޅާނެއެވެ.[57]

މުހައްމަދު ނިޒާމް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021)

މި މައްސަލައަކީ ޒަޚަމްކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ފުރުޖުގެ ބޮލުއިން ދައުވާލިބޭ މީހާގެ ޑީ.އެން.އޭ ފެނިފައިވެއެވެ. ޝަރީޢަތުން ގޮތެއް ނިންމަވަންޖެހުނު އެއް ކަމަކީ، ޑީ.އެން.އޭ ހުރީ (ގަރީނާގެ) މައްޗަށް ބިނާކޮށް ދައުވާލިބޭ މީހާގެ މައްޗަށް ކުށް ސާބިތުކުރެވިދާނެތޯ ނުވަތަ ނޫންތޯ ކަމެވެ.

ފަސޭލާތު ބުރުސްޓްއަސޯސިއޭޓް ނިންމާލި، ޑީ.އެން.އޭ ހުރި ކުރެވިފައިވާ ކުރެވުނު ކުރުގެ ފުރުޞަތު މުއްތަހަމުކަން ލިބިފައިވާކަމުގެ ގަރީނާއަށް، މުތިލިމެއް އޮތްކަން ދައްކައިދޭ ގަރީނާފަދަ ގަރީނާއެއް ހުރިނަމަ، ޑީ.އެން.އޭ ހުރީގެ މައްޗަށް ބަލާ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމިދާނެކަމަށެވެ.[58] އަދި ފަސޭހަލާތު ހުރިހާ ވަޒަންކުރެއްވުމަށްފަހު ގޮތެއް ނިންމަވަމުން އިތުރަށް ފާހަގަކުރެއްވިފައި ވަނީ؛

"...ކޮންކުރި ވަގުތު މުއްތަހަމު ހުރި ތަނާއި ވަގުތުގެ ސަބަބުން އެ ކަން ކުރުމަށް ފުރުޞަތު
ލިބިފައިވާކަން އަންގައިދޭ ނުވަތަ މުއްތަހަމު ހުރި ތަނާއި ވަގުތުގެ ސަބަބުން ކަން ކުރުމަށް
މުސްތަޤިއްލު ކަމެއްކަން އަންގައިދޭ ކޮންމެ ވާގިއާ އަކީވެސް ގުޅުންހުރި ވާގިއާއެކެވެ. ...މުހައްމަދު
ނިޒާމަށް ހާދިސާ ހިނގިކަމަށް ބުނާ ގަޑީގައި ނުވަތަ އެގަޑިއާ ކައިރީ ވަގުތުތަކުގައި ރަސްމީ
ޕޮލިސްކާރުގައި ހާލު އުޅުނު މީހެއްކަން އެނގޭން އޮތް ވަގުތާ އާއި، ހާދިސާ ހިނގިތަނުގައި

[57] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition. Page: 13-14

*ފުރުޞަތު: Opportunity

[58] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 މައްސަލާގެ 28 އަދި 30 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްހާ: 22 އަދި 24-25.

> މައިރަހަން ހައިސް ޖުޑިޝަލް ނިޒާމު މައިރަހުގައި ނިޔާ ކޮށްދިނުމަށް އެކަށް ނިޔަދަން ހާސްސަ ކަމަށް ސާބިތުވެފައިވާ ވާގިއާ އަދި ކުރު ހިނދު ތަނާއި ވަގުތަށް ބަލާއިރު ދުރަށްމަދު ނިޒާމު އުކުރު ކުރުމަށް ދުރުސަތު ލިބިފައި އޮތިކަން ދަހަވާ ވާގިއާ އަކަށް ވާތިވެ، އެ ވާގިއާ އަދި އަނިޔާލިބުނު ފަރާތުގެ ފަރުދުގެ ތެރެއިން ފުނިފައިވާ ދުރަށްމަދު ނިޔާޒުގެ ޗެއްނާއި ހަލި ކުރުބުރުތު ކުރުވާ (ބާރުދުނިވި) ގަރީނާއެކެވެ."[59]

ދެމިގެންވާ ގާރަނު

ވަކި ކަމެއް ނުވަތަ ވަކި އަމަލެއް ވަކި ވަގުތެއްގައި ހިނގާފައިވާނަމަ، އެކަން ނުވަތަ އެ ގާރަނު ދެމިގެން ގޮސްފައިވާނަމަ، އެ ކަމަކާ ނުވަތަ އެ ގާރަނާ ވިދިގެން ހިނގާފައިވާ ކަންތައްތަން، ވަކި ކަމަކަށް އިސްތިމްރާރުވާނަމަ، އެ ކަމުގެ މައްސަލަ ދިރާސާކޮށް، ކަމެއް ވަކި ގޮތަކަށް ހިނގާފައިވާކަމަށް ނިންމިދާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ، އެ ކަމެއް ނުވަތަ އެ ގާރަނުގެ ކުރިން ހިނގާފައިވާ ކަންތައްތައްކުރުން ވަކި ކަމަކަށް އިސްތިމްރާރުވާނަމަ، އެ ކަމުގެ މައްސަލަ ދިރާސާ ތިޔާއަތުތަކަށް ގަރީނާތައް އިސްތިނާދުކުރެވިދާނެއެވެ.[60]

މިސާލަކަށް، މާރާމާރީއަކާ ގުޅޭ މައްސަލަތަކެއްގައި، އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ގައިގައި ޖަހަނިކޮށް ފެނިފައިވާ ހަނީ ހަމަ ނުދީފައިވާ. ނަމަވެސް، ދުވަހުން ޖެހިގެން ކުރިކަމާ، މުއްދަތަކު ތެރެއިއްސެއްގެން އަނިޔާ ލިބުނު މީހާ ދިމާވާން ދިމާވި ކަންޖެހު ފުރުސަތުކަމާއި، އެގޮތް ފަހަގައި ބަދު އިސްތިސްޙާބުގެ މީހަކު ހަލާކުވެފައިވަގެ ކަޅު އިޔުރުކަމާއި، މިހެންވެ ބަލައިލިޔަސް، އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ހަނިމަހުގެން ފެނު އާރާދީ ކަންޖެހު ފުރުސަތުކަމް ހަދިން ހަނިބަސް ދިރާނެއެވެ. ބަދަނުކުރުވުން ވާގިއާތަކުގެ މައްސަލަ ބިނާކޮށް އުފަންކުރުވާ ގަރީނާތަކުން އަނިޔާ ދިން ފަރާތަކީ ކުއްތަމަކުރުމަށް ނިންމިދާނެއެވެ. އެއީ މި ގާރަނުގައި ދެމިގެން ގޮސްފައިވާ ގާރަނަކަށް ބަލައިގެންނެވެ.

---

[59] އިބިދ.

[60] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition .Page: 13

*ދެމިގެންވާ ގާރަނު: Continuance

މި ހާލަތުގައި އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ބަހުގެ ތެދުކަން ކަނޑަވަރުކުރުން މުހިންމެވެ. މިގޮތުން، ޗެޓާ ލީގަލް ރިފޯމް ކޮމިޓީގެ ބަހުން ސާފުވާ ގޮތުގައި ޤަޟިއްޔާތަކުގެ ތެރޭގައި، އަނިޔާލިބުނު މީހާ ބުނާ ބުނުމުގެ (މުއްތަހަމު އަނިޔާދިންކަމާ، ޖަހަދުލި ގުނަވަނާ، ޖަހަދުގެ ތަފުސީލު) ތެދުކަން ކަނޑަވަރުކުރުމަކީ މުހިންމެވެ.

އެހެން މިސާލަކަށް ބަލާއިރު، ގަދަކަމުގައި ބާރު ސްޕީޑެއްގައި ދުއްވާފައި ދިޔަ ސައިކަލެއްގެ ސްޕީޑާ ގުޅިގެން ފުލުހަކު ހެކިބަސް ތަރައްދުދުކުރު ކޮންފުރައިވަނިކޮށް، އޭގެ ވަގުތުކޮޅެއް ފަހުން އެކްސިޑެންޓެއް ހިނގައެވެ. އެކްސިޑެންޓްގެ ވަގުތު ސައިކަލުގެ ސްޕީޑް ހުރިވަރު އެނގޭނެ ގޮތެއް ނެތެވެ. މި ހާލަތުގައި އެކްސިޑެންޓް ވުމުގެ ކުރިން ސްޕީޑް ހުރިވަރު އެނގޭ ފުލުސް މީހާގެ ހެކިބަހުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް، އެކްސިޑެންޓްގެ ވަގުތު ވެސް ސައިކަލުގެ ސްޕީޑަކީ ކިހިން ވެސް ސައިކަލު ދުއްވާފައި ދިޔަ ސްޕީޑެއްކަން ނިންމިދާނެއެވެ. އެއީ، އެ ދެމެދުގައި ހިނގާފައިވާ ވަގުތުގައި މާބޮޑު ފަރަގެއް ނެތިފައި، ދެމިގެންވާ ހާލަތެއް އޮތްކަމަށް ބަލައިގެންނެވެ.

ދޮގު ހެދުން ނުވަތަ ހެކި ނުދެއްކުން

ގަރީނާއަށް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި ކޯޓުތަކުން ރިޢާޔަތްކުރާ އަސާސްތަކަކީ، މުއްތަހަމާ ދޮގުވެން ހެކި ހުށަހެޅުމުން ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތް ބުނެދީ އެކަމުގެ މައްޗަށް ހެކި ނުދެއްކުމެވެ، މުއްތަހަމު ކުރިޔަކަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ އަމަލު މުއްތަހަމުކަން ނިސްބަތްކުރުމުގެ އުސޫލެވެ. ހަމައެހެންމެ، މުއްތަހަމު ކަނޑައެޅިގެން ދޮގު ހެދުމަކީ، މިކަމަށް ވެސް ރިޢާޔަތްކުރަން ގަރީނާއެއް ނަގަމުންދާނެއެވެ. ނުވަތަ ހުރަހެޅުމާއި އެހެނިހެން ހެކި ގަރީނާތަކާއި، މިކަން ގުޅުވައިލައި މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމިދާނެއެވެ.[61]

---

[61] Adrian Keane & Paul McKeown (2012) The Modern Law of Evidence: 09 th edition. Page: 14-15

*ދޮގު ހެދުން ނުވަތަ ހެކި ނުދެއްކުން: Lied or failure to give evidence

މުޙައްމަދު ނަޞީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020)

މި މައްސަލައަކީ ގަސްދުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރުމުން މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ނިޔާވި މީހާއަކީ ދައުވާލިބޭ މީހާ ހަމަލާދިން މަންޖެހު ފެންނާނެ ހުއްކުރު ނުބައް. މި މައްސަލާގައި ކުރީގެ އަމަލު ދުއްބަހެކުގެ ހިންގާފައިވާ ކަމަށް ނިސްބަތުގައި ފަސޭހަތާކު ބަޑިސާތު ހުރަހެޅިގައި ހުރި ހިޔަބަތެއް ފައްކުވާގައިވާ ގަރީނާބަރުގެ މައްޗަށެވެ. މި މައްސަލަ ނިންމަވަމުން، ފަސިޖެހާރު ބަޔާންކުރެއްވީ ބާރަންތަކުއެވާ ފާހަގަކުރައްވައިދޭ؛

"ކަނޑުކަރިކޮށް އެކަން ތަފާސް ފެނުނު ހުއްޓާ ނޭވާ ހާލަތުގައި، ވިސްނުމުގައި ބަދަލުބައިގެ އިވުރު އުސްތާއް ލާފައެވެ. އެ އުސްތާދު މުއްތަރަމު ކަންފުރިކުރާ ހާލަތުތައް ހުރުމުގެ، އެ ހާލަތުތައް މުއްތަރަމުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުރަހެޅުމަށް، ކަނޑިގެތް މުއްތަރަމު ބޮޑު ނުދިރިނަމަ، ނުވަތަ ކާއިދިފައިވާ ތަމަރުދުގެ ކަމުގައިވާނަމަ، އެކަލާ ބާނާއާ ދަކާގަން ހުރި ހާލަތުކުގެ ތޯނު ވަރަށް ބައްދަލުވުމަށް ބައްދަލުވަނީ ފުރުޞަތުކަމަށް. ފާނު ކަމަށް ބާރަކުދާ ހާލަތުގެ އުސްތާދެވެ. ...ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތަށް ބަލާއިރު ނަޞީރު ސައުދީއަރަބިޔާގެ މަޖިލީހުގައި ހުރި ގޮސްކަން އެނގެއެވެ. ސަރީނާ އެކަށް ފަރާތުގެ ނިކަލިގެން ނުވަތަ އެއްވެސް ނުހަނު ހާލަތުގެ ރަހަދު ހާލަތަށް ހުރި ހަނި ހިނދުކޮޅުގެ މަރުހަބާކަން ސާބިތުކޮށްފައެވެ. ...އަޅާއި އިތުރުން މިހާރުވެސް ހިތުގެ ހާލަތު ގޮސްފައިވާ ކަމަށް، އެ ކާޅަށި ކަރުވާލިގައި ހުރި ސިކުނޑީގެ ތެރެއިން އެކީ ކާޅަރި ދަރަކާތުގެ ނަޞީރު ކަރަށް އަދި ނަޞީރު ބޮޑު ބޯނު ކަމެވެ. ނަމަވެސް އަނެއްކޮޅުން ހުނުރާ މުއްތަރަމު ކައިރީގައި ބޮޑުވާގެން އެއަޅި އާނާ އެކަ ކާޅަރަކު ވެއްދި ފެންފުށި ތަޅައިގެން ދިޔަ އަޅު ކަމަށެވެ. ވާނާ މިއުވެސް ދުމުއްކަން އެނގެއެވެ. ...އެތަނުގައި ނަޞީރު ޖެހިލައި އެހެން އެއްވެސް މިހާ ނުރުމުން، މި މައްސަލާގައި ތާނުގެހެން ދިފާޢުވާ ގަރީނާތަކަށް ސީދާކަން މަރުވުމަށް މުޙައްމަދު ނަޞީރުގެ އަމަލުތަކަށް ކާޅާމު އަހުރުނުގެ ހިތް ގައި އެއްވެސް ސަމާކާއް ނުރެވެ."[62]

---

[62] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 މަސައްލާގެ 20 އަހަރު 31 ވަނަ ޖުލައިމާހު. ޕެރެގްރާފް: 11 އަދި 25

ޕްރޮސީޖިއުއަރަލް ޖަސްޓިސްގެ އޮޕީސް ވ. އިބްރާހީމް ޝާހިދު (2020)

މި މައުސޫޢަށް މަޝާރާއި ހިލާ ހޯދުމުގެ ކޯޓުގެ ދައުވާކުރުމުން މައުސޫޢަށްކަމަށެވެ. މި މައުސޫޢާގައި، ބަދަލުވާބާ މީހުންގެ ބޭނުން އެކައުންޖެގައި ހުރި ފައިސާތަކާއި، މި މީހުންގެ ތެރޭގައި އެކަށޭގެ ނަފުސުގައި މި ފައިސާތައް ޖާނުސޫފަށް ކޯޓަރުމަތީ ފުރުސަތު މެދުވެރިކޮށް ބޭނުކަން ލިއުމުގެ ހުރަހަތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެހީ ސްޓީ ފުރަޖޯކޯޓުފައިވާ ސަމާރަނުން ލިޔުމުގެ ކަންތަކެވެ. މި ލިޔުމަށް ބަޔާސްވެ، ބަދަލުވާބާ މީހުންގެ އެކައުންޓުގައި ހުރި ފައިސާތައް ދައުލާވާބާ އިބްރާހީމް ޝާހިދު ހިއްސާވާ ޖައިނުޖް އެކައުންޓަކަށް ބޭނުކަން ޖާނުސޫފަށް ކޯޓަރުދާއެވެ. މި ފައިސާ ޖަމާކުރުމަށް މާލިޔަ ދުވަހެއް ނުވެ، އެހެން އެކައުންޓަކަށް މި ފައިސާގެ ބޭޒަށް ޖައިނުޖް ފައިސާ ޖާނުސޫފަށް ކޯޓަރުވާ ދާއިރާ ޖާގަށް ކުރިޔާ ފަރުދުކަމަށް ދެކޭ ސްޓީޓް ކޯޓަށް ދައުލާވާ އަށް ފުރާތަކާ ވޭ ދައުލާވާބާ އިބްރާހީމް ޝާހިދު. މިހެންވެ، ކޯޓުގެ އަހަރު ހިޔާ ފުރާތަކާ އިބްރާހީމް ޝާހިދުކަމަށް ގަރީނާ ލިބުނެވެ.

ދަރު ކޯޓުން މައުސޫފު ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމުމުން، މި މައުސޫފު ހައިކޯޓުގައި ދައުވާކުރުން އިސްތިއުނާފުކުރެއެވެ. އިބްރާހީމް ޝާހިދުގެ ފަރާތުން ބަޔަކުންދިފާޢީ މި ކުރު މީނާ ކޯޓަށް ވާކަމަށް ސާބިތު އުފުރާކަމަށެވެ. މިހެންވެ، މައުސޫފު ނިންމުމުން، ހައިކޯޓް ވަކިންކޯޓު ގަރީނާއަށް އިސްތިއުނާފުކުރެއްވާ، ފަސޭހަ ދުރައްމަދު ނިޔާބު ބަޔާންކޮށްދޭވާ ފައިވަނީ؛

"ފުރާގެ ބަދަލާއިން ބޭނުކަން ފުރުޢު ސިޓީގައި ދަޢުވާ ހާއި ސާބިތު ދަތިމުންގެ ނަފުގައި ބޭނުކަން އެފް މާލީ ޖާގާ ފަރާތާ ޖައިނުޖް އެކައުންޓުގެ ނަސްބަތު ޖާހާއި، އެއްކައުންޓްގެ ކޮށް ފުރުޢީ ދަޢުވާގެ އިސްތިއުނާފު ސާބިތުގެ ސާއި ކޯޓުފައި އެބުމާއި، މިކަންކަން ހިނގާ ގޮސް އެމް ވަގުތާއި ސާއިކުރުމުގައި ސާބިތު އުފުރުފުރުމް ދަޢުވާ ކިބައިދޭ ގޮތާއި މާއްދާ ހުރިހާ ގޮތްތަކަށް ފުރާ ފާހަގަކުރެވިފައި، ސާބިތުގެ ސާފުކޮށް ކޯޓުގެ ކޯޓަށް ފުރާގެ ދައުވާކުރުން ދިފާޢީ ކުރެއްވޭން ސާފުވާނަމަ ސާބިތު ބޭ ބޭނުކޮށް ދިފާޢުގެ ހެނު ހަމަފަހެއް ލަގާއި ނުދާކަމާ ބޭނުގާ ބޭނުފުދާކަން ސާބިތުކަމަށް އުފުރުނަސް އެކަށީގެންވާ ސާބިތުކަމާ އުފުރާ ކަމަށް ނުނުވެ.... އެކަށީގެންވާ ސާބިތުކަމާ

އުޅޭ ވަރަށްވުރެ މިދައްވާއާއި ގުޅިގެން ދައްކަވާފައިވާ ހުރިހާ ހެކި އަދި ގަރީނާ ތަކުގެ ބާރު ގަދަވެއެވެ."[63]

އިޢުތިރާފާ ގުޅުވައިދޭ ގަރީނާތައް ހަރުދަނާވުން

ކުށުގެ އަމަލު ކުރިކަމަށް މުއްތަހަމު ކޯޓުން ބޭރުގައި އިޢުތިރާފުވާނަމަ ނުވަތަ ކުށުގެ އަމަލެއް އިގުރާރުވާނަމަ، މި އިޢުތިރާފަށް ނުވަތަ އިގުރާރަށް ބާރުދޭ އެހެނިހެން ހެކި ހުރިނަމަ، މުއްތަހަމު ވާ އިޢުތިރާފުން ނުވަތަ އިގުރާރުން ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރެވިދާނެއެވެ. ނުވަތަ ގަރީނާއެއްގެ ގޮތުގައި އިޢުތިރާފާއި އިގުރާރު ބަލަންކުރެވިދާނެއެވެ.

އާދަމް ޝަރީފް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2009)

މި މައްސަލައަކީ ވައްކަންކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މައިގަނޑު ހެއްކަކަށް އޮތީ ދައުވާލިބޭ މީހާ ތަހުގީގުގައި ދިން އޮތް އިޢުތިރާފެވެ. މި އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މައްސަލަ ސާބިތު ނުކުރެވޭނެކަމަށް މި މައްސަލާގައި ދައުވާލިބޭ މީހާ ސުޕްރީމް ކޯޓުގައި ބަޔާންކޮށްފައެވެ. ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ފަނޑިޔާރުން ނިންމަވާފައިވާ، މައްސަލަ ސާބިތުވާކަމަށް ހައިކޯޓުން ނިންމަވާފައި އޮތީ، ހަމައެކަނި އިޢުތިރާފުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްގެން ނޫންކަމަށެވެ.

މިއާޚިލާފަށް މައްސަލަ ނިންމަވާފައި އޮތީ، ބަޔާނުގައި ވެފައިވާ އިޢުތިރާފަށް، މި މައްސަލާގައި ބެލުމުގެ ދުވަސް މީހާ ހާދިސާ ހިނގާދިޔުން ދައްކާފައިވާ ވާހަކައާ އާދަމް ޝަރީފްގެ ވާހަކައާ އެއްގޮތްވާކަމާއި، މި މީހުން ކުރިން ހިފައިފައި ހުރި ކޮބަރިންނާއި އާދަމް ޝަރީފްގެ ގޭގައި ހުރި މީހާގެ ދަބަހުން ފެނުނު ތަކެތީގެ ތެރޭގައި މިނިސްޓްރީ ފާހަރަކާއިގެން ވަގަން ގެންދިޔަ ތަކެތި ހިމެނޭތީއާއި، މި ކަންކަމުގެ މައްޗަށް ލިބިފައިވާ ގުޅިފައިވާ ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ކަމަށް ސުޕްރީމް ކޯޓުން ކަނޑައަޅުއްވިއެވެ.[64]

[63] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/HC-A/40 ޤަޟިއްޔާގެ، ޕެރެގްރާފް 45. ޞަފްޙާ: 22

[64] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2009/SC-A/18 ޤަޟިއްޔާގެ ފާހަގަކުރެވުނު ނުކުތާގެ 01 ވަނަ ނުކުތާގެ (ހ). ޞަފްޙާ: 3-4

މި މައްސަލާގައި ކަނޑައެޅުނު މައިގަނޑު އުސޫލަކީ، ތަހުގީގުގައި މުއްތަހަމު ވެފައިވާ އިއުތިރާފު ގެނެވާލެވޭ ހަމަތަކާ ގަރީނާތަކުން ހުރިނަމަ، އެ އިއުތިރާފަކީ މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ފުދޭނެ ކާފީ ގަރީނާއެއް ކަމުގައި ބަލައިގަނެވޭކަމަށް ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އެހެން، ފަހުގެ ނިންމުންތަކުގައި މި އުސޫލު ތަތުބީގުކުރައްވާފައި ފެނެއެވެ.[65]

އަތުގެ ފިރިކަވާރަކަމަށް އެއްޗެއް އަތުގައި ބަޔާންކޮށް ނުދެވުން

ވައްކަމުގެ މައްސަލަތަކުގައި، ވަގަށް ނަގާފައިވާ މުދަލެއްކަމަށް ބެލޭ މުދަލެއް މުއްތަހަމުގެ ހިޔާޒަތުން ފެނުނަ ހިނދު، މީހާގެ ހިޔާޒަތުގެ ދަށަށް އެ މުދާ އައިގޮތް މީހާއަށް ބަޔާން ނުކުރެވޭނަމަ، އެ މުދާ ވަގަށް ނެގީ އެ މުދަލުގެ އޮވަގުތުގެ އަތުގެ ފިޔަވަތުމުންދަކަން ކޯޓަށް ކަނޑައެޅިދާނެއެވެ. އެއީ މި ގާނޫނުގައި ލިޔުނު ގަރީނާތަކުގެ ސަބަބުންނެވެ. 'ޑޮކްޓްރިން އޮފް ރިސެންޓް ޕޮސެޝަން'ގެ މަބްދައު ބޭނުންކޮށްގެންނެވެ.

މުޙައްމަދު ފާރިޝް ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2014)

މި މައްސަލައިގައި، ވައްކަމުގެ ކުށުގެ ދައުވާ ކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. ވައްކަމުގެ ކުށް ސާބިތުވާކަން ނިންމުމުގައި، 'ޑޮކްޓްރިން އޮފް ރިސެންޓް ޕޮސެޝަން'ގެ މަބްދައު ބޭނުންކޮށް، ހައިކޯޓުން ފައިސަލާކުރައްވާފައެވެ. މި މައްސަލާގައި ފާރިޝްގެ ޖ.ރ. އަޖުމާލާލީ ޗާޖު ހިފެހެއްޓުމަށް ގެންނަވާ އިސްތިއުނާފުގެ ރައްދުގައި ހައިކޯޓުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

> "ދުށިފައިވާ ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ވައްކަމުގެ... ...މައްސަލަތަކުގައި ގެންގުޅޭ ކަނޑައެޅިފައިވާ "ޑޮކްޓްރިން އޮފް ރިސެންޓް ޕޮސެޝަން" (Doctrine of recent possession) ބޭނުންކުރުމަށްފަހު ފާހަގަކުރައްވާފައި، އަދި ޑޮކްޓްރިން އޮފް ރިސެންޓް ޕޮސެޝަންގައި ވަގަށް ނެގުނު ވަގަށް ގެންގުޅުނު ތަކެތި މީހެއްގެ އަތުން ފެނިއްޖެނަމަ، އެ މީހަކަށް އެ ވަގުތު ގޮތަކީ ގެނެސްދޭން ސަބަބެއް (reasonable explanation) ދެވިފައިނުވާނަމަ، އަދި މައްސަލާގެ ވަޒަންކޮށްލުމަށް ކަށަވަރުކުރެވޭ ރިޔާއަތްކޮށް ކުރުމަކަށްފަހު، އެ މީހަކު އެތަކެތި ވަގަށް

[65] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2012/HC-A/14 ފައިސަލާ އަދި ނަންބަރު: 2013/HC-A/137 ފައިސަލާ އަދި ނަންބަރު: 2014/HC-A/26 ފައިސަލާ އަދި ނަންބަރު: 2016/HC-A/518 ފައިސަލާ އަދި ނަންބަރު: 2019/HC-A/420 ފައިސަލާ އަދި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/42 ފައިސަލާ.

ގެންދިޔައިރުކޮށްގައި، ނުވަތަ އެއީ ވަގަށް ގެންގޮސްފައިވާ ތަކެތިކަން އެނގިހުރެ އޭނާގެ އަތުކައިރި އެތަކެތި ބަލައިގެންފައިވާކަން... ...ކަނޑައެޅިދާނެ"[66] ކަމަށެވެ.

މަރުވި މީހާ ދިރިހުއްޓާ އެންމެ ފަހުން ފެނުނު ވަގުތު މަރުވިމީހާއާއެކު ހުރި މީހާގެ ނަޒަރިއްޔާ

'މަރުވި މީހާ ދިރިހުއްޓާ އެންމެ ފަހުން ފެނުނު ވަގުތު މަރުވިމީހާއާއެކު ހުރި މީހާގެ ނަޒަރިއްޔާ' އަކީވެސް، ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރުމުގައި ކޯޓުތަކުން ދިރާސާކޮށްދޭ ހަމައެކެވެ. މިއީ މަރުގެ މައްސަލަތަކުގައި ސީދާ ހެކި ނުހުންނަ ހާލަތުގައި މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށްޓަކައި ގަރީނާތައް ނުކުތުމަށް ފަސޭހަކޮށްދޭ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރާ ނަޒަރިއްޔާއެކެވެ.[67]

މުޙައްމަދު ނަޒީރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020)

މި މައްސަލައަކީ ގަސްދުގައި މީހަކު މެރުމުގެ ކުށުގެ ދަޢުވާކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ނިޔާވީ މީހާއަށް ދަޢުވާލިބޭ މީހާ ހަމަލާދިނުން މަރުޖެހި ފެންނަން ހެއްކެއް ނެތެވެ. މި މައްސަލާގައި ކުށުގެ އަމަލު ދުއްތުރަކު ހިނގާފައިވާކަމަށް ނިސްބަތުގައި ފަނޑިޔާރު ބަސްސާވާ ހުރަހަލިފައި ހުރި ހާލަތަކުން ފައިދާވާ ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށެވެ. މި މައްސަލަ ނިންމަވަމުން، ފަނޑިޔާރު ބުސްތާނުއްދީން ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

"އިސްތިމްރާރުކުރެވޭ މަރުވި މީހާ މަރުވުމުގެ ކުރިއަށްވުރެ ކުރީން، ނުވަތަ މަރުވި ވަގުތު، ނުވަތަ މަރުވިފަހުން މުއްދަތަކު ފިޔަވައި އެހެން މީހަކު އޭނާ މަރާލުމަށް ފުރުޞަތު ލިބިފައިވާކަން ބެލިއިރު ގަބޫލުކުރެވޭ ވަގުތުގެ ތެރޭގައި، މަރުވި މީހާއާއެކުގައި ހުރި މުއްދަތަކު އަދި އޭ ކުރުކުރި މީހާކަމަށް ބެލެވެއެވެ. ...މަރު ހިނގައިދިޔަ އިރު މަރުވި މީހާއާ އެކު ހުރި މުއްދަތަކު އޭ މަރު ހިނގި ގަޑިއާއި ބެލުމަށް ސާފު ޖަވާބެއް ނެތްނަމަ، އެގޮތުން ކުރުވާ އިސްތިމްރާރު އިތުރަށް ވަރުގަދަވެގެން އަންނާނެއެވެ. މި މައްސަލާގައި ޝަރީފް މަރުވި އިރު އޭ ކޮޓަރީގައި

[66] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: ނަންބަރު: 2014/HC-A/26 ޤަޟިއްޔާގެ އައްޝަރިއްޔަތު ރަޝީދާގެ ފާހަގަކުރުއްވުން ނުކުތާގެ (ހ). ސަފްހާ: 20

[67] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 ގަޟިއްޔާގެ 33 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްހާ: 27

*މަރުވި މީހާ ދިރިހުއްޓާ އެންމެ ފަހުން ފެނުނު ވަގުތު މަރުވިމީހާއާއެކު ހުރި މީހާގެ ނަޒަރިއްޔާ: Last seen theory

ޝަރީޢަތާއެކު ހުރި މުޢާމަލާތު ނަޒާހަތު ކަމަށް ސާބިތުވާނީ، އެކުލެވި މިކަމާ މުޢާމަލާތު
ނަޒާހަތުކަމަށް އިލްތިޒާމްކުރުވާށެވެ."[68]

ރައުޔު

ހެކިން ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބަސް ދެމުން ފާޑުކިޔާ ރައްޔިތުންކަށް ގަރީނާއެއް އިސްތިސްނާއެއްނުވާނެއެވެ. ރައުޔަކީ، ފުންނަންހުރި ކަމެއް ނުވަތަ އެއްވެސް މީހެއްގެ ސިފައިން ވަޒަންކުރުމުން އެމީހަކު އެއިން ދޫކޮށް ދޫކުރެވެ. އަދި ކުރިމަތީގައި ވާޖިބާއެއް ނުވަތަ ވާޖިބާތަކެއް އެ މީހަކު ފުރުޞަތު ނުވަތަ އަޑުއިވުމުން ނުވަތަ ތަޙުރީރުކުރުމުން، އެ މީހަކު އެއިން ޖިނާޔަތާ ދޫކޮށް ފަސް މީގެ ތަރުޖަމާ ހިފެހެއްޓެވެ.[69] އާންމު ގޮތެއްގައި، ހެކީގެ ގޮތުގައި ބަލައިގަންނަވާ ހެކިބަހުގެ ރައްޔިތެވެ.[70] އެހެންކަމުން، ހެކިބަހުގެ ހެކިބަސް ހުށަހަޅައި، މައްސަލައިގައި ގޮތެއް ނިންމަން ޖެހިދާނެ ވާޖިބާތަކެއް ބަޔާނުކޮށް ގަރީނާއެއް ހެކިބަހުގެ ފަރާތުން ބަޔާންކޮށްދިނުމަކީ ޖިނާޔަތްތަކުގައި ހެކިބަހަށް ސާބިތުވާނެކަމެވެ. މުހިއްމުކަމެކެވެ.

ހަމައެހެންމެ، ތަފާސީލް މަޢުލޫމާތުގައި، ހެކިބަހުގެ އެހީތެރިކަން ހުށަހެޅުމުގެ، އަދި ހެކިބަސް ދެއްވާ ތަފާސީލުތަކާ، ދިރާސާތަކާއި އަދި ޖިސާބުތަކާ ހުށަހެޅުމާއި މައްސަލަތަކާ ގުޅުންހުރި ގަރީނާއާއި ހުށަހެޅުން ހެކިބަހުންނާއި ތަނަވަސް އިތުރުކުރުމާއި ދިނުން މުހިންމެވެ. މައްސަލައިގެ ހުރިހާ ތަކެތިއާއި ދާއިރާ، މި ހުރިހާ ގޮތުގެ ކުރި ދެކެވޭ ސާބިތުކުރާ ބާރު ނަހަރު ކަނޑައެޅުމަށް (ހެކިބަހުގެ) ދިރާސާއި ހެކިބަސް ގަބޫލު ފެނިގެންދާނެ ގޮތުގެ ނިޔާވާ ތަފާތުވާނެއެވެ. އަދި މައްސަލަތަކުގެ ކަމާއިބެހޭ ނިންމާ ބާރުގެ ހުރިހާ ބާރުގެ މަސްލަހަތު ބާރުގެ އިޚްތިޔާރު ދިނުމަކީ ރައްކާތެރި ގޮތެވެ. ސަލާމަތީ، ތަފާސީލް ކުރާން އިޖުރާއަތު، މިހެން ކުރެވިދާނެ ކަމަށް ނިންމައިލެވެ. ކުރާން އިޖުރާއަތު، ހުރިހާ ހުށަހެޅުމާ ގުޅޭނެއެވެ.

---

[68] އިބިދ.

[69] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 16 ވަނަ މާއްދާ.

*ރައުޔު: Opinion

[70] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 122 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ).

މުޙައްމަދު ނިޒާރު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2021)

މި މައްސަލައަކީ ޓޯޗަރކުރުމުގެ ކުށުގެ ދައުވާކުރުވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި އަނިޔާލިބުނު މީހާ ޓޯޗަރކުރިކަން ސާބިތުކުރާނެ ސީދާ ހެއްކެއް ނެތެވެ. ނަމަވެސް، އަނިޔާލިބުނު މީހާގެ ހެކިބަސް ކޮރޮބޮރޭޓުކުރާނެ ހެކިތަކެއް ހުރުމުން އެހެކިތަކަށް ވަޒަންކޮށް، މައްސަލައިގެ ވާޤިޢާތަކަށް ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން، އަނިޔާލިބުނު މީހާ ދައްކާފައިވާ ވާހަކަތައް ކޮރޮބޮރޭޓުކުރާ ބޭނުންކޮށްފައިވާ ހެކިތަކުގެ ތެރޭގައި، ގިނަ އަދަދަކަށް ޠަބީބުންގެ ބަސް (ރައުޔު) ހިމެނޭކަން ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އަދި ޠަބީބުންގެ ރައުޔުތަކުގެ އަލީގައި ފަނޑިޔާރު ބުސްނުއްސުބޫތު ކަންކަން (ވާޤިޢާތައް) ދެނެގަނެފައިވާކަން ފާހަގަކުރެވެއެވެ. މިގޮތުން ބަލާއިރު؛

ޑޮކްޓަރުގެ ހެކިބަސް ވަޒަންކުރައްވަމުން ފަނޑިޔާރު ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

> "...އަނިޔާލިބުނު ފަރާތް ބުނި ޓެކްސްޓް މެސެޖުތަކާއި ވީޑިއޯ ރިކޯޑިންގތަކާއި ސްކްރީންޝޮޓްތަކުގައި ދީފައިވާ ބަޔާންތަކުގައި ބުނެފައިވާ އަނިޔާލިބުނު ފަރާތުގެ ކައިރިމި ފަރާތް ޖެހުމުގައި ދަތިވެފައި ހުރި ތަނެއް ހުރި ކަމަށާއި ބަލާފުރުމުން ތަފާތުކުރެވިފައި ގަދަކަމުން ނޫނީ އަނިޔާއެއް ލިބޭ ކަހަލަ ގޮތަކަށް ކަމެއް ކޮށްފައި ހުރިގޮތަށް ރަގަޅުވެފައި ހުރިކަމަށް ކަމަށާއި އަނިޔާލިބުނު ފަރާތް އެކަނި ބައިވަރު ފަހަރު ސޯޝަލްމީޑިއާ ކޮންޓެކްޓްކޮށްފައި ހުރި ކަމަށާއި، އެކަމަށް ތަފާތުކުރެވޭ ގޮތަކަށް ސޯޝަލްމީޑިއާ އެބިއުސްކޮށްފައިވާ ކަމަށާއި، ނިސްބަތްކަމާ ފެންނަނީ އެގޮތަށް ކަމަށެވެ."[71]

ކްރައިމް ސީން އޮފިސަރުންގެ ހެކިބަސް ވަޒަންކުރައްވަމުން ފަނޑިޔާރު ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ؛

> "...އަދި އެ މީހުން ކޮޓަރީގެ ޓެކްނިކަލް މައްޗަން އެދުންވެރިކަން ފުއްޓާކަން ބެލުނުއިރު، އަދި އެމީހުން ކޮޓަރީގެ ފާރުތަކަށް އަނިޔާލިބުނު ފަރާތުގެ ބަޔާނުގައި ބުނެފައިވާއިރު، އަދި އެނާ ރިޕޯޓުކުރަމުން ފާހަނާއަށް ވަދެ ބުނެފައިވާއިރު ކޮޓަރީގެ ފާހަނާގެ މުދާ ދޫނުކަ ދޭތެރީގެ ޓެކްނިކަލް ބަލާ ގުޅުން ބަޔާނަށް މި ހަމައަށް ހުރި މީހުން ޓެކްނިކަލް މައްސަލަ

---

[71] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 މައްސަލައިގެ 22 ވަނަ ޕެރެގްރާފް (ބ) ސަފްހާ: 17.

އެދުން ފުއްދުމަށްފަހު ތަފްސީލްގެ ފަހަރު ބައްސަރުކަޅު ބާއީސް އުރަރުކަމަށް ބެލެނިވާކަމަށް ހަދާނާ ހިނގުމަށް ތަފުސީލުކުރި އަދިސަރުން ދެކެއެވެ."[72]

"ކުރާގެ ވަނީ ބަލައި ތަފުސީލުކުރި އަދިސަރު ޖަޒީރާ ވާނުން ކޮޅަކަށް ފަރީޝާ އަބްދުލްގަ ކުރައިމް އަދި ސިޔާ ރިޔާޒްގައި ބުރުފައިވަރި ކޮޖިރީގައި ހުރި ގަބަލު ބެލި މަޑުގައި އަނެއްން މީހާ ބައިކަ މީހުން ގަނޑުކުރުން ބަދުއަހުލާގެ އަމަލު ހިނގާކަމަށް ބެލެނިވާކަމަށް ގޮތެކަށް އަނެއްން މީހާ ދެއްސުމަށް ބާރުންކުރި ބައެއް އަނގަޔަށް ހުރިކަން ފަހަގަކުރެވޭ ކަމަނާއި، އަނގަޔާއި ދުރު ދެއްސުމަށް ޖާހިލިއްޔަތު ގޮތަށް ވެސް މުޅި ނުވަތަ ކަމަށްވެ..."[73]

ހަބަރުން ނޫން މީހުން ފުރުޞަތު ދައްކު

އާންމު ގޮތެއްގައި، ހަބަރުން ފިރިހާ ދެނީ މީހުން ދެރި ދައްކަނީ، އަހަރެ ޖަމާގައި ހެދާ ގޮތުގައި ބަލައިގަތުމަށް ދެއްކެއް ނުކުތެ.[74] ދެކުންނަރަކަށް، ހައްކާބޭ ޤާނޫނު ބަލައިރު، ހަބަރަކަށް ނުވާ މީހާ ހަދާބެޓް ދިނުމުގައި ފުރުޞަތު ދައްކާ ފަރަކަށް ހަދާ (ގަރިނާ) ގޮތުގައި ބަލައިގަތުމުގެ އެއްޗެކެވެ. މިގޮތުން ބަލައިގަތުމަށް ދައްކަގައި ފުރިހަމަވާންޖެހޭ ކަންތައްތަކެއް ހުރެއެވެ. ފުރަތަމަކަމަކީ، ހަވީރީގާ ފުރުޞަތު ދައްކާ އެކަށީގެން ފުރުޞަތު ނުވަތަ އަދާއިވެން ނުވަތަ ވިސްނައިގަތުން ނުވަތަ ތަޖުރިބާކުރުމުން ހަދައިދޭ ނުވަތަ ހެދިނަޒަރަކާ ނުވަތަ އެއްކަލާ ދެފުގޮތުން އާދާ ހަމަކުރާ ދައްކަކަށް ވާނޖެހެއެވެ. ދެވަނަކަމަކީ، ހިނގައިދިޔަ ހެދިނާގައި ނުވަތަ އެ ހަދަބެއްގައި ނުވަތަ ކަމެއްގައި ހަވީރީއަށް އެ ވިސްނައިގަތުން ގޮތް ނުވަތަ ދާހަކުރުން ގޮތް އެނގުމުން ފުރިހަމަވުމައި އަނގަނގޮތުގައެވެ.[75]

[72] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 ގަސްތުއްޔާގެ 22 ވަނަ ފުރުސަތާގެ (ނ) ބަޔާން: 16.
[73] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/83 ގަސްތުއްޔާގެ 22 ވަނަ ފުރުސަތާގެ (ޏ) ބަޔާން: 18.
[74] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހައްކާބޭ ޤާނޫނު) ގެ 120 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ).
[75] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހައްކާބޭ ޤާނޫނު) ގެ 121 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އަދި (ނ).

ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް ވ. މުޙައްމަދު (2020)

މި މައްސަލައަކީ އާއިލާގެ މެންބަރަކާ އެކު ޖިންސީ އަމަލެއް ހިންގުމުގެ ކުށުގެ ދަޢުވާކުރެވުނު މައްސަލައެކެވެ. މި މައްސަލާގައި ފަނޑިޔާރު މަޖީދު އަލީ ޝަރީފު ހުކުމުގެ ހުކުމަށްފަހު ވަޒަންކުރައްވާ ވާޤިޢާތައް ސާބިތުވާކަން ނިންމުމުގައި، ހެއްކެއްގެ ހެކިބަހުގައި ބަރާބަރުކުރިޔާ ރަދުތަކާ އެހެނިހެން ހެކިންގެ ހެކިބަހާއި، ހުރިހާ ފާހަގަކުރެވޭ ހެކިބަސް ދީފައިވާ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހެކެވެ. މިގޮތުން ހެކިބަސް ވަޒަންކުރައްވާފައިވަނީ ފަހަތުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތަށެވެ؛

> " މި ތަންގައި ދެ މީހުންގެ ހެކިބަސް މި ބުނަނީ ކުއްޖާގެ މަންމަ ފާޚާނާ ބޭނު ދައިތަގެ ހެކިބަހާއި،
> އަދި ހަމަ ކުއްޖާއާއެކު މުޙައްމަދު... ...ސޯފާއެއްގައި ތިބިއިރު، މުޙައްމަދު... ...ގެ އަތް އޮޅި
> (ކުއްޖާ) ގެ ހަށިގަނޑުގެ މަތީން އެ ކުއްޖާގެ ކުރިމަތީފަރާތު ދިމާލަށް ކަމުގައިވާތީ އެހެންކަމުން
> މުޙައްމަދު... ...ގެ ނިޔަތް ރަނގަޅު ނޫންކަމަށް ހެކިބަސް ދީފައިވާ ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހެކެވެ.
> ފަހުން މި ބުނި ހެކިވެރިޔާގެ ހެކިބަހުގައި އޭނާ ސުވާލުކުރުމުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ މުޙައްމަދު...
> ...ގެ އަމަލަކީ ޖިންސީ ގޮތުގެ އަމަލެއް ކަމުގައި އަންނަނި ޤަބޫލުކޮށްގެންކަމުގައިވާ ހެކިތަކުގެ
> ތަފުސީލު ތަކުން އަހަރުންނަށް ބުރަވެވެއެވެ."[76]

އިތުރު މިސާލަކަށް ބަލާއިރު، މަސްއޫލިއްޔަތުގެ މައްސަލައެއްގައި ފުރުޞަތު ގެއްލު ބަލައި ފާސްކުރަން ދިނައިރު، ކުއްލިވެ ދިރިއުޅޭ ކޮޓަރި ހުރި ތަނުގެ ކުރެވޭނެއެވެ. ފުރުޞަތު ދެވުނު ހެކިތަކުން ހުށަހެޅުމުގެ ނުވެއެވެ. މިހެންވީ، ގަދަކަމުން ދެވު ހެކިވިއެވެ. އަދި ފުރުޞަތު އެއްކަށް ވަޒީރު، ބަރުބަދަން މުޙައްމަދު ފާހަގަ ދިމާއަށް ދިރާސާކޮށް ފުރުޞަތުނުވަން ފެނެއެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ގޮސް ފާހަގަކޮށް ވަކި ދެކު ތަށްތަކެއް ފަހު އިތުރުކަމުން ދެކު ހުށަހެޅިއެވެ. އަދި ފުރުޞަތު ފާހަގަކޮށް ވަކި ބެލި އިދު، މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ބަލާ ކުއްލިވެ ހުރި ކަމެއް ދަލަދު ފުރުޞަތު ފާހަގަ ތަފާތު ފެން ހުރި ބޭނުގެ ތަރުތީބުގައި ފެންނަ މަދުގައި ދެއްކި ފެނިފައިވެއެވެ.

ބަޔާންކުރެވުނު، ކުރީގެ ވާހަކަ ހާޒިރުވި ފުރުޞަތު ހެކިބަސް ދެވުނު ބުނެފައިވާ ވާހަކަތަކެކެވެ. އަދި މި ވާގިއާތައް ބަޔާންކުރުމަށް ފަށް، ހެކިވެރިޔާ ހެކިބަސް ދެވުނު ބުނެފައިވީ، ކަނޑައަޅާފައިވީ ގޮތުން ހެކިވެރިޔާއަށް ގަބޫލުކުރެވުނީ،

[76] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/94 މައްސަލާގެ 44 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފުހާ: 18.

މުއްސަނދު ފޮނާނާ ތެރެއިން ވެދި ވަސްތުވާތަކެތި ފޮނާނާ ތަރީގެ ތެރެއިން ދުވަސް ފަހު، ދުރުސްޓޭންޑަރޑް ވަސަޢަތްކޮށްޓޭންޑަރ

ވާކަމަށެވެ.

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު މިސާލުގެ ފަދަ ބައިގައި ބަޔާންކޮށްފައި އުވަސް، ހުކުމްކުރެއްވުމުގެ ހުކުމް ބަދަލުގައި ހިމެނޭ ރައްޔިތުންނެވެ.

ހުކުމްކުރާ ފާހަގަ ރައްޔިތުން، މިނާއަށް ފުރުސަތު އަދި ތަޢުލީމާއި ގުޅޭ ހަމަހަމަ ދުވަސްވެސް އަދި މިނާއަށް ވިސްނާފައިވުން

ކަންތައްތަކާ ދުވަސް ހަމަހަމަކަމާ ރައްޔިތުންގެ. ހުކުމްކުރާ ހުކުމް ދިން މައްސަލައާ މަސްތުވާތަކެތީގެ މައްސަލައާކަން

ވެފައި، މި މައްސަލާގައި މި ޢަމަލު ހަމަޖެހޭ ދުވަސް މަސްތުވާތަކެތީގެ މައްސަލާ ހިމެނޭ ފާޚާނާ ހަމަޖެހޭނެ. ނަތީޖާއަކީ،

ހުއްދަދިނުމުގައި ސަރުކާރު ކަނޑައަޅާ ގަވާއިދު ޤާނޫނުއަސާސީގައި ވެސް ހަމަޖެހޭ ގޮތުގައި ބަލައިގަނެވެ.[77] އަދި

މި މައްސަލާގައި ހިނގާފައިވާ ހުރިހާގައި ހުކުމް ތަޢުލީމު ކުރި މިހާރު ވިސްނުމު ގޮތުން ނޫނީވެސް ދަރަޖަކުރުން

ގޮތް މައްސަލާގައި އިންސާފު ގެއްލުނުކަމަށް ދެކެނީ ދެވޭދެވެ. އެހެންކަމުން މި ރައްޔިތު، ހުކުމް ވަޒަންކުރުމުގައި ގަރީނާތައް

އިސްތިޢުމާލު ކުރުމުގައި ބޭނުންކުރަން ގާނޫނު ހުއްދަކުރާ ރައްޔިތެވެ.

ވީމާ، ހަމަޖެހޭގެ ހުރި ބަސް ހުކުމުގައި ވެސް އަމަލުކުރާ ފަރުދުން މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމަން ޤާނޫނީ ވާޖިބެއް

ބާރުތަށް ގަރީނާތައް ހުރިގޮތް ފަރާތުން ބަޔާންކުރެއްވިކަން، ބާރުއަޅާން ބިދައަކުން ހުރިހާ ސާވާލުކުރުމަށް

ދެހެނދުކުރެވޭ. ހަމައެކަނި، ތަހުގެ މަރުހަލާގައި، ހުރިހާ ބައާނތައް ނަގާއިރު، ހުރިހަމަ ފުރުސް ނުވަތަ

ތަޢުލީމުކުރުމުން ކަނޑައަޅާފައިވާ އެކަންކަމުން ގަރީނާތައް ނަގަވާން ހުށަހަ ހާޒިރުވުމަށް، ހުރިހަމަ ގަބޫލުކުރާ

ގޮތްތަކުގެ، ވިސްނާގަތް ދަރަޖަކުރާ ގޮތްތައް ހުކުމަށް ހުރިހާ ސާވާލުތައް މައްސަލަތަކާ ސާފުކުރުން ދެހެނދެވެ.

---

[77] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ހައިކޯޓުގެ ނަންބަރު: ނަންބަރު: 2014/HC-A/109 ޤަޟިއްޔާގެ އައްލަވިއްޔާއު ޙައްޤުގެ ފާހަގަކުރެވުނު ނުކުތާގެ (ނ). ސަފްޙާ: 20-21

އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލު

'އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލަކީ ގަރީނާތައް ވަޒަންކުރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ހަމައެކެވެ. މި ހަމަ ބޭނުންކުރުމުގައި ވަޒަންކުރާނީ، މާޒީގެ ކޮށްފައިވާ ވަކި ހާލަތެއްގައި ފުރަތަމަ މުޢާމަލާތު ކުރުމުގެ އަސާސީ ޤަވާޢިދުތަކެވެ. މި އުޞޫލުގެ ދަށުން، ހިނގަމުންދާ މައްސަލާގައި ވެސް، މުއްތަހަމު އަމަލުކޮށްފައިވާ، މާޒީގައި ވެސް އެފަދަ އަމަލުކުރި ކަމަށް އެ ވިސްނުމުގައިކަމަށް ނިންމިދާނެއެވެ.[78] މިގޮތުން ވަކިސިފައިގެ ހުކުމާ ކަން ހިނގާފައިވާ ގޮތް ވަޒަންކޮށް، ޝަރީޢަތުން ދާއިރާގައި ނަތީޖާއަކަށް ގަރީނާތައް އިސްތިންބާތުކުރެވިދާނެއެވެ.

އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލުން ވަޒަންކުރާ ހެކިތަކަކީ، ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބާރު ބޮޑު ހެކިތަކެއް ވާންޖެހެއެވެ.[79] މީގެ މާނައަކީ، އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލުން ވަޒަންކުރާ ހެކިތަކުން (ގަރީނާތަކުން) ސާބިތުވާ ވާގިޢާތަކީ، މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމަންޖެހިފައިވާ ވާގިޢާ ސާބިތުކުރުމަށް މާ މިންވަރަކަށް ބާރުއަޅާނެ ވާގިޢާތަކެއް، އެ ވާގިޢާތައް ވުމެވެ. ހެކިތަކީ ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބާރު ބޮޑު ހެކިތަކެއް ނޫންނަމަ، ކޯޓުތަކުން ހެކި ބަލައި ނުގަންނާނެއެވެ.

ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބާރު ބެލުމަށް އަންނަ ގޮތުގައި، ރިޢާޔަތްކުރެވޭ ކަންކަން ތިރީގައި އެވާ ތާވަލުގައި އެވަނީއެވެ. މި ކަންކަން ވަޒަންކޮށް، ބާރު މަޤާމަށް ނުވަތަ ދައްވާކަމަށް ކަނޑައެޅިގެންނެވެ. މީޢި އަންނަ ހަމަތަކެވެ. އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލަށް ހެއްސަވާ ކަންތައްތަކެއް ނެތެވެ. މައުޟޫޢު ދުނިޔެއިން ފަސޭހަކަމާއި ކަނޑައަޅާ ބަލާނެ ގޮތެކެވެ.

[78] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ 21 އަދި 22 ވަނަ މާއްދާ.

*އިޙްތިމާލުގެ އުޞޫލު: Tendency rule

[79] The Queen v Dennis Bauer (a pseudonym) (2018) 266 CLR 56 & IMM v The Queen (2016) 257 CLR 300 & Hughes v The Queen (2017) 263 CLR 338

*ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބާރު ބޮޑު: significant probative value *ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބާރު: Probative value

#	ރިއާޔަތްކުރެވޭ ކަންކަން	ތަފްސީލު
01	އިސްތިންބާތު ކުރެވޭ ކަންތައް **(inference)**	އުފެއްދަންވީ ސުވާލުތައް: ހެކިތަކުން ނެރެވޭ ގަބޫލުކުރަނިވި ނަތީޖާއެއްތޯ؟ އެ ގަބޫލުކުރަނިވި ސަބަބުތަކީ (reasonable) ގަބޫލުކުރަނިވިއްތޯ؟ ހެކިތަކުން ނެރެވޭ ގަރީނާތަކުން ދުއްތަރާ ކުރާ ގުޅުވޭތޯ؟
		ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބުރަދަން މަތިކޮށްދޭނީ؛ ހެކިތަކުން ނެރެވޭ ގަބޫލުކުރަނިވި ސަބަބުތަކީ ގަބޫލުކުރަނިވިކަން ވެއްޖެ، އެ ހެކިން ގަރީނާކޮށްދީ (infer) ކަންތައް މަގުދައްކަނީ، ދުއްތަރާ ކުރާ ކަންކަމުން ވާނަމައެވެ.
02	ބުރަދަން **(weight)**	އުފެއްދަންވީ ސުވާލުތައް: ހެކީގެ ބުރަދަނަކީ ކޮބައިތޯ؟ ހެކީގެ ދަރަޖައަކީ ކޮބައިތޯ؟ ސީދާ ހެއްކެއްތޯ ނުސީދާ ހެއްކެއްތޯ؟ ހެކިން ސާބިތުކޮށްދޭ ވާހަކާ ގަބޫލުކުރެވޭ ކިހާ މިންވަރަކަށްތޯ؟
		ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބުރަދަން މަތިކޮށްދޭނީ؛ ހެކިން ދޭން އޮތް ބުރަދަން މަތިވާނަމައެވެ. މިގޮތުން، ހެކިތަކީ ފުރަތަމަ ދަރަޖައިގެ ހެކިތަކަށްވާނަމަ ނުވަތަ ސީދާ ހެކިތަކަށްވާނަމަ އަދި ހެކީގެ މަސްދަރަށް ކުރާ އިތުބާރު ބޮޑުވާނަމަ ހެކީގެ ބުރަދަން ބޮޑުވާނެއެވެ.
03	އިތުބާރުކުރެވޭ މިންވަރު **(reliability)**	އުފެއްދަންވީ ސުވާލުތައް: ހެއްކަކީ އިތުބާރު ކުރެވޭ ހެއްކެއްތޯ؟ ހެކީގެ މަސްދަރަކީ އިތުބާރުކުރެވޭތޯ؟ ހެއްކަކީ އަދުލުވެރި ހެއްކެއްތޯ؟
		ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބުރަދަން މަތިކޮށްދޭނީ؛ ހެއްކަކީ އިތުބާރުކުރެވޭ މިންވަރު ބޮޑުވާނަމައެވެ. މިގޮތުން، އިތުބާރުކުރެވޭ ރަސްމީ މަސްދަރުތަކުންނާއި، ހައިސިއްޔަތު ލިބިގެންވާ މީހުންގެ ފަރާތުން ލިބޭ ހެކިތަކާއި، އަދުލުވެރިންގެ ފަރާތުން ލިބޭ ހެކިން ކުރާ އިތުބާރު ބޮޑުވާނެއެވެ.

04	އެހެނިހެން ހެކިތައް (other evidence)	އުފެއްދެންވީ ސުވާލުތައް: ހުރި ހާލާ މިންވަރެއްގެ ހެއްކާއެއްތޯ؟ ކަމެއް ސާބިތުކުރުމަށް އެއް ހެއްކަށްވުރެ ގިނަ ހެކި ހުށަހެޅިފައި ވޭތޯ؟ ގަރީނާތައް ހުރިނަމަ އެއާ ގުޅުވާލެވޭނެ ނުވަތަ އެއަށް ބާރުދޭނެ ހެއްކެއް އޮތްތޯ؟
		ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބުރަދަން މަދުކޮށްދެނީ؛ އެއް ވާގިއާއެއް ސާބިތުކުރުމަށް އެއް ހެއްކަށްވުރެ ގިނަ ހެކި ނުވަތަ ގަރީނާ ހުށަހެޅިފައި ހުރިނަމައެވެ. ހެއްކަށް ބާރުދޭނެ އިތުރު ހެކި ނުވަތަ ގަރީނާ ހުރިނަމައެވެ.

އިންޑިޔާގެ އުސޫލުން ހެކިތައް ވަޒަންކުރުމުގައި، މާޒީގައި މުއްތަހަމު އަމަލުކޮށްފައިވާ ގޮތާއި، މިހާރުގެ މައްސަލާގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި މުޤާރަނާކުރުމުގައި، ތިއަރީއޮފްކޮރަބޮރޭޝަން ކަނޑައެޅިފައި ހުރެއެވެ.[80] އެކަންތައްތަކަކީ؛

- މުއްތަހަމު ކުށްކުރިކަން އަމަލުކޮށްފައިވާ ހާލަތްތަކުގެ ނިސްބަތް.
- ކުށްކުރިކަން އަމަލުކުރި ހާލަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ނުވަތަ ދެމެދުގައި ހިނގާފައިވާ ވަގުތުގެ ދުރުމިން.
- ކުށްކުރި ހާލަތްތަކުގައި މުއްތަހަމު ކުށްކުރިކަން ކޮށްފައިވާ އަމަލު ތިމާގެވާ ނިސްބަތް ނުވަތަ ކުށްކުރިވާ ނިސްބަތް.
- ކުށްކުރިކަން މުއްތަހަމު އަމަލުކޮށްފައިވާ ހާލަތްތަކުގެ ކުށްކުރިކަން.
- މުއްތަހަމުގެ އަމަލުތަކުގެ މައްޗަށް ފިސިކަލްއިރު އާއި އަމަލުކުރުމުގައި ގޮތުގެ ވަކި ބައެއްގެ ދެނެގަނެވޭކަން ނުވަތަ ދޭނުންކަން، ނުވަތަ ފިހިކަމުގައި އާއި ކުރުމުގައި އުސޫލު ދެނެގަނެވޭކަން ނުވަތަ ދޭނުންކަން.

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު ކަންކަމަކީ އިންޑިޔާގެ އުސޫލުން ހެކިތައް ބަލައިގަތުމުގައި، އެ ހެއްކަކީ ސާބިތުކޮށްދެނިވި ބުރަދަން ބޭނުން ހެކިތަކެއްކަން ވަޒަންކުރުމުގައި، ތިއަރީއޮފްކޮރަބޮރޭޝަން ގޮތުން އިރުޝާދު ދީފައިވާ ހެއްސަ ކަންތައްތަކެވެ. މި

[80] ގާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނު) ގެ 124 ވަނަ މާއްދާ.

*މުޤާރަނާ: Compare

ކަންކަން ވަޒަންކޮށް، މާޒީގައި މުއްތަހަމު އަމަލުކޮށްފައިވާ ގޮތާއި އެއިރުގެ ހާލަތާއި މިހާރުގެ މައްސަލާގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި އެއްގޮތްކަމެއް ކަނޑައެޅޭނަމަ ހުރި ބަލައިގަން މައްޗަށް ކަންކަން ނިންމާނުލެވޭ.

އިސްތިދުލާލުކުރުމުގައި ހުންނަންޖެހޭ އެއްގޮތްކަމަކީ، އެއްވެސް ތަފާތެއް ނެތް މިންވަރަށް އެއްގޮތްވާންޖެހޭ އެއްގޮތް ވުމެއް ނުޖެހޭ. އެހެނީ، ހެއްކާބެހޭ ގާނޫނުގައި އެފަދަ އިސްތިލާޙުތައް ބޭނުންކޮށް ނުލިޔުނުތީއެވެ. މިއާޚިލާފަށް ގާނޫނުން އިސްލާޙު ދީފައި އޮތީ ވަކި ހާއްސަ ކަންތައްތަކަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށް، ހެކިތަކުގެ ބަރުދަން ބެލުމަށެވެ. އެހެންކަމުން، ހެކިތަކުގައި ނުވަތަ އިސްތިދުލާލުތަކުގައި ނުވަތަ މުއްތަހަމުގެ އަމަލުތަކުގައި އެކަހެރިގެންވާ އެއްގޮތްކަމެއް ނުވަތަ އެއްގޮތް ސިފަތަކެއް ހުރުމުން ފުދޭނެއެވެ.[81]

މީގެއިތުރުން، މާޒީގައި މުއްތަހަމު އަމަލުކޮށްފައިވާ ގޮތާއި، މިހާރުގެ މައްސަލާގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި އަޅައިބަލާއިރު، އިސްތިދުލާލުގެ ހެކިތަކާއި، މިހާރުގެ މައްސަލާގައި އުފުލާފައިވާ ދައުވާގައި އޮތް ކުށާ ކަނޑައެޅިގެން އެއްގޮތް ވާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން ކުށުގެ ބާވަތް އެއްގޮތް ވުމަކީ މުހިންމު ނުވާނެއެވެ. މުހިންމުވަނީ، އިސްތިދުލާލުތަކުގައި އެކަހެރިގެންވާ އެއްގޮތްކަމެއް ހުރުމެވެ.[82] އެހެންނަމަވެސް، ކުށް ކުރި މީހާއަކީ ކާކުކަން ދެނެގަތުމަށްޓަކައި، އިސްތިދުލާލުގެ ހެކިތައް ވަޒަންކޮށް ގޮތެއް ނިންމާނަމަ، ކުށުގެ ބާވަތް އެއްގޮތް ވުން މުހިންމުވާނެއެވެ. އަދި، އިސްތިދުލާލުގެ ހެކިތައް ޒިޔާދަ އަހަރު އެއްވެސް ހެއްކެއް ނެތިނަމަ، އެ ހާލަތުގައެވެ.[83] އިތުރު ހެކި ހުރިނަމަ އެއްގޮތް ވުން ލާޒިމެއް ނުވެއެވެ.

---

[81] Hughes v The Queen (2017) 263 CLR 338 (para 34).

"[34]… The circumstance that the text of s 97(1)(b) does not include reference to similarity or to the concepts of "underlying unity", "pattern of conduct" or "modus operandi" is a clear indication that s 97(1)(b) is not to be applied as if it had been expressed in those terms. The omission of these familiar common law concepts is eloquent of the intention that evidence which may be significantly probative for the purposes of s 97(1)(b) should not be limited to evidence exhibiting the features so described."

[82] TL v The King [2022] HCA 35 (para 29)

“[29] There is no general rule that demands or requires close similarity between the conduct evidencing the tendency and the offence...”

[83] Hughes v The Queen (2017) 263 CLR 338 (para 39) & TL v The King [2022] HCA 35 (para 30,38).

ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލު

*ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލަކީ، ގަރީނާތައް ވަޒަންކުރުމުގައި ބޭނުންކުރާ ހަމައެކެވެ. މި ހަމަ ބޭނުންކުރުމުގައި ވަޒަންކުރާނީ، މާޒީގެ ޚަސްލަތާއި ދޭއް ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަ ހާދިސާތަކުގައި ހިމެނޭ ކަންކަންކުރުމުގެ އެއްގޮތްކަމެވެ. ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި، މައްސަލައިގެ ހާލަތުގެ އެއްގޮތްކަމެވެ. މި އުސޫލުގެ ދަށުން، މާޒީ ޚަސްލަތާއި ހާދިސާ ތަކުގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި ހާލަތު، ހިނގަމުންދާ މައްސަލާގައި ވެސް ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތް ދިމާވާ ނަމަ ނުވަތަ އެއްގޮތްވާނަމަ، ހިނގަމުންދާ މައްސަލާގައި ތުހްމަތު އަމަލުކޮށްފައިވަނީ ކުރިން ހިނގާފައިވާ ހާދިސާތަކުގައި އެނގޭ އަމަލުކުރި ގޮތަށް އެ ވިސްނުމުގައިކަމަށް ނިންމިދާނެއެވެ. އެއީ އެ ހާދިސާތަކުގައި ނުވަތަ އެ ހާލަތުތަކުގައި ހިނގާފައިވާ ކަންކަމަކީ އިއްތިފާގުކަން ހިނގައިދިޔަ ކަންތައްތަކާއިކަމަށް ގޮތުގެ ނާދިރު ކަމެއް ކަމަކަށް ބެލެވިދާނެކަމަށްވެ.[84] މި އުސޫލުގެ ދަށުން، މައްސަލައިގެ ހާލަތާއި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތް ވަޒަންކޮށް، ހިމެނުން ދާއިރާގެ ނުހުރުމުގައި ގަރީނާތައް އިސްތިސްނާކުރެވިދާނެއެވެ.

ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލުން ވަޒަންކުރާ ހެކިތަކީ ވެސް، ސާބިތުކޮށްދިނުމުގައި ބުރަދަން ބޮޑު ހެކިތަކަކަށް ވާންޖެހެއެވެ.[85] މި އުސޫލުން ހެކިތައް ވަޒަންކުރުމުގައި، މާޒީގެ ޚަސްލަތާއި ހާދިސާ ތަކުގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި ހާލަތު، މިހާރުގެ މައްސަލާގައި ކަންހިނގާފައިވާ ގޮތާއި ހާލަތާ މުޤާރަނާކުރުމުގައި، ތިރީގައިވާ ކަންތައްތަކާ ބަލާނެއެވެ.[86] އެކަންތައްތަކަކީ؛

"[39]… …In criminal proceedings where it is adduced to prove the identity of the offender for a known offence, the probative value of tendency evidence will almost certainly depend upon close similarity between the conduct evidencing the tendency and the offence."

[84] ޝަރީޢަތު ނަންބަރު: 11/2022 (ހައިކޯޓް ޝަރީޢަތު) ގެ 14 އަދި 15 ވަނަ މާއްދާ.

*ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލު: Coincidence rule

[85] R v Matonwal [2016] NSWCCA 174 (para 70-76)

[86] ޝަރީޢަތު ނަންބަރު: 11/2022 (ހައިކޯޓް ޝަރީޢަތު) ގެ 126 ވަނަ މާއްދާ.

- ހިނގާ ގޮސްފައިވާ ދެ ހާދިސާގެ ތަރުތީބުގައި ހިނގާފައިވާ ވަގުތު ނުވަތަ އެ ދެ ހާދިސާ ހިނގާފައިވާ ގޮތިން.
- އެއް ހާދިސާ އަނެއް ހާދިސާއާ ގުޅެނީ ކިހާ ނިސްބަތަކަށްކަން.
- އެއް ހާދިސާގައި ހިނގާފައިވާ ކަންކަން އަނެއް ހާދިސާގައި ހިނގާފައިވީ ކިހާ ނިސްބަތަކަށްކަން.
- އެ ހާދިސާތައް ތަކުރާރުވެފައިވާ ނިސްބަތް.
- އެއިން ކޮންމެ ހާދިސާއެއްގައި ވަރައިގެންވާ ބާރުތަކެއް.
- އެއިން ކޮންމެ ހާދިސާއަކުން ޤަރަދުކުރޫ އެއްގޮތް ސިފަތައް.
- އެއިން ކޮންމެ ހާދިސާއެއް ހިނގުމަށް ދުރުވެރިވެފައިވާ މައިގަނޑު ސަބަބުތައް.

މިގޮތުގައި ބަޔާންކުރެވުނު ކަންކަމަށް، ނާދިރުވުމުގެ އުސޫލުން ހާދިސާއެއް ބަލައިގަތުމުގައި، އެ ހާދިސާ ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ބަރަދަން ބޭނު ހާދިސާއެއްކަން ވަޒަންކުރުމުގައި، ރިޢާޔަތްކުރާން ޖެހޭ އިރުޝާދުދިނުމުގައިވާ ހާއްސަ ކަންތައްތަކެވެ. މި ކަންކަން ވަޒަންކޮށް، ފެށިގެންދިޔަ ހާދިސާ ތަކުގައި ކަންހިނގައިވާ ގޮތާއި ހާލަތާއި މިފަދަ ގޮތުން ކަންހިނގައިވާ ގޮތާއި ހާލަތު ދިމާވަނަ ނުވަތަ އެއްގޮތްވަނަ، އެ ހާދިސާތަކުގައި ނުވަތަ އެ ހާލަތްތަކުގައި ހިނގާފައިވާ ކަންކަމާ، އިއްތިފާގުކުން ހިނގައިދިޔަ ކަންތައްތައްކަމަށް ގަބޫލުކުރަމާ، ނާދިރު ކަމެއް ކަމަށް ކަނޑައެޅިދާނެއެވެ. އަދި ހާލު ބަލައިގަން ހާލުގެ މައްސަލަ ކަންކަން ނިންމާނުއެވެ.

ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް މައްސަލަ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމުން

ހަމައެކަނި ދެވިފައިވާ ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާވެފައިވާ މައްސަލަތަކުގައި، ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމުމުގައި ސަމާލުވާންޖެހޭ ކަންކަން ބަޔާންކޮށްދެއްވަމުން އިންޑިއާގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުން ނިންމާފައިވާ މައްސަލައެއްގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ؛

> *"In a case based on circumstantial evidence, the settled law is that the circumstances from which the conclusion of guilt is drawn should be fully proved and such circumstances must be conclusive in nature. Moreover, all the circumstances should be complete and there should be no gap left in the chain of evidence. Further, the proved circumstances must be consistent only with the hypothesis of the guilt of the accused and totally inconsistent with his innocence."*[87]

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު ހަމަތައް ޝަރަހަކޮށްދެއްވަމުން، މުޙައްމަދު ނަޖާހު ވ. ޕްރޮސިކިއުޓަރ ޖެނެރަލްގެ އޮފީސް (2020) ގައި، ފަނޑިޔާރު ބުސްނުއްސުޢޫދު ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވަނީ؛

> "ގަރީނާއިން ކުށް ސާބިތުކުރާނަމަ މައްސަލައިގެ ދަޢުވާގައި ހިމެނޭ މައިގަނޑު ވާޤިޢާގެ ވަރައިގެންވާ އަސްލުގައި ހާލަތްތައް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނެތި މިންވަރަށް ފުރިހަމަވާންޖެހޭނެ އެވެ. ހުރިހާ ޝާހިދުގައި ނުގުޅޭ ބޮޑެއް އޮވެގެން ނުވާނެއެވެ. މައިގަނޑު ވާޤިޢާގެ ވަރައިގެންވާ އަސްލުގައި ހާލަތްތައް، މުއްތަހަމު ކުށްކޮށްފައިވާ ކަމުގެ ނަޒަރިއްޔާއާ މުޅިން އެއްގޮތް ވާންޖެހޭނެއެވެ. މައްސަލާގައި ހިމެނޭ ހަޤީޤަތުން މުއްތަހަމު ކުށްކުރި ކަމާމެދު ޝައްކުގެ ހަމައިން އެކަށީގެންވާ ދަލީލެއް ދޫކުރެވޭނަމަ، ފަނޑިޔާރު ބަރީއަކުރާނެ މުއްތަހަމުގެ ފުރުޞަތެވެ. ގަރީނާއިން ކުށް ސާބިތުވާ ކަމަށް ނިންމާނަމަ، މައްސަލައިގެ ވަރައިގެންވާ ހާލަތްތަކުގެ ޗެއިން

---

87 C. Chenga Reddy v. State of A.P., [1996] 10 SCC 193 (para 21)

*ފަހުގެ ނިންމުންތަކުގައި ވެސް މި ހަމަތައް ބަލައިގަންނަވައިފައެވެ. މިގޮތުން ފާހަގަކުރެވޭ ބައެއް މައްސަލަތަކަކީ؛ Bhim Singh Vs. State of Uttarakhand (2015) 4 SCC 281 (para 23) & Dhanraj Vs. State of Haryana (2014) 6 SCC 745 (paras 18 & 19) & Dharam Deo Yadav Vs. State of UP (2014) 5 SCC 509 (para 15)

"ނަތީޖާ ވާންޖެހެނީ ހަމައެކަނި މުއްތަހަމު ކުށްކުރިކަން ދޮރުވުން ކަމުގައެވެ. އެކަށީގެންވާ ބުއްދީގެ ހަމައަށް ފެތޭ އެހެން އެއްވެސް އިހުތިމާލެއް ނޯވެގެންނުވާނެއެވެ."[88]

އެހެންކަމުން، ހަމައެކަނި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާވެފައިވާ މައްސަލަތަކުގައި، ހެކިތައް ވަޒަންކުރުމުގައި ހާއްސަ ސަމާލުކަމެއް ދޭންޖެހެއެވެ. މިގޮތުގައި ބަޔާންކުރުވުން ހަމައިން މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމުގައި ގުޅިފައިވާ ހަރުދަނާ ގަރީނާތައް ހުރުމު، އެގަރީނާތަކުން މުއްތަހަމު ކުށް ކުރިފައިވާކަމުގެ މައްޗަށް ހަގީގާ ގޮތުގާ މިންވަރަށް ޤަނާޢަތް އިޤްނާޢު ވެވިގެންނެވެ. ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމަތީގައި ފައުޅުވެފައިވާ ގަރީނާތަކާ، ގަރީނަތުލްޤާޠިޢާގެ ދަރަޖައިގެ ގަރީނާތަކަކަށް ވާންޖެހެއެވެ. މާނައަކީ، މި ދަރަޖައިގެ ގަރީނާތަކަކީ އޭގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މައްސަލަ ނިންމާލެވޭ ވަރުގެ ގަރީނާތަކެވެ. ނިމުނީ ހެއްކެކެވެ.[89] ފިޤުހު އިލްމުވެރިން ބަޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި، ޤަރީނަތުލްޤާޠިޢާގެ ދަރަޖައިގެ ގަރީނާތައް ފަނޑިޔާރުގެ ކުރިމައްޗަށް ހުށަހެޅި ސާބިތުވެއްޖެނަމަ، އޭގެ މައްޗަށް ހުކުމްކުރުން ލާޒިމު ވާނެއެވެ.[90]

---

[88] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2020/SC-A/84 ގަޟިއްޔާގެ 18 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ސަފްހާ: 10

[89] ޑރ. އަބްދުއްސައްތާރު އަބްދުއްރަހްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ބާބު. ސަފްހާ: 423 އަދި 450

* އިޤްނާޢު: Convince

* ޤަރީނަތުލްޤާޠިޢާ: Conclusive presumption

*ނިމުނީ ހެކި: Conclusive evidence

[90] އެބަލި.

ޤަރީނަތުލްޤާޠިޢާގެ މިސާލެއްގެ ގޮތުގައި މަޖައްލާގެ ހަވާލާދީފައިވާ ފޮތުގައި ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ ގޮތުން؛ މަޖައްލަތުލްއަޙްކާމުލްޢަދުލިއްޔާގެ "މާއްދާ (1741) ގައި ވާ މިސާލު ބަޔާންކުރައްވާފައި ވަނީ އަންނަނިވި ފަދައިންނެވެ. މީހަކު ބިރުންހުރެ މީހުން ދޫނީ ގެއަކުން ނުކުމެއެވެ. އޭނާގެ އަތުގައި ވަޅިއެއްވެސް އޮތެވެ. އަދި އޭނާ ވަނީ ލޭއިން ތަޅާލެވިފައެވެ. ދެން އެގެއަށް ވަދެއްޖެއިރު އެގޭގައި މަރާލެވިފައިވާ މީހެއް އޮތެވެ. މިހާލަތުގައި އެމީހާ މަރާލީ އެ ވަޅި އަތުގައި އޮތް މީހާކަމަށް ބެލުމަށް ގަރީނާތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. މިހާލަތުގައި އެހެން މީހަކު ނުވަތަ އޭނާ އަމިއްލައަށް ކަމެއް ހިނގާފައިވާކަމަށް ވިޔަސް އިހުތިމާލުތަކަކަށް ނުބަލާނެއެވެ. އަދި މިސާލަކަށް އެއީ އޭނާގެ އަމިއްލަ ގާތަށް ނުވަތަ ފޮތިގަނޑެއް ވިޔަސް އިހުތިމާލުތަކަކަށް ނުބަލާނެއެވެ."

ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައްގެ ގޮތުގައި ގަރީނާ ބޭނުންކުރުން

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތަށް ބަލާއިރު، މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގައި ގަރީނާ ބޭނުންކުރެވިދާނެކަމާ ގުޅޭ، އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ހިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ. ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މައްސަލަތަކުގައި ހުކުމް ކުރުން ހުއްދައެވެ. މިގޮތުގައި، ހަންބަލީ މަޛްހަބާ، ހަނަފީ މަޛްހަބު އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އިލްމުވެރިން ހިމެނެއެވެ. އަދި ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ދަލީލުތަކަކީ، ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން ނަގައިވާ ދަލީލުތަކެވެ. މިހެންވެ ޝާފިޢީ ގޮތަކީ ގަރީނާ ބޭނުންކުރުން ހުއްދަވުމެވެ.[91]

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހައްދު ކަނޑައެޅިފައިވާ ކުށްތައް، ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް ސާބިތުކުރުމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ހިލާފު އުފެދިފައިވެއެވެ. މާލިކީ މަޛްހަބާއި، ހަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ނަޒަރުގައި ހުއްދައެވެ. ޝާފިޢީ މަޛްހަބާއި، ހަނަފީ މަޛްހަބުގެ ނަޒަރުގައި ހުއްދައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ހަންބަލީންގެ އެއް ބަސްފުޅަކީވެސް ހުއްދަނުވާކަމަށް ބުނުމެވެ.[92] ހަމައެހެންމެ، ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ނަޒަރުގައި، ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ވެސް، ގަރީނާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ސާބިތުކުރެވޭނެކަމަށް ނިންމުން ހުއްދައެއް ނުވެއެވެ. ޤަސާމާގެ ހާލަތު ފިޔަވައެވެ.[93] ހައްދުގެ މައްސަލަތަކުގައި ޝުބުހަތަކުން ދުރުހެލި ވާންޖެހޭތީއެވެ.

އެހެންކަމުން، ހައްދާއި ޤިޞާޞްގެ މައްސަލަތައް ފިޔަވައި އެހެނިހެން މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމްކުރުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ހުއްދައެވެ. ޖިނާއީ މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރާ މިންގަނޑަކީ، އެއްވެސް ޝައްކެއް ނެތް މިންގަނޑެއްކަމުގައި ނުވާތީ، ޖިނާއީ ކުށުގެ މައްސަލަތަކުގައި ގަރީނާތަކުގެ މައްޗަށް މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަކީ ގާނޫނީ

---

[91] ޑރ.އަބްދުއްސަލާމް އަބްދުއްރަޙްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ބައި. ސަފްހާ: 428-429 އަދި 448.

*ތަފްސީލުތަކާއި، ދަލީލުތައް ބެއްލެވުމަށް: ހަވާލާދިން ފޮތުގެ ސަފްހާ: 429 އިން 443 އަށް ބެއްލެވުމަށް.

[92] ޑރ.އަބްދުއްސަލާމް އަބްދުއްރަޙްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ބައި. ސަފްހާ: 457-458 އަދި 463.

[93] ޑރ.އަބްދުއްސަލާމް އަބްދުއްރަޙްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ބައި. ސަފްހާ: 464-465.

*ގަސާމާއާ ގުޅޭ ބަހުސް ބެއްލެވުމަށް: ހަވާލާދިން ފޮތުގެ ސަފްހާ: 467 އިން 489 އަށް ބެއްލެވުމަށް.

ހުރަހެއް ނެތެވެ. ޙައްދާއި ޤިޞާޞްގެ ކުށްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންކުރާ މިންގަނޑާއި ހަމަތަކުގެ މަތިން ސާބިތު ނުވާ ހާލަތުގައި، ތަޢުޒީރީ އަދަބު ދިނުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު ހުއްދަކުރެއެވެ.[94] އެހެނީ، އެ ކުށްތަކުގެ ތަޢުޒީރީ ކުށްތައް ހުރީ ތަޢުޒީރްކުރެވިފައެވެ. އެ ކުށްތައް ސާބިތުކުރަންޖެހޭ މިންގަނޑަކީ، އެކަށީގެންވާ ޝައްކެއް ނެތް މިންގަނޑެވެ.[95] ރާއްޖޭގެ ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނުން ބަލާއިރު، ގަރީނާއަކީ މައްސަލައެއް ސާބިތުކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭނެ ވަސީލަތެއްކަން އެނގެއެވެ.

---

[94] ދިވެހިރާއްޖޭގެ ސުޕްރީމް ކޯޓުގެ ނަންބަރު: 2021/SC-A/18 ޤަޟިއްޔާގެ 32 ވަނަ ޕެރެގްރާފް. ބައްލަވާ: 19 އަދި ޤާނޫނު ނަންބަރު: 11/2022 (ހެއްކާބެހޭ ޤާނޫނު) ގެ 138 ވަނަ މާއްދާގެ (ނ) އާ، 140 ވަނަ މާއްދާގެ (ހ) އަދި (ބ).

[95] އިބިދު.

ޤަރީނާ ބޭނުންކުރުން މައްސަލައިގެ ހާލަތުގެ މައްޗަށް ބިނާވުން

ހެކީގެ ގޮތުގައި ޤަރީނާތައް ބޭނުންކުރެވޭނީ، މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމުން ބިނާވެފައި އޮންނާނީ، ކޮންމެ މައްސަލައެއްގައި ވެ، އެ މައްސަލައިގެ ހާލަތުގެ މައްޗަށެވެ. އެ މައްސަލާގައި ހުރި ހެކި ނިސްބަތްވާގޮތުގެ މައްޗަށެވެ. ޤަރީނާތަކުގެ ބާވަތުން ރިފާން ބަލާއިރު ފާހަގަކުރެވޭ 03 (ތިނެއް) ހާލަތެއް އެބައޮތެވެ. މި ހާލަތްތަކަށް ބަލާއިރު؛

ކާފީ ހެކި ލިބިފައިވާ ހާލަތު

މައްސަލަ ސާބިތުވާން ކާފީ ހެކި ލިބިފައިވާނަމަ، މި ހާލަތުގައި ހެކީގެ ގޮތުގައި ޤަރީނާ ބޭނުންކުރުން ލާޒިމެއް ނުވެއެވެ.[96] އެހެނީ، މައްސަލައެއް ސާބިތުވާން ސީދާ ހެކި ލިބިފައިވާނަމަ، އަދި އެ ހެކިތަކަކީ މައްސަލަ ސާބިތުވާކަމަށް ނިންމުމަށް ފުދޭ މިންވަރުގެ ހެކި ކަމަށްވާނަމަ، އެ ހެކީގެ މައްޗަށް މައްސަލާގައި ގޮތެއް ނިންމޭނެއެވެ. މި ހާލަތުގައި، ޤަރީނާތަކަށް ވަޒަންކުރުމެއް ބޭނުންކުރުމަކީ ބޭކާރު މަސައްކަތެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް، މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ލިބިފައިވާ ހެކިތަކުގެ ހަރުދަނާކަން ބަލާނުކުރުމުގެ ގޮތުން ނުވަތަ ސާބިތުކުރުމަށް ވާދަވެރިފަރާތްތަކުގެ ބާރު ހެކިތަކުގެ ބާރު މައްސަލައިގެ ނިންމުން އިތުރަށް ފުރިހަމަކޮށްދެނީ ކަމުގައެވެ. ހަމައެހެންމެ، މައްސަލައިގެ ނިންމުން އެ މައްސަލަ ބިނާވާ ހާލަތުގައި އުނިކަމެއް ހުރި ނަމަވެސް، އެ އުނިކަން ފޫބައްދައިދޭން ކަމުގެ ވެސް ދެއެވެ.

މީގައި ބަލާއިރުވެސް، ޝަރީޢަތުގައި ހެކިބައެއް ވަޒަންކުރާ މަރުޙަލާގައި ޕްރޮސިކިއުޝަން އަދި ޑިފެންސްގެ ފަރާތުން ޤަރީނާއަށް އިތުރަށް ވަޒަންކުރުމާ ނުކުރުމާ ލިބިދިނުމައި އޮތް އިރުޝާދުދެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ތަޙުޤީޤުކުރާ މަރުޙަލާގާ ދަޢުވާކުރާ މަރުޙަލާގައި، މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ސީދާ ހެކި ލިބިފައިވާ ނަމަވެސް، އަދި އެ ކޮށްފައި ކާފީ ހެކި ކަމަށް ވީ ނަމަވެސް، ހުދޫދުން އޮތް ކޮންމެ ޤަރީނާއާއި ޙުކުމެއް ކުރުމަށް ކޯޓަށް ބާރު ލިބިގެންވެއެވެ. އެހެނީ، ހާލަތުގެ ޤަރީނާއައި، ހެކީގެ ބަދަލުން ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާގައި ބަދަހިކުރުމަށް އެކަށީގެންވާ ކަމަށް ކުރެއެވެ. މި ހާލަތުގައި ޤަރީނާތަކުން ހުރިނަމަ މައްސަލަ ނިންމުމުގައި

---

[96] ޖީ.އަބްދުއްސައްތާރު އަބްދުއްރަޙްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ޗާޕު. ސަރުކާރު:
456

ފަސޭހާކަން އެ ހުރިމަކަން ބަލައިގަނެވިފައިނުވޭ، ތަޙުޤީޤުގައި ގަރީނާއަށް ހުކުމް އެއްކަށަވަރުކުރުމަށް އޯގާތެރިކަމެވެ. އަދި ޝަރުޢީ ހުކުމުގައި ސާބިތުކުރެވުނު ދެގޮތަށް ދަލީލުތަކަށް ހުރިހާ ގޮތެއް ކަނޑައެޅިގެންނެވެ.

ކާފީ ހެކި ނެތް ނަމަވެސް ކުށްވެރިކަން ސާބިތުވާ ގޮތަށް ގުޅިފައިވާ ހާލަތު

މައްސަލަ ސާބިތުވާން ކާފީ ހެކި ފުރިހަމައަށް ގުޅިފައި ނުވާނަމަ، މި ހާލަތުގައި ހެކީގެ ގޮތުގައި ގަރީނާ ބޭނުންކުރުން ވާޖިބުވެއެވެ.[97] އެހެނީ، މައްސަލަގައި ގުޅިފައިވާ ހެކިތަކާ ކުރިމަތިވާ (ބެލެވޭނެ) ހެކި ހުރިނަމަ، އެ ހެކި ބެލުންކަން،
މައްސަލަ ސާބިތުވާކަށް ނިންމުން އިންސާފުވެރިވާނެއެވެ. މައްސަލައިގެ ވާގިއަކަށް ސާބިތުކުރުމަށް ގުޅިފައިވާ ހެކިތަކާ،
ގަރީނާއަށް ދެނެގަތުމުން މައްސަލައިގައި ސާބިތުވާ ވަޒަންކޮށް ހެކިދޭނަކަށް އިތުރުވާނެއެވެ. ފަސޭހާކަމުގެ ވިސްނުން
ތަފާތު ގޮތުން ހުކުމަށް ވާސިލުކުރެވޭނެއެވެ.

މި ހާލަތުގައި މައްސަލަ ބެހޭގޮތުން އިދާރީ އިންތިޒާމު، ޖިނާއީ ޝަރީޢަތުން ސަލާމަތްވާން ކަނޑައެޅުމަށް، ހުރިހާ ހެކިތަކާ ގަރީނާއިން ތިބިފައިވީ ނަމަވެސް، އިތުރަށް ތަޙްޤީޤުކުރުން އޮތް ކަމެއް ނުވަތަ ގަރީނާއެއް ހުށަހެޅުމުން ހުކުމްކުރެވޭނެއެވެ. އަދި
ގަރީނާތަކުގެ ސަރުކާރުން ކަނޑައަޅާ ކަނޑައެޅުމުގެ އުސޫލު ގުޅިފައިވާ ވަގުތަކަށް ސާބިތުވާން ހެކި އެއްކަށަވަރުކުރުމުގައި ފުރިހަމަކުރަނީ
ބެއްލެވިއެވެ. އެހެނީ، ފަސޭހާކަމު އަބަދުވެސް ބަލާނީ، މުއްސަނދިކަމާ ކުރުން ބަލާ މިނުގެ ގޮތުގައެވެ. އެއީ ގާނޫނު
އިލްމީ ސޫރަތުގެ ގޮތުގައި، ފަސޭހާކަން އެކަން އެއްކަށަވަރު ކުރުމުގެ ބަދަލު ނުކުމެއެވެ. ވީމާ، ގަރީނާތަކުން މައްސަލަތަކުގެ
ސާބިތުކުރުމުގެ، ފަސޭހާކަމުގެ ކުރިމަތީގައި އުފެއްދެވޭ ޝަރުޢީ ދަރަޖަތަކުގައި ތަޙްޤީޤު މުސްތަޤިލް ކުރުމަކީ ތަފާތު ކަމެކެވެ.
ގޮތެވެ. ކުރިން ދެންނެވުނު ޝަރީޢަތުގައި ހުކުމްތަކުގެ ހާލަތު ބަދަލުވުމަކީ ދުރުގައި އޮތްކަމެއް ނޫނެވެ.

[97] އިބިދ.

ހެކި ނެތި ހަމައެކަނި ގަރީނާއެއް ހުންނަ ހާލަތު

މައްސަލަ ސާބިތުކުރުމަށް ހުށަހެޅިފައި ހުރީ ހަމައެކަނި ގަރީނާކަމަށް ވާނަމަ، 02 (ދޭއް) ހާލަތެއް އޮންނާނެއެވެ. ފުރަތަމަ ހާލަތަކީ ގަރީނާތަކުން ގެއްލުނުކަމުގެ ހުއްޖަތުތަކު ބަލިކަށިވާ ހާލަތެވެ. މި ހާލަތު އޮންނަނީ ގަރީނާތަކީ ވަރަށް ބަލިކަށި ގަރީނާތަކަށް ވާނަމައެވެ. ނުވަތަ ހުށަހެޅިފައިވާ ގަރީނާއެއް މަދުކަމުން، އެކަމީ އަށްކާއްގާ ގުޅުވުން ނުވުމުގެ ސަބަބުން ގަރީނާތަކަކީ، ހަމައެކަނި ގަރީނާތަކަށް ބިނާކޮށް ނިންމުން ނުކުރެވެނެވެ. މި ހާލަތުގައި ގަރީނާއެއް ބޭނުންކުރުން ހާސިލުވެއް ނޫނެވެ. އަދި މި ހާލަތުގައި ގަރީނާއެއް ބޭނުންކުރުން މަސައްކަތް ކުރުމަކީ ބޮޑު މަސައްކަތެކެވެ. އެއީ ހެކި ވަޒަންކުރާ ކޮންމެ މަރުހަލާއެއްގައި ވެސް ދެއެވެ. އެހެނީ، ދައުވާ ކުރުމުގައި ފުރަތަމަ ދިމާކުރަންޖެހޭ ޗެލެންޖަކީ، އެކަށީގެންވާ ހެކި ހަމަކުރުމުގެ ޗެލެންޖެވެ. ހެކި ނެތްނަމަ، އިތުރަށް ކުރިއަށް ދިއުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ނޯންނާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ، ޝަރީޢަތުގެ އިބްތިދާއީ މަރުހަލާގައި ވެސް، ދައުވާގާއިން ކުރިއަށް ދިޔުން ބަޔާން އެއްވެސް ބޭނުމެއް ނެތްނަމަ ދައުވާ ހުއްޓާލެވިދާނެއެވެ.[98]

ދެވަނަ ހާލަތަކީ، ގަރީނާތަކުން ގެއްލުނުކަމުގެ ހުއްޖަތުތަކު ވަރުގަދަވާ ހާލަތެވެ. މި ހާލަތު އޮންނަނީ ގަރީނާތަކީ ވަރަށް ބާރުގަދަ ގަރީނާތަކަށް ވާނަމައެވެ. ނުވަތަ ހުށަހެޅިފައިވާ ގަރީނާއެއް އެކަމީ އަށްކާއްގެއި ދެމިގެން ދިމާވާ ސަބަބުން ޝަރީޢަތަށް ސާބިތުވާ ވަޒަންކުރެވޭ ހަރުދަނާކަމާ ބަރޯސާވެވޭ އިތުބާރުކުރެވެއެވެ. މި ހާލަތުގައި، ގަރީނާއެއް ބޭނުންކުރުން ޤަބޫލުކުރެވޭނެއެވެ.[99] އަދި މި ހާލަތުގައި ހެކި ވަޒަންކުރުމަށް ކުރާ މަސައްކަތަކީ، ބޮޑު މަސައްކަތަކަށް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ، ހެކިބައި ވަޒަންކުރުމުގެ ޢާދަތު ނަޒީރާއަކީ، އިންސާފު ގާއިމުވުމަށް ދިމާވެވެ.

އިންސާފަކީ، ކޮންމެ ފަރާތަކަށް މައްސަލަ ސާބިތުވާގޮތަށް ނިންމުމެއް ވެސް ނޫނެވެ. ހެކިބައި ވަޒަންކުރަން ނިމޭއިރު، މުއްދަތުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ބޭރުން އިސްތިއުމާލުކުރާނަމަ، މައްސަލަ ސާބިތު ނުވާކަމަށް ނިންމުމަކީ ވެސް އިންސާފު ގާއިމުކުރުމެވެ. މި ހިސާބުގައި، މައްސަލަ ސާބިތުވާކަމަށް ނުވަތަ ސާބިތުނުވާކަމަށް ނިންމުން ސަލާމަތް އިދާރާ ހަމަވަމުން

[98] ޤާނޫނު ނަންބަރު: 12/2016 (ޖިނާއީ އިޖުރާއަތުގެ ޤާނޫނު) ގެ 115 ވަނަ މާއްދާ.

[99] ޑރ. އަބްދުއްސައްތާރު އަބްދުއްރަޙްމާން. (2019). މައްސަލަތައް ސާބިތުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އަލީގައި: ފުރަތަމަ ޗާޕު. ޞަފްޙާ: 456

ގަބޫލުކުރުވި، ނިންމި ނިންމުން އެ ހަސްތަކަށް ބަލައިގަނެވުމަކީ ހަމަ އިންސާފެވެ. މިކަން ހާސިލުވާނީ ހުރިބައެއް އަދި ގަރީނާބައެއް ވަޒަންކުރި ގޮތް ސާފުކޮށް ބަޔާންކޮށްދީގެންނެވެ. މިބަސްގައި މި ފުރަގަސްކުރީ، ހުރި ވަޒަންކުރުމުގެ ކޮންމެ މަރުހަލާއެއްގައިމެ ބަހުގޭ އިދާރާތަކުންނާއި، ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކުން ވިސްނުން ބަހައިގެ ކަންކަމެވެ.

----ނިމުނީ----